

NOVOSTI HOBOCI

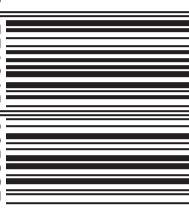
#1262

Samostalni
srpski
tjednik

Petak 23. 2. 2024.
Cijena: 1.33€

9 771845 895007

082024

ISSN 1845-8955

Crvena prpa

Premijer Plenković već danima
strasno uvjerava javnost
u veleizdajnički karakter
lijevo-liberalne opozicije

str. 2-5.

Do kraja karijere ostat će upamćen po Turudiću – Andrej Plenković (Foto: Josip Regović/PIXSELL)

Interesno udesno

Izbor Turudića, ako ga ograničimo na aspekt političkog repositioniranja vladajuće partije, dosad je najjasniji dokaz da je Andrej Plenković spreman na sve u borbi za vlast. Ravnodušan je spram urušavanja institucija i moralnog kaosa koji proizlazi iz činjenice da će progonom kriminalaca upravljati čovjek neopterećen skrupulama

PROŠLOG tjedna RTL je objavio još jedan dokaz da je sudac IVAN TURUDIĆ, novoizabrani glavni državni odvjetnik, lažov kakav se rijetko sreće i biće čija sposobnost besramnog laganja u normalnih ljudi izaziva mješavinu nevjerice, bijesa i sažaljenja, sažaljenja i prema nosiocu reče-

nog svojstva, koje je na granici da se nazove poremećajem, i prema onih nešto čestitih i pametnih ljudi zaposlenih u Državnom odvjetništvu, kojima bi dotični trebao doći za šefa, i prema državi u čije će ime progon kriminalaca poduzimati institucija s takvom čelnom osobom. Pritom je riječ o strogo hijerarhijski organiziranoj instituciji, što znači

da glavni državni odvjetnik ima faraonske ovlasti u upravljanju DORH-om i u vođenju politike kaznenog gonjenja. RTL se, dakle, prisjetio da je Turudić, tada predsjednik Županijskog suda u Zagrebu, bio gost njihove kasnovečernje informativne emisije RTL Direkt u ponedjeljak, 24. kolovoza 2015., jednog od onih dana kad se tajno sastajao

sa svojim prijateljem ZDRAVKOM MAMIĆEM, nogometnim menadžerom koji je tada upravo bio izišao iz istražnog pritvora i protiv kojeg se vodio postupak na sudu kojim je predsjedao Turudić. Na pitanje novinara ZORANA ŠPRAJCA je li se u posljednje vrijeme vidio sa Zdravkom Mamićem, Turudić je više puta ponovio da nije, mada se – kako su

IMPRESSUM

Godina xxv / Zagreb | petak, 23/02/2024

NOVOSTI
NOVOŠTA #1262

Samostalni srpski tjednik

IZDAVAČ
Srpsko narodno vijeće

ZA IZDAVAČA
Milorad Pupovac

GLAVNA UREDNICA
Andrea Radak

ZAMJENIK GLAVNE UREDNICE
Tihomir Ponoš
IZVRŠNI UREDNICI
Goran Borković (Portal Novosti), Petar Glodić, Lujo Parežanin (Kultura)
REDAKTORICE
Ana Grbac, Darija Mažuran-Bučević
KOLUMNISTI
Boris Dežulović, Viktor Ivančić, Sinan

Gudžević, Boris Rašeta
REDAKCIJA
Paulina Arbutina, Jerko Bakotin (urednik Internacionale), Dragana Bošnjak, Milan Cimeša, Zoran Daskalović, Ivica Đikić, Tena Erceg, Dragan Grozdanić, Mirna Jasić Gašić, Nenad Jovanović, Vladimir Jurišić, Anja Kožul, Igor Lasić, Branimira Lazarin,

Bojan Munjin, Tamara Opačić, Ivana Perić, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Hrvoje Šimičević i Nataša Škaričić
TAJNICA REDAKCIJE
Irena Bosnić
FOTOGRAF
Sandro Lendler
GRAFIČKI UREDNICI
Ivica Družak, Darko Matošević

DIZAJN
Parabureau / Igor Stanišević & Damir Bralić, Nikola Đurek
ILUSTRACIJA NASLOVNICE
Luka Duplanić
ŠTAMPA Tiskara 'Zagreb', Zagreb
TIRAŽA 6000
Novosti su financirane sredstvima Savjeta za

nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske i sredstvima Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
REDAKCIJA
Gajeva 7, 10 000 Zagreb
T/F 01/4811 198, 4811 281
info@portalnovosti.com
www.portalnovosti.com

zabilježili agenti Sigurnosno-obavještajne agencije koji su nadzirali Mamića – s njime rastao neposredno prije ulaska u televizijski studio.

Turudić je lagao jer je bio svjestan da su noćne vožnje s osumnjičenikom etički nepojive s njegovom dužnošću i položajem, i jer nije znao da SOA tajno prati Mamića. SOA, čiji je ravnatelj tada bio današnji savjetnik predsjednika ZORANA MILANOVIĆA za nacionalnu sigurnost DRAGAN LOZANČIĆ, o tim susretima u kolovozu 2015. obavijestila je Državno odvjetništvo i Zorana Milanovića, tadašnjeg premijera, no ništa nije poduzeto. Aktualnom premijeru ANDREJU PLENKOVIĆU to je sad jedini kvaziargument u grčevitoj obrani Turudića, kao da nečinjenje vlasti prije osam-devet godina poništava činjenicu Turudićevih nedopustivih sastanaka i laganja da tih sastanaka nije bilo te kao da je Milanović jedini u ovoj zemlji kojem su sad problematični ti zatajeni sastanci. 'Milanović zna, Lozančić zna, ne poduzimaju ništa. Ma maknite se s time. Ako ste odsutjeli tada, šutite sada. Ne radite problem devet godina kasnije, ne moralizirajte', izjavio je Plenković krajem prošlog tjedna. 'Teoretski bi mi bilo sporno da su ovi koji su to znali bili dobronamjerni, ali oni su zlonamjerni, tempiraju, žele počinuti političku štetu. Oni me mogu samo učvrstiti u političkom odabiru. Ovo nije iz inata nego iz političke borbe. Turudić je tu nebitan, ne bore se oni protiv njega nego protiv mene. Suvišno je sve što je došlo nakon odluke Sabora.' Taknuto-maknuto: na to se svodi premijerovo razumijevanje odgovornosti prema građanima i javnom moralu.

Plenković se slično postavio i kad je riječ o Turudićevom obmanjivanju javnosti u pogledu prirode njegovog odnosa s JOSIPOM PLESLIĆ, donedavno RIMAC, nekad moćnom HDZ-ovkom iz Knina i sadašnjom USKOK-ovom osumnjičenicom u više slučajeva. Te obmane raskrinkane su kad je Jutarnji list objavio poruke koje su godinama razmjenjivali Turudić i Pleslić, poruke koje su sada dio sudskog spisa protiv Pleslić. Premijer nije opovrgnuo da je njegov kandidat za glavnog tužitelja javno lagao, nego je to laganje proglasio irelevantnim te je optužio one koji su pustili te poruke – a Plenković izravno sumnjiči DORH, odnosno USKOK – da su htjeli nanijeti političku štetu ovoj vladi nakon što je odabir već pao na Turudića, umjesto da su ga obavijestili o sadržaju spomenutog dopisivanja čim je objavljeno da se odavno kompromitirani sudac Visokog kaznenog suda kandidirao za glavnog državnog odvjetnika. Opsjednutost urotama protiv njega osobno i njegove vlasti, ili namjerno oponašanje žrtve, Plenkovića sprječava da vidi kako je bilo: razmjena poruka objavljena je zbog toga što je Turudić pred saborskim Odborom za pravosuđe tvrdio da Josipu Pleslić poznaje vrlo površno.

Premijer, inače, već danima odašilje prijetnje prema Državnom odvjetništvu i USKOK-u, odnosno onima u DORH-u i USKOK-u koje sumnjiči da su novinarima dostavili poruke Turudića i Pleslić: upozorava ih da se ne upliću u politiku i političke odluke, ali njegov je problem što nema mehanizme da obuzda politički neposlušne tužitelje, naročito one iz Ureda europskog javnog tužitelja (EPPO), jer Turudić će sačekati još tri mjeseca da preuzme dužnost. Utoliko je medijski nezapaženo prošla vijest da se premijer prije petnaestak dana sastao sa ZLATOM HRVOJ-ŠIPEK, glavnom državnom odvjetnicom u odlasku. Saopćeno je da se razgovaralo o tehničkim detaljima primopredaje šefovske dužnosti u DORH-u. Je li Plenković od nje tražio da – kako god zna – zaustavi odljev informacija u medije i da općenito spriječi neugodna tužiteljska

Prosvjedni skup opozicije (Foto: Luka Stanzl/PIXSELL)

iznenađenja za HDZ uoči izbora? Je li je poticao da DORH otvori istragu o financijskim malverzacijama na zagrebačkom Geodetskom fakultetu i u Ministarstvu kulture i medija – istu onu istragu koju mjesecima vodi EPPO, jer smatra da je oštećen proračun Europske unije, a ne hrvatski budžet kao što tvrde premijer i ministrica kulture – pa da se tako umjetno proizvede sukob nadležnosti o kojem presuđuje glavni državni odvjetnik, a nije teško pogoditi kakva bi bila odluka ako bi se zbio takav scenarij? Je li nagovarao gospođu Hrvoj-Šipek – koja je, uzgred, vjerno služila ovoj vlasti i za račun HDZ-a iznudila ostavku ravnateljice USKOK-a VANJE MARUŠIĆ – da se povuče s položaja prije isteka mandata, odnosno da Turudić što prije preuzme uzde krivičnog progona?

Kao što vidimo, Plenković nastoji maknuti fokus priče o Turudiću s njegovih laži, otkrivanja istražnih informacija osumnjičenim ljudima, druženja s polusvijetom i likovima iz podzemlja, s nepostojanja relevantne sigurnosne provjere tog čovjeka i izričitog odbijanja da se nađe način da se provede ta provjera, to jest s Turudićeve posvećene nedostojnosti za dužnost na koju ga je izabrala parlamentarna većina, i prebaciti sve na teren političke borbe te tempiranih političkih udara na HDZ-ovu vlast. 'To su te dvije političke Hrvatske. Jedna koja neće Zakon o hrvatskom jeziku, možda bi neki zajednički jezik, ne bi pomogla Ukrajini i sada problematizira novog glavnog državnog odvjetnika, koji je u karijeri suca, gle čuda, rehabilitirao blaženog kardinala ALOJZIJA STEPINCA, ili je pak donio odluku o izručenju PERKOVIĆA', rekao je Plenković. Sada,

dakle, Turudić nije samo najbolji od četvorice kandidata koji su se prijavili na natječaj, što pritom ničim nije potkrijepljeno, već je i pravi Hrvat i domoljub, a to ga onda čini metom protuhrvatske lijevo-liberalne opozicije kojoj je Andrej Plenković u nastupu očaja spočitnuo i fatalni manjak hrvatskih zastava na prosvjednom skupu prošle subote, što je debelo ispod razine TOMISLAVA KARAMARKA i ZLATKA HASANBEGOVIĆA. Naravno da Plenkoviću pozivanje na Stepinca i na žrtve Udbe stoji kao Turudiću pozivanje na istinoljubivost, ali stalo mu je do ostanka na vlasti, a uvjerali su ga da od toga neće biti ništa ako ne skrene udesno i ako ne pridobije dio glasača sklonih Mostu i Domovinskom pokretu. Otud i IVAN ANUŠIĆ na mjestu ministra obrane, otud priče o vraćanju obaveznog vojnog roka, otud Zakon o hrvatskom jeziku, otud državni oprost financijskih potraživanja osuđenima za ratne zločine iz hrvatskih redova, otud veličanje FRANJE TUĐMANA i podilaženje Crkvi...

Je li, zapravo, izbor Ivana Turudića ponajprije bio motiviran HDZ-ovim predbornim nabacivanjem desničarske fasade na proeuropsko lice i homogeniziranjem svojih glasača, a ne prkošenjem Zoranu Milanoviću i osiguravanjem stranačkih i privatnih bokova od udara domaćih i europskih tužitelja? Radi se najvjerojatnije o koktelu spomenutih motiva u kojem, ispostavlja se, prigodno napumpavanje HDZ-ovog desničarskog karaktera preuzima dominaciju. To jest pouzdani simptom panike koja je zahvatila Plenkovića, panike koja se sigurno

Ivan Turudić (Foto: Josip Regović/PIXSELL)

Lijevo-liberalnoj opoziciji Plenković je u nastupu očaja spočitnuo i fatalni manjak hrvatskih zastava na prosvjednom skupu prošle subote, što je debelo ispod razine Tomislava Karamarka i Zlatka Hasanbegovića

bazira i na istraživanjima koja HDZ provodi za interne potrebe, ali netočna je teza, koju ovih dana iznose neki političari s lijevice, da je HDZ gubio izbore kad se ideološki pozicionirao radikalno desno. HDZ je izgubio 2000. kad je umro Franjo Tuđman i kad se stranka naprosto pogubila. HDZ je izgubio 2011. pod vodstvom JADRANKE KOSOR zbog toga što su na naplatu došle korupcijske afere IVE SANADERA i ekonomska kriza, koju je vlast dočekala nespremna. Karamarkov HDZ, koji jest bio radikalno desno, također nije izgubio izbore u jesen 2015., premda mu je rezultat bio slabiji nego što se očekivalo i predviđalo. Drugim riječima, pogrešno je podcijeniti izborni efekt HDZ-ovog otklizavanja u nacionalizam i u ozloglašavanje svojih suparnika kao nedovoljno dobrih Hrvata.

Izbor Turudića, ako ga ograničimo na aspekt političkog repozicioniranja vladajuće partije, dosad je najjasniji dokaz da je Andrej Plenković spreman na sve u borbi za vlast. Ne zanimaju ga pogubne posljedice, ravnodušan je spram urušavanja institucija i moralnog kaosa koji proizlazi iz činjenice da će progonom kriminalaca upravljati čovjek neopterećen skrupulama i lišen zazora od povezanosti s kriminalcima, čovjek bez autoriteta i integriteta. Dignute su sve brane i dopušteno je sve što ide u korist uskih i kratkoročnih interesa jedne stranke i njezinog vođe. Slaba je utjeha u tome što će Plenković do kraja karijere ostati upamćen po Turudiću i srozavanju koncepta političke odgovornosti na nevideno niske grane. ■

Kako stvoriti većinu?

O tome trebaju li zajedno izaći na izbore i kojim bi se temama, izuzev Turudića i korupcijskih afera, lijevo-liberalne stranke trebale pozabaviti, a da zadrže, odnosno povećaju postojeći mobilizacijski potencijal, za Novosti govore Berto Šalaj i Marko Kostanić

Ovo danas je početak jedne prekrasne priče koja će promijeniti Hrvatsku i sve što je u njoj loše, poručio je PEDA GRBIN sa subotnjeg prosvjeda na Markovom trgu u Zagrebu, dosad najvećeg iskoraka oporbenih stranaka lijevo-liberalne provenijencije u aktualnoj kampanji za parlamentarne izbore. Zanesen brojem okupljenih na gornjogradskim ulicama, šef SDP-a pritom nije najavio naredne korake združenih stranaka koji bi nam jednog dana, njegovim riječima, trebali omogućiti 'druge Hrvatsku', 'Hrvatsku u kojoj pravila vrijede jednako za sve'. To nismo dobili ni od čelnika ostalih deset partija, suorganizatora prosvjednog okupljanja, koji su također propustili iznijeti svoje buduće planove, potrebne za daljnju mobilizaciju apatičnih i neodlučnih birača, odnosno skidanje PLENKOVIĆEVOG HDZ-a s osmogodišnje vlasti.

U danima nakon prosvjeda zato nije manjkalo ponovnog zazivanja velike koalicije, nalik onoj kakvu je na prijelazu tisućljeća okupio IVICA RAČAN. Grbin je u tom kontekstu napravio prvi korak pa putem medija ponovno pozvao stranke koje su sudjelovale u organizaciji prosvjeda na zajednički izlazak na izbore. U taj bi se vlak željela ukrcati većina pozvanih, pogotovo manjih partija, no takvu ideju iz Možemo! zasad odbacuju. 'Značajan broj birača ne bi izašao na izbore kad bismo bili u takvoj vrsti koalicije', poručila je SANDRA BENČIĆ pa ponovila da je Možemo! spreman 'za točkastu koaliciju u izbornim jedinicama gdje ne gube nego dobivaju suradnjom'.

— Činjenica je da će rezultati izbora velikim dijelom ovisiti o izlaznosti i tome koliko će građana oporba, u ovom slučaju lijeva,

uspjeti izvući na birališta, ali ne vidim zašto koalicija SDP-a i Možemo! ne bi imala mobilizacijski potencijal – kaže za Novosti BERTO ŠALAJ, profesor na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti.

Čelništvo stranke Možemo!, podsjeća politolog, pritom se poziva na istraživanje prema kojem ispada da dio njihovih birača uistinu ne bi honorirao takav tip političke suradnje.

— Međutim, od tog je istraživanja prošlo dosta vremena, a u međuvremenu se pojavio i dodatni element, izbor suca IVANA TURUDIĆA za glavnog državnog odvjetnika, nakon čega su iz Možemo!, SDP-a i ostatka oporbe poručili da smo prešli crvenu crtu, da su ugrožene nacionalna sigurnost, vladavina prava i liberalna demokracija. U takvim okolnostima se čini logičnim da odaberete opciju koja vam daje više šanse za pobjedu na izborima, a to je, prema mom sudu, koalicija u kojoj bi bilo mjesta i za Možemo! i SDP. Uz istodobni rad na daljnjoj mobilizaciji birača, u tom bi scenariju u dijelu izbornih jedinica bili najjača politička opcija, a u drugima vrlo konkurentni HDZ-u – govori Šalaj, koji smatra da samostalnim nastupom na sljedećim izborima stranke od centra pa lijevo umanjuju vlastite šanse za pobjedu. Dodaje kako argumenti da koalicija odvrća dio birača stranke Možemo! nisu dovoljno čvrsti.

— Tim više što oni u nekim izbornim jedinicama traže tzv. točkastu koaliciju. Ako koalicija kao takva odvrća njihove birače, kako to da ih onda ne odvrća u svim jedinicama? – pita se Berto Šalaj pa podsjeća da dio stranaka združenih oko subotnjeg prosvjeda bez koalicije ne bi imao šanse prijeći izborni prag.

S obzirom na razmirice iz relativno nedavne prošlosti na ljevici, koje su dovele i do raspada zeleno-lijevog bloka u Saboru, te činjenicu da su sada u igri i tvrde neoliberalne opcije kao što su npr. Fokus i Centar, pitanje je bi li takva koalicija uopće imala realne šanse za dugoročnije funkcioniranje. — Ne vidim nikakav smisao u koaliranju s libertarijanskim opcijama. Pogotovo u kontekstu u kojem se izdaju upozorenja da ćemo završiti kao 'Orbanova Mađarska' ili 'Vučićeva Srbija'. Ta su upozorenja sporna na više razina, ali ne znam kako se taj scenarij, pa sve i da je izgledan, sprječava suradnjom s onima koji bi rado eliminirali poreze i ukinuli socijalnu državu – govori MARKO KOSTANIĆ, glavni urednik i novinar portala Bilten.org.

Kostanić također smatra da manje partije, kakva je Radnička fronta, samostalnim izlaskom na izbore umanjuju šanse za ulazak u parlament, no ističe da on možda nije ni presudan. — Naravno, saborska govornica, mikrofoni, medijska pažnja i novac u tom će slučaju uglavnom nestati, ali ako se uklopiš u opću kampanju koalicije koja se definira isključivo antihadezeovski, nestat ćeš svakako. U tom mi se kontekstu čini možda dugoročno bolje kampanju usmjeriti na one teme koje će u tom 'referendumskom' okršaju biti propuštene. U ovoj državi su već desetljećima gotovo jedine političke teme korupcija i ustaški ekscesi. Netko mora probiti taj začarani krug. Ako ni zbog čega drugoga, onda barem da ne umremo od dosade svi zajedno – veli Kostanić.

U tom smislu pitanje kojim bi se temama, izuzev Turudića i pratećih korupcijskih afera, lijevo-liberalne stranke trebale pozabaviti, a da zadrže, odnosno povećaju postojeći mobilizacijski potencijal, Berto Šalaj opisuje kao ono 'od milijun dolara'.

— Ugrožavanje vladavine prava sigurno je jedna od tih tema, ali njome se oporba na neki način već bavi. Fokus bi trebalo skrenuti i na javne politike, recimo stambenu, koja itekako zanima mlađe birače, te na povećanje mirovina, čime bi ciljali na starije. Uostalom, na okupljenim strankama je da vide što bi u jednom dijelu potaknulo neodlučne, a u drugom apatične na izlazak na izbore – kaže Šalaj i dodaje da Možemo! ima veći potencijal za mobilizaciju mladih birača.

— Glasanju za SDP, kao uostalom i za HDZ, sklonije su starije generacije, dok su mladi u potrazi za novim opcijama. Tu je prije svega Možemo! u mogućnosti tražiti svoj prostor. Međutim, njihov rejting je prema posljednjim dostupnim ispitivanjima nešto pao, što znači da tek moraju pronaći način da privuku mlađe birače – govori profesor FPZG-a.

Marko Kostanić pak smatra kako kod nas, a i šire, i dalje vrijedi poznata maksima britanskog marksističkog teoretičara STUARTA HALLA: 'U politici se većine ne reflektiraju, već stvaraju.' Stranke se u velikoj mjeri ponašaju tako da osluškuju rezultate javnog mnijenja po određenim pitanjima i onda sukladno najboljim kombinacijama formuliraju program. Takva politika pretpostavlja da su javno mnijenje i mišljenja ljudi općenito prisutni kao takvi, a ne da su kreirani bivšim i sadašnjim politikama, tumači Kostanić i ističe da politički zaskorak između centra Zagreba i ostatka zemlje itekako postoji.

— Centar Zagreba ima tu privilegiju, s obzirom na koncentraciju ekonomske, političke i kulturne moći, da se bavi visoko apstraktnim pitanjima kao što je funkcioniranje institucija kao takvo. Ne kažem da to pitanje nije važno, ali netko u slabije razvijenim krajevima s manjkom socijalnog kapitala politiku, ako ostavimo nacionalni i nacionalistički folklor po strani, ipak tretira nešto konkretnije, kao nešto što mu može riješiti problem – kaže Kostanić.

Dodaje i da opozicija ljudima izvan centra Zagreba *de facto* poručuje kako im je za svaki problem kriva korupcija.

— Je li za privatizaciju zdravstva kriva korupcija? Je li za slabiju prometnu povezanost kriva korupcija? Ako je za sve kriva korupcija, onda nam politika ne treba, trebaju nam samo policija i pravosuđe. Čini mi se da, zbog globalnih ideoloških promjena i situacije na našem tržištu rada, javni sektor i 'uhljebi' više nisu najveće zlo u državi i da postoji prostor za kreativne i strateške politike u javnom sektoru koje će vratiti i vjeru u institucije i konkretno pomoći ljudima. Ako takvo nešto u nedavnom intervjuu na Telegramu može zagovarati vjerojatno najmoćniji kapitalist u državi, PAVAO VUJNOVAC, onda ne vidim zašto to ne bi mogla i lijeva opozicija – zaključuje Marko Kostanić. ■

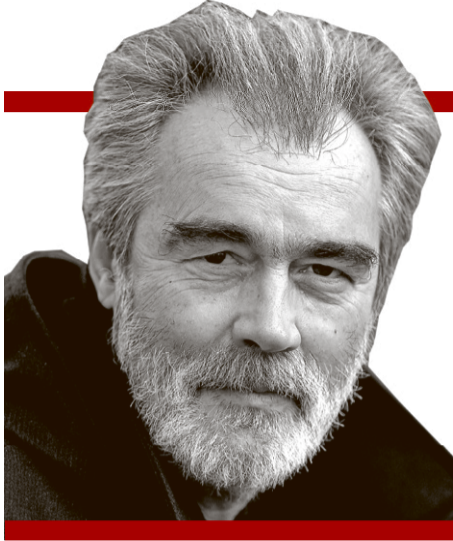

Katarina Peović, Sandra Benčić i Peda Grbin na Markovom trgu (Foto: Luka Stanzl/PIXSELL)

UVREDE
& PODMETANJA

Veliki Lektor

PIŠE Viktor Ivančić

Gotovo identične riječi kakvima se danas služi Andrej Plenković, optužujući političke protivnike za kulturni zločin protiv vlastite nacije, koristio je Slobodan Milošević neposredno prije no što je svrgnut s vlasti, u oktobru 2000. godine. Da li hrvatski imitator, objavom svetog rata za obranu nacionalnog identiteta, najavljuje svoju političku smrt?

PLENKOVIĆ se uhvatio nacionalnog identiteta kao pijan komplota.

Danima već strasno uvjerava javnost u veleizdajnički karakter opozicije, jer je ova odbila podržati zakonsku zaštitu hrvatskoga jezika. 'Nijedan od njih nije u Saboru digao ruku za povijesni Zakon o hrvatskom jeziku!' grmi čim mu se kakav podatan mikrofon nađe pred njuškom. 'Njima ništa ne znače ključna identitetska pitanja hrvatskog naroda i hrvatske kulture!' ponavlja s neskrivenim gađenjem. 'Što bi oni htjeli, možda neki zajednički jezik?!' zaprepašteno pita, pozivajući naciju da na jezičnu ugrozu, kako već priliči, odgovori režanjem i škrgutom zuba.

Po komandi, hajci se pridružuje klimoglavna stranačka horda. O kulturnoj prijetnji i odurnoj navadi oporbe da pljuje po nacionalnoj svetinji izjašnjavaju se ministri, župani, državni tajnici, općinski načelnici, jurišnici mladeži, makroi i konjokradice s članskim iskaznicama. Ministrica poljoprivrede, goreći od želje da na društvenoj mreži naglasi važnost nacionalnog jezika i težinu opozicijske izdaje, uspijeva u dvije i pol rečenice nanizati šest pravopisnih pogrešaka.

Neka historijska iskustva, međutim, dosta su zloslutna. Upućuju na to da svi ti kriki, jer su plodovi nacionalističkog očajanja, mogu imati zvučnu aromu predsmrtnoga hropca. Na primjer: gotovo identične riječi kakvima se danas služi ANDREJ PLENKOVIĆ, optužujući političke protivnike za kulturni zločin protiv vlastite nacije, koristio je SLOBODAN MILOŠEVIĆ neposredno prije no što je svrgnut s vlasti, u oktobru 2000. godine.

'Poništenje identiteta naroda', urlao je tada srpski vođa, bit će 'jedan od bitnih zadataka marionetske vlasti'. Dospije li opozicija na vlast, Srbiji prijeti opasnost da se 'brzo rastane sa svojom istorijom, svojom prošlošću, sa svojom tradicijom, sa svojim nacionalnim simbolima, sa svojim književnim jezikom'. U takvim okolnostima, upozoravao je, 'narod jedva da je u stanju da prati brzinu kojom počinje da upotrebljava tuđi jezik kao svoj', ili pak 'da poznaje bolje književnost svog okupatora od svoje književnosti', ukratko: 'da liči na druge umesto na sebe'.

Malo nakon te dirljive lamentacije, predstavivši se jedinim vjerodostojnim čuvarom kulturne i jezične posebnosti nacije, nasuprot izrodima koji joj mučki rade o glavi, Milošević je skončao na političkom smetlištu. Polože li se nade u stanovitu povijesnu pravilnost, slična se sudbina po svemu sudeći ceri u lice i njegovu današnjem hrvatskom imitatoru. Čak i ako se to ne dogodi – jer Slobo je naposljetku ipak dopremljen u Hag, dok Andrej možda neće prispjeti ni do Bruxellesa – nedvojbeno je da se obojica dostojno uklapaju u BADIOUOV prikaz suvremenoga fašistoidnog pregalaštva, kao 'nagona prema smrti izraženog u identitetskom jeziku'.

Uglavnom, Veliki Lektor ponovo stupa na scenu, najprije da obnovi sjećanje na slavne godine kovanja državnosti, a zatim da odvoji kukolj od žita, kužne od bolesnih, bezbožne od pravovjernih. Pripremajući se za skore izbore, Plenković poseže za 'jezičnom problematikom' isključivo radi intenziviranja proizvodnje državnih neprijatelja i nacionalnih izdajnika, i to po oprobanoj hadezeovskoj matrici – desno hrvatski, a lijevo antihrvatski dio populacije. Ideološku sirovinu čini

Predizborna kampanja u desnom registru – Andrej Plenković (Foto: Neva Žganeć/PIXSELL)

nabrekli identitet, odnosno hrvatski jezik, svetinja u središtu plemenske imaginacije, vezivno tkivo koje drži naciju na okupu.

Ono što smo još u TUĐMANOVOJ eri mogli dobro naučiti je da, kada ga nacionalisti instrumentaliziraju, 'hrvatski jezik' proturječi svojoj prozaičnoj namjeni. Sveden na zakonsku obavezu, na domoljubnu prisilu, 'hrvatski jezik' nije ništa drugo nego predložak za ograničavanje slobode govora. Tako shvaćen, on nije alat komunikacije, već alat restrikcije, alat eks-komunikacije, sredstvo porobljavanja. Za nacionalistički um, naime, 'hrvatski jezik' ostvaruje puni smisao kada služi kao barijera, kada mu 'ekskluzivna' svojstva osiguravaju funkciju bodljikave žice.

Sada, na inicijativu šefa vladajuće partije, žičana se ograda udarnički rasteže unutar državnih granica, sa stražarskim mjestima odakle će se nadgledati obožavana utvara nacionalnog identiteta. Plenković pritom želi raširiti famu da bi bez Zakona o hrvatskom jeziku hrvatski jezik nestao, da bi ga protuhrvatska & proruska ljevica bez milosti ispratila u pakao. To mu, opet, služi kao izgovor za policijski pristup političkim poslovima, takav da 'naše vrijednosti' imaju biti štice mehanizmima državne sile, a njima, razumije se, rukuje politička vlast.

Slična je logika, uostalom, porodila famozni 'lex AP', samo što 'naša vrijednost' koja zavrjeđuje zakonsku zaštitu u tom slučaju nije bio hrvatski jezik, nego hrvatski vladar, skupa s papagajski nastrojenim pobočnicima. Među potonjima su i koalicijski partneri iz redova nacionalnih manjina, kojima ostaje da osvijeste, recimo, vezu između žandarско-zakonske beatifikacije 'hrvatskog jezika' i razbijanja ćiriličnih tabli u Vukovaru, koje su također, podsjetimo, bile zakonski utemeljene. Eto zgodne manjinske enigme: kako to da hadezeovsko veličanje zakona i hadezeovsko kršenje zakona služe istoj svrsi?

(Isto je i s vezom između istine i 'lex AP-a', uzgred budi rečeno. Nakon sramotne odluke da podrže izbor IVANA TURUDIĆA za državnog tužioca, a prije sljedeće runde srozavanja – kada će podržati dopunu Kaznenog zakona za kriminaliziranje zviždača – članovi SDSS-a morali bi se sjetiti da je puna istina o zločinima nad Srbima u Pakračkoj Poljani, kao i puna istina o ubojstvu obitelji ZEC, dospjela u javnost isključivo zahvaljujući 'curenju podataka iz istrage'. Da je zakon što ga danas nameću Plenković i HDZ, a sutra će ga poslušno podržati SDSS, tada bio na snazi, hrabri bivši tužilac koji je

dokumente iz istrage protiv MERČEPOVIH ubojica dao nezavisnome mediju, postupivši kao visokomoralna osoba, izložio bi se riziku trogodišnje zatvorske kazne.)

Sve u svemu, trenutni prizor nije loš: vlast trubi o sudbinskoj važnosti materinjeg jezika i nacionalne kulture, a Ministarstvo kulture pretražuje policiju, jer europsko istražno tijelo njegove visoke činovnike sumnjiči za pronevjeru i korupciju. Veliki Lektor pobožno gleda u nebo i, zaokupljen kulturnim žigosanjem stada, poziva na mobilizaciju oko obrane svetog leksika, a partijski kler razmišlja u brojevima, puneci džepove.

To je u ovih trideset i nešto godina valjda tisuću i prva varijacija iste figure, kroz koju se štovanjem nacionalnog kulta odvlači pažnja od nacionalne pljačke. Nakon što je poharano skoro sve što se poharati moglo, nakon što je Hrvatska iscijedena poput karirane krpe, povratak stranačkim korijenima – nacionalističkoj mitomaniji i industriji neprijatelja – pokazuje se neizbježnim.

Andrej je Plenković stoga osuđen na predizbornu kampanju u desnome registru, poput davljenika koji se, prepušten neumoljivoj partijskoj matici, izdaje za plivača na duge staze, s vjerom da će ga nadnaravna 'volja za moc' zauvijek držati na površini. U tom pogledu podsjeća na pokojnog IVU SANADERA koji je, prema ukusu unutarstranačke desnice, najprije bezočno 'detudmanizirao' HDZ, a onda se, uoči narednih izbora, ukazao na splitskome mitingu podrške MIRKU NORCU, stimulirajući masovnu hysteriju i šovinističke bjesove. Naravno da su u *backstageu* odmah zaškrtili KARAMARKOVI očajnici.

No, što ako je 'nacionalno biće' u dovoljnoj mjeri iznureno da mu se živo jebe za 'hrvatski jezik'? Slobodan Milošević u listopadu 2000. nije shvatio da njegove cmizdrave fraze o nacionalnom jeziku, nacionalnoj istoriji, nacionalnim simbolima i nacionalnoj književnosti, nakon što su hektolitri krvi već proliveni, pristižu u masu kao oglodane ideološke kosti koje ne mogu spriječiti diktatorov spektakularni pokop. Sasvim je moguće da Plenković – nakon što je simpatizera kriminalaca ovlastio za borbu protiv kriminala – objavom svetog rata za obranu hrvatskoga nacionalnog identiteta najavljuje svoju političku smrt. Očekuje se da će u grobnici ostati mjesta i za koalicijske partnere. ■

Уред за ХДЗ-ова ПОСЛА

Афера Геодетски факултет у којој је извидима обухваћено и Министарство културе најновији је примјер дјеловања Уреда европског јавног тужитеља због могућих малверзација европским новцем. На снази је 26 активних истрага с укупном процијењеном штетом од 324,1 милијун еура

Сад је већ посве јасно и постало је правило: оно што наочиглед пропушта покренути домаће правосуђе, ревно исправља, у задње вријеме учестало, Уред европског јавног тужитеља (ЕППО). По налогу ЕППО-а покренуте су истражне радње због сумње у почињење субвенцијске преваре и корупције на загребачком Геодетском факултету. Из ЕППО-а су извијестили да се доказне активности односе на неколицину хрватских држављана за које се сумња да су починили казнена дјела злоупотребе положаја и овласти на штету финансијских интереса Европске уније. Извидима је обухваћено и двоје сурадника министрице културе и медија НИНЕ ОБУЉЕН КОРЖИНЕК. Истражује се јесу ли повезани с афером на Геодетском факултету, коју је открио портал Телеграм.

Према њиховом писању, Министарство културе договарало је сумњиве послове с том установом, односно министрица је својом одлуком и безведеног јавног натјечаја исплатила 19,1 милијун куна с пдв-ом Геодетском факултету, преплативши тиме услуге дубинског снимања зграда након великих потреса који су 2020. погодили Хрватску. Захваљујући налогу ЕППО-а, под истрагом су и лани су ухићени бивши декан Геодетског фа-

култета Алмин Ђапо и професор Бошко Прибичевић, који су мјесец дана провели и у притвору. ЕППО је тада приопћено да је покренуо истрагу против 29 осумњиченика и једне твртке због сумње на субвенцијске пријеваре и злоупотребе на Геодетском факултету тешке укупно два милијуна еура, од чега 1,7 милијуна на штету прорачуна ЕУ-а. Управо је заштита финансијских интереса ЕУ-а главна мисија Уреда европског јавног тужитеља, а то је права нагазна мина за овдашње политичаре и друге особе на високим положајима

ма којима је јагма за новцем каријерна мисија. Премијер Андреј Пленковић је изјавио да средства плаћена Геодетском факултету нису из европског фонда, него из државног прорачуна, да ЕППО у Хрватској ради свој посао, а да ДОРХ мора видјети што је његова надлежност. Дометнуо је и да у Хрватској ЕППО постоји искључиво и само због политичке воље његове владе. Можда се премијер није надао да ће ЕППО у Хрватској постати активни судионик откривања малверзација и превара новцем из европских фондова.

Премијер би могао јавно захвалити ЕППО-у зато што његове страначке редове чисти од кукоља, а тога би могло бити још. Главна европска тужитељица ЛАУРА КОДРУТА КОВЕШИ у приопћењу је изразила увјерење да Пленковић не жели потицати паралелне поступке у истрази коју је покренуо њезин уред.

Уред европског јавног тужитеља није, чини се, по вољи ни Ивану Турудићу, новом, недавно изгласаном државном одвјетнику због којег је опорба на ногама. 'Нисам сигуран да смо требали основати то тијело, низ земаља га нема. То је политичка одлука и треба је поштовати. Они се брину о финансијским интересима ЕУ-а. Мислим да се пренаглашава њихова моћ', казао је на једној телевизији Турудић.

Случај Геодетског факултета није први успјех којим се ЕППО може подичити. У афери Софтвр је по налогу европског јавног тужитеља ухићена ГАБРИЈЕЛА ЖАЛАЦ, бивша министрица регионалног развоја и фондова Европске уније. Концем 2022. ЕППО је против ње подигао оптужницу за незаконито провођење поступка јавне набаве. Кључно у томе је било министричино погодовање софтверској твртки тијеком 2017. и 2018. године у процесу јавне набаве информатичког састава за стратешко планирање и управљање развојем, при чему је настала штета и остварена је потенцијална неприпадајућа корист од 1,3 милијуна еура из фондова ЕУ-а. Лани је ЕППО отворио и нову истрагу против Жалац у вези трошења новца из европских фондова за прославу њезиног рођендана. Оптужницом за злоупотребу положаја и трговину утјецајем у овом случају обухваћени су и Томислав Петрић, бивши равнатељ Средишње агенције за финансирање и уговарање (САФУ), као и подузетници МАРКО ЈУКИЋ и МЛАДЕН ШИМУНАЦ. Проблематично је било то што је ДОРХ испрва обуставио извиде, који су ипак настављени захваљујући Уреду европског јавног тужитеља.

Хрватска је заправо једина држава чије је двоје министара, уз Жалац то је Томислав Толушић, бивши министар пољопривреде и потпредседник Владе, обухваћено оптужницама по налогу ЕППО-а. Толушићу, којег се терети за вишемилијунске кунске субвенцијске преваре с новцем из европских фондова

у винском сектору, у студеноме 2022. блокирана је и винарија. Лањског просинца против њега је ЕППО подигао оптужницу за субвенцијску пријевару и злоупотребу положаја и овласти, као и против Жељка ФЕРЕНЦА, запосленика Агенције за плаћање у пољопривреди, рибарству и руралном развоју. У засад посљедњем извјешћу, оном за 2022. (за прошлу годину још није објављено), Уред европског јавног тужитеља наводи: 'У свијету 2022. године ЕППО је подигао оптужницу против 10 хрватских грађана, укључујући и градоначелнике Нове Градишке и Велике Горнице, за активну и пасивну корупцију и злоупотребу положаја. У рујну и студеноме 2022. Жупанијски суд у Загребу донио је пресуде против петеро оптужених, који су проглашени кривима за незаконито погодовање и покушај злоупотребе положаја манипулирањем поступцима набаве како би се осигурала додјела грађевинских пројеката, укључујући соларну електрану и постројење за прочишћавање отпадних вода. Остали судски поступци још су у тијеку. Укупна вриједност пројеката износила је 22,6 милијуна еура, а сви су суфинанцирани из Кохезијског фонда Европске уније и Европског фонда за регионални развој. Штета за прорачун ЕУ-а спријечена је захваљујући у великој мјери учинковитости истражитеља.'

Средишњи Уред европског јавног тужитеља у Луксембургу, који је овлаштен за истраге, казнени прогон и подизање оптужница за казнена дјела противно финансијским интересима и прорачуну ЕУ-а, активан је у 22 од 27 држава Уније. Од липња 2021. присутан је и у Хрватској. Подаци за 2022. годину говоре да је на ранини ЕУ-а Уред примио и отворио 3.318 пријава казних дјела те одобрио 865 истрага. До краја те године провели су укупно 1.117 активних истрага у вези с укупно процијењеном штетом од 14,1 милијарду еура (од чега је 47 посто било повезано с пријеварама у вези с пдв-ом). У Хрватској су са задњим даном 2022. године биле 23 отворене истраге с процијењеном штетом од 313,6 милијуна еура. Укупно је на снази 26 активних истрага с процијењеном штетом од 324,1 милијун еура. Колико је улога ЕППО-а у нас важна говори и чињеница да је 2021. године у Хрватској било активно тек осам истрага с процијењеном укупном штетом од 30,6 милијуна еура, што значи да је у 2022. дошло до значајног пораста. Највећи број пријевара у нас регистран је у програмима регионалног и урбаног развоја, укупно седам, док је шест забиљежено у програмима за пољопривредни и рурални развој. За упоредбу, у Словенији је до краја 2022. отворено 12 истрага с процијењеном штетом од 40,4 милијуна еура. Ондје је активно 14 истрага с процијењеном штетом од 40,9 милијуна еура. И ова упоредба зорно предочује колико је Хрватска корумпиранија од Словеније што се тиче могућих малверзација с европским новцем.

Рецимо и то да се око четири посто казних дјела која је ЕППО истражио до краја 2022. односило на активну и пасивну корупцију јавних дужносника (дужносника ЕУ-а и националних дужносника). Утврђено је да су поступци јавне набаве нарочито изложени ризику од коруптивних радњи јавних дужносника у њихову својству чланова повјеренстава за евалуацију или њиховим незаконитим покушајима утјецања на доношење одлука у тим поступцима. ■

Влада озбиљно схваћа рад ЕППО-а - Нина Обуљен Коржинек (Фото: Патрик Мацек/PIXSELL)

Vatikan iznad Ustava

Ustavni sud opet je zaključio da nije nadležan za Vatikanske ugovore. Troje sudaca – Abramović, Kušan i Selanec – u izdvojenom mišljenju smatraju da sud ima ovlast provjere ustavnosti ugovora jer se ovakvim stavom u pravni poredak mogu uvesti neustavne odredbe

U SLUČAJU sudske istrage o kleriku zbog možebitnih krivičnih djela predviđenih krivičnim zakonikom, sudske vlasti će o tome prethodno obavijestiti nadležne crkvene vlasti. Navedena rečenica iz međunarodnog ugovora između Svete Stolice i Hrvatske o pravnim pitanjima, koja se nalazi i u zakonu kojim je taj ugovor stupio na snagu, dovela je početkom veljače do jednog od važnijih izdvojenih mišljenja u recentnijoj praksi Ustavnog suda. Na zahtjev da ocijene ustavnost ove zakonske konstatacije, koja u kaznenopravnom smislu privilegira Katoličku crkvu naspram ostatka stanovništva, većina ustavnih sudaca opet je proglasila nenadležnost, pod obrazloženjem da nisu ovlašteni ulaziti u sadržaje međunarodnih ugovora. Suci ANDREJ ABRAMOVIĆ, LOVORKA KUŠAN i GORAN SELANEC, koji su bili protiv, u ekstenzivnom su izdvojenom mišljenju zaključili suprotno. Ustvrdili su da Ustavni sud zapravo ima ovlasti provjere jesu li međunarodni ugovori u skladu s Ustavom. Iz njihovog stava moguće je iščitati da se, uz pomoć pogrešnog i arbitrarnog tumačenja Ustava, na ovom sudu desetljećima izbjegava provjera Vatikanskih ugovora.

U zahtjevu za ocjenu ustavnosti citiranog članka 8. Zakona o potvrđivanju Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima, prijaviteljica je konstatala da on krši Ustavom zajamčenu jednakost svih građana pred zakonom, neovisnost sudbene vlasti i Državnog odvjetništva. Primijeni li se pritužba na samo jednu u nizu potencijalnih posljedica, na djelu je odredba koja privilegira instituciju čiji bogati historijat ukazuje na suučesništvo u prikrivanju svećeničkog zlostavljanja maloljetnika. Vlada je nedavno najavila da nitko neće smjeti otkrivati detalje istražnih postupaka, pod prijetnjom zatvora. Zbog međunarodnih ugovora, Katoličku crkvu će država o istragama i dalje morati obavještavati. No predsjednik Ustavnog suda MIROSLAV ŠEPAROVIĆ, SUCI MATO ARLOVIĆ, SNJEŽANA BAGIĆ, BRANKO BRKIĆ, MARIO JELUŠIĆ, DAVORIN MLAKAR i RAJKO MLINARIĆ nisu uopće ulazili u navedene finese. Izuzev MIROSLAVA Šumanovića, koji se svejedno priklonio većini, ali je napisao i izdvojeno mišljenje, oni su poručili da Ustavni sud ne može ocjenjivati sadržajnu suglasnost zakona o potvrđivanju međunarodnih ugovora s Ustavom. Napisali su da je sporni zakon zapravo preslika međunarodnog ugovora sa Svetom Stolicom, a njega u pitanje može dovesti samo izvršna i zakonodavna vlast, na temelju uvjeta ispisanih u ugovoru: direktnim razgovorom Hrvatske i Svete Stolice, ako su se bitno promijenile prilike u kojima je sklopljen ovaj Ugovor.

Ustavni sud (Foto: Patrik Macek/PIXSELL)

Koncem prošle godine Vlada i saborska većina odbile su prijedlog opozicije o reviziji Vatikanskih ugovora, pod obrazloženjem da bi takav potez uzrokovao narušavanje međunarodnog ugleda i diplomatskih odnosa s Vatikanom. Nevezano uz motive, praksa ukazuje na koordiniranu političko-pravnu proizvodnju *statusa quo*: donositelji izvršnih odluka odbijaju svaki zahtjev za izmjenama ugovora iz političkih razloga, a Ustavni sud uporno ne želi provjeriti jesu li ugovorne odredbe uopće u skladu s Ustavom. Harmonija u nečinjenju na relaciji politička većina – Ustavni sud prisutna je zadnjih dvadesetak godina. Istim argumentima Ustavni sud odbio je 2004. zahtjev za ocjenu ustavnosti sva četiri ugovora sa Svetom Stolicom. Potom su 2010. proglasili nenadležnost u vezi zahtjeva da ocijene zakon koji regulira obavezno prisustvo vjeronauka u javnim školama. Godine 2017. odbili su dvije prijave, jednu o obrazovanju, a drugu o gospodarskim pitanjima. Najsvježijim odbačajem zahtjeva zapravo su na Ustavnom sudu iscrpljeni najsporniji aspekti Vatikanskih ugovora, na način da se o njima uopće nije raspravljalo.

Citirajući prethodnu praksu Ustavnog suda, Abramović, Kušan i Selanec su u oprečnom izdvojenom mišljenju pokazali da se na toj instanci u prošlosti raspravljalo ne samo o tome jesu li zakoni formalno u skladu s Ustavom, nego i jesu li oni sadržajno sukladni međunarodnim ugovorima. Ako je u drugim slučajevima Ustavni sud otprije donosio takve pravorijeke, onda prema njihovom mišljenju nema nijedne razumne prepreke za prenošenje njihove nadzorne uloge na relaciji međunarodni ugovor – Ustav. U protivnom, Ustavni sud se bavi selektivnim tumačenjem vlastitih ustavnih ovlasti, u kojima su naspram iste ustavne problematike jednom nadležni, a drugi put nisu. Stav većine kolega izložili su potom problematičnim hipotetskim scenarijima. 'Kada bi se odbijala ustavnosudska kontrola

međunarodnih ugovora, bilo bi moguće sklapanjem određenog međunarodnog ugovora implementirati u pravni sustav Republike Hrvatske eventualno neustavne odredbe, a što sasvim sigurno nije rezultat kakav bi ustavotvorac želio. Zbog toga je odredbu članka 125. Ustava svakako potrebno tumačiti na način da je Ustavni sud ovlašten kontrolirati ne samo formalnu ustavnost zakona kojim se potvrđuje međunarodni ugovor, već i ustavnost samog sadržaja međunarodnog ugovora kroz kontrolu materijalne ustavnosti zakona', objasnili su.

Tu je i činjenica da svaki međunarodni ugovor, a Hrvatska ih je potpisala na stotine, mijenja domaće zakonodavstvo, koje im se prilagođava. No zbog navedenog većinskog stava Ustavnog suda takve promjene nisu pod dosegom načela vladavine prava 'jer međunarodni ugovori ne mogu biti predmetom ustavnosudske analize'. 'Zbog toga je posve moguće ukidanje zakona zbog neusklađenosti s međunarodnim ugovorom u situaciji u kojoj je isti zakon u suglasju s Ustavom, a međunarodni ugovor nije', navode dodatan paradoks u izdvojenom mišljenju. Brojnim rješenjima o odbačaju zahtjeva stavili su se u poziciju pasivnog promatranja mogućeg izglasavanja protuustavnih međunarodnih ugovora, namećući samima sebi 'nemoć u eliminaciji takvog 'toksičnog' akta iz pravnog poretka Republike Hrvatske'. 'Štoviše, ništa u dosadašnjem pristupu 'vezanih ruku', koji je Ustavni sud zauzeo kroz svoje odluke, ne sprječava mogućnost da izvršna vlast, uz podršku kvalificirane većine, međunarodnim ugovorom mijenja sam Ustav mimo za tu svrhu Ustavom predviđene procedure', upozorili su u izdvojenom mišljenju. To su bili neki od razloga zbog kojih je sudačka trojka izrazila mišljenje i da je 'teško prihvatljivo' stajalište većine o nenadležnosti u onoj odluci iz 2004. godine, kad se od

njih tražila izravna ocjena ustavnosti četiriju Vatikanskih ugovora.

Kad bi se većina u Ustavnom sudu priklonila ovakvim zaključcima i analizirala sadržaj zakona o potvrđivanju međunarodnih ugovora kakvi su potpisani i s Vatikanom te ih eventualno ukinula, to i dalje ne bi dovelo u pitanje same ugovore. Ali bi prisililo nositelje političke moći da, umjesto ležernog odbačaja zahtjeva opozicije, ovaj put adekvatno reagiraju. Takva bi, naime, odluka Ustavnog suda 'nesumnjivo mogla utvrditi i deklarirati protuustavnost čina sklapanja i prihvata međunarodnog ugovora i posljedno naložiti nadležnim državnim tijelima poduzimanje potrebnih i primjerenih postupaka izmijene, poništaja, suspenzije ili otkazivanja toga međunarodnog ugovora sukladno njegovim odredbama, odnosno sukladno normama općeg ugovornog međunarodnog prava'. Suci koji su glasali protiv još su podsjetili da pravni poredak EU-a, čija je Hrvatska članica, ne poznaje mogućnost izuzimanja međunarodnih ugovora iz nadzora usklađenosti s Osnivačkim ugovorima. Štoviše, sud EU-a jasno je dao do znanja da bi takvo izuzimanje dovelo u pitanje funkcioniranje samog pravnog poretka, 'jer bi državama članicama dopustilo da međunarodnim ugovorima sprječavaju ujednačenu i učinkovitu primjenu EU prava na čitavom teritoriju Europske unije'.

Iz istih razloga smatraju da je na Ustavnom sudu potrebno promijeniti dosadašnju praksu i dovesti međunarodne ugovore u opseg ustavnosudskog nadzora. U slučaju svježeg zahtjeva ocjene ustavnosti odredbe o obavezi otkrivanja informacija o pokretanju istrage protiv svećenika njihovim poslodavcima, izmijenjena bi praksa značila proglašenje nadležnosti Ustavnog suda, utvrđivanje je li zakon u skladu s Ustavom, a posredno preko njega i međunarodni ugovor. Ako nije, izvršna vlast bi trebala reagirati izmjenama ili poništenjem, pozivajući se na međunarodno pravo. To će, međutim, i dalje ostati stav manjine na Ustavnom sudu, bez ikakvog učinka na stvarnost. A stvarnost je takva da u istom ugovoru u kojem je opaska o istrazi klera piše kako nedjelje u RH imaju biti neradne. One su, iz posve drugih razloga, takvima proglašene nakon što je Ustavni sud nekoliko puta prije toga rušio zakone o neradnoj nedjelji. U teoriji, HDZ-ova vlada je odavno mogla koristiti samo odredbu iz Vatikanskih ugovora. U tom scenariju Ustavni sud bi se ležerno mogao proglasiti nenadležnim ističući da ne smije ulaziti u sadržaj međunarodnih ugovora. Međutim, ni vlada ni Vatikan nikad nisu nametali ovu mjeru, jer bi tako isuviše razotkrili razmjere sadržajne megalomanije sporazuma između Svete Stolice i Republike Hrvatske. ■

In vino zveritas

Mostarska promocija knjige osuđenog ratnog zločinca Valentina Ćorića, kojoj je prisustvovao i Dragan Čović, izazvala je burne reakcije u javnosti i političkim krugovima BiH te iznova pokrenula pitanje relativizacije ratnih zločina

NIJE trebalo dugo VALENTINU ĆORIĆU, čovjeku koji je 1992. imenovan zamjenikom za sigurnost i zapovjednikom Vojne policije Hrvatskog vijeća odbrane (HVO), a koncem 1993. i ministrom unutrašnjih poslova u tzv. Hrvatskoj Republici Herceg-Bosni, da nakon odslužene zatvorske kazne izmili na javnu scenu, ali ovoga puta kao autor knjige. Odmah da kažemo, Ćorić nije služio kaznu za bilo što, niti je on sam bio bilo tko; osuđen je na 16 godina zatvora pred Međunarodnim tribunalom u Hagu za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti uključujući ubojstvo, progon, deportaciju, silovanje, zatvaranje, protupravni rad i nečovječno postupanje, skupa sa još petoricom čelnika tzv. Herceg-Bosne. Podsjetimo i na to da su tada osuđeni: na 25 godina bivši predsjednik vlade Herceg-Bosne JADRANKO PRLIĆ, na po 20 godina nekadašnji ministar odbrane Herceg-Bosne BRUNO STOJIC te bivši načelnici Glavnog stožera HVO-a SLOBODAN PRALJAK i MILIVOJ PETKOVIĆ, dok je predsjedniku Komisije za razmjenu zarobljenika BERISLAVU PUŠIĆU u istome procesu odrezano deset godina zatvora.

Pretresno vijeće Haškog tribunala ustanovilo je da je konačni cilj udruženog zločinačkog poduhvata u kojem je spomenuta šestorka učestvovala bio stvaranje hrvatskog entiteta, sa namjerom ujedinjenja svih Hrvata u BiH na jednom komadu teritorije, ugrubo rečeno, u granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine. Prema izreci iste presude, osim šestorice optuženih, više se osoba pridružilo i doprinijelo ovom udruženom

zločinačkom poduhvatu i učestvovalo u njemu, uključujući, među ostalima: FRANJU TUĐMANA, predsjednika RH, GOJKA ŠUŠKA, ministra obrane RH, JANKA BOBETKA, generala Hrvatske vojske i MATU BOBANA, predsjednika Hrvatske zajednice (kasnije Republike) Herceg-Bosne.

Dok je čekao da mu istekne haška kazna, Ćorić je u zatvoru pravio – vino. O tome je napisao i knjigu, koja je najprije promovirana u Zagrebu, a onda i u Mostaru, uz prisustvo viđenijih faca iz kulturno-književno-političkog života. U Zagrebu su se isticali umirovljeni general LJUBO ĆESIĆ ROJS, novinar GORAN MILIĆ, izdavač JOSIP PAVIČIĆ, umirovljeni general IVAN TOLJ, akademik RATKO CVETNIĆ, bivši predsjednik hrvatskog P.E.N.-a SLOBODAN PROSPEROV NOVAK i politički veteran DRAŽEN BUDIŠA. U Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače u Mostaru, Ćorić će tri sedmice kasnije održati još jedan trijumfalni zbor, koji će opet okupiti viđenije HDZ-ovce i njihove satelite, uključujući i prvog među njima – predsjednika HDZ-a BiH DRAGANA ČOVIĆA. Ćorić je opet malo govorio o vinu, a onda više o svom boravku u Hagu i suživotu sa zatvorenicima. Lokalni mediji su o svemu uredno izvještavali, plasirajući vijesti o Ćorićevoj promociji u rubrikama rezerviranim za kulturna dešavanja, kao što je to uradio mostarski portal Bljesak. U podkastu na tom istom portalu nekoliko dana kasnije Čović će se braniti riječima: 'Ja sam u Hagu od 1999. do 2020. bio pet-šest puta, to je moja obaveza. Naših pet predstavnika, nikad šest, sam obišao bar dva puta. To je moja obaveza, ako ste predstavnik hrvatskog naroda, predvodnik

politike hrvatskog naroda, morate skrbiti o tim ljudima. Moramo razumjeti da ja nisam Dragan Čović kad se pojavim u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače.'

Klub vijećnika Koalicije za Mostar 2020, kao i udruženja logoraša grada Mostara, javno su pozvali na sprječavanje održavanja događaja, a reagiralo je i američko veleposlanstvo, oštro osudivši prisustvo Čovića na promociji, nazivajući takav potez 'sramotnim' i suprotnim evropskim vrijednostima. Slično se o Čoviću izrazio i AMER OBRADOVIĆ, novinar koji je kao 17-godišnjak prošao jedan od logora – Koštanu bolnicu u Stocu: 'Čovjek koji je 'rentao' logoraše da mu prave ogradu oko Sokola, dolaskom na promociju knjige ratnog zločinca Valentina Ćorića svim svojim bićem, i više od 30 godina nakon, ostao je ispred iste one ograde koja je dijelila hercegovačke Bošnjake od slobode i života. Na sramotu.'

— U koncentracionom logoru za Bošnjake iz Stoca i okolnih Dubrava, u Koštanoj bolnici, ljudi koji su mučili zatvorenike su bili obične kukavice. Vezati ljude i tući ih kundacima, motikama, vojnim čizmama, šakama... mogu samo kukavice. A sa druge strane su bili nevini ljudi u bezizlaznoj situaciji, u kojoj nikada niste znali hoće li vam neki bojuvnik odbiti bubrege i hoćete li dočekati sljedeći dan, ali su bili hrabri. Hrabri zato što smo u tom paklu jedino maštali o slobodi – dobro, i o hrani – ali niko nije razmišljao o osvetti ili mržnji prema drugom. To je ta ključna, ljudska razlika. Ona nije etnička, nacionalna, nego ljudska. Vođe tih kukavica su svoj kukavičluk pokazali i u Hagu, po komandnoj odgovornosti, a jedan od njih je

poput nacističkih zločinaca popio otrov. Ratni zločinac svoj biljeg mora nositi dok je živ. Kada odsluži zatvorsku kaznu, ostaje ratni zločinac. I to što oni tokom robije prave vino, skupljaju poštanske marke, pišu memoare ili igraju šah, u demokratskom društvu ne smije biti javna stvar. Oni ne mogu biti kreatori javnog mijenja, poput ŠLJIVANČANINA, ili općinski načelnici, poput FIKRETA ABDIĆA. Posebno im se javno nijedan demokratski zvaničnik, novinar ili bilo koji drugi čovjek koji drži do svog obraza ne smije dodvoravati, pružati im podršku ili veličati ih, kako to recimo radi MILORAD DODIK kada su u pitanju RADOVAN KARADŽIĆ i RATKO MLADIĆ. Tako gledam i na promociju knjige u Mostaru ratnog zločinca Valentina Ćorića. On nije bio neki obični čato. VALE, kako mu tepa Goran Milić, bio je u vrhu udruženog zločinačkog poduhvata, kao zapovjednik Vojne policije HVO-a koja je u Koštanoj bolnici i drugim logorima ubijala ljude, etnički čistila tzv. Herceg-Bosnu i sprovodila brutalne zločine protiv čovječnosti – govori Obradović za Novosti.

— Nimalo me ne zanima što o svome životu u zatvoru ima reći osoba koja je odgovorna za ratne zločine i zbog koje su neki moji prijatelji i još tisuće drugih ljudi prošli kroz logore čije posljedice, fizičke i psihičke, trpe i danas. Znam da će mnogi reći kako Ćorić nije odgovoran za zločine za koje je osuđen, navikao sam na takve odbrane posljednjih godina, ne samo od Hrvata koji brane svoje osuđene zločince već i od Bošnjaka koji brane svoje osuđene zločince, ali me takve odbrane ne zanimaju. Tko god tvrdi suprotno od sudske odluke, imao je dovoljno godina da sudu podastre dokaze za to. Sva relativizacija i negiranje poslije pravomoćne presude predstavljaju ništa drugo doli podršku zločinu ili izražavanje stava da ti je svejedno što je zločin počinjen. Ukratko, moralno dno – kaže FRANJO ŠARČEVIĆ, profesor Prirodno-matematičkog fakulteta u Sarajevu i glavni urednik Prometeja, dodajući da je u tom smislu Čovićovo prisustvo na promociji još jedan u nizu autogolova hrvatske politike u BiH.

EDIM EDO ŠATOR, autor nekoliko knjiga o logorima Herceg-Bosne, naglašava kako se u proteklih sedam godina intenzivno bavio tim logorima, što je rezultiralo objavljivanjem dvije knjige o pet logora.

— Ono što sam slušao od svjedoka i pročitao u izjavama logoraša ljudski um teško može pojmiti. I danas se čudim kako su neki od njih pri zdravoj pameti i kako su uopšte preživjeli. Promocija knjige osuđenog ratnog zločinca je pljuvanje u lice svim logorašima koji su prošli logore Herceg-Bosne i onima koji su u tim logorima ubijeni. Ćorić je bio komandant Vojne policije HVO-a pod čijom ingerencijom su bili svi logori i zbog toga je osuđen u Hagu. Ovakvo veličanje ratnih zločinaca je moralni sunovrat i organizator i onih koji ovakve promocije podržavaju. Budućnost se ne može graditi na mitovima i veličanju presuđenih zločinaca, nego na suočavanju sa vlastitim zločinima i traženjem oprosta od žrtava – ističe Šator, dodajući da je 15.000 do 20.000 ljudi prošlo kroz logore Herceg-Bosne.

Promocija Ćorićeve knjige u Mostaru ponovno potpaljuje raspravu o odgovornosti za ratne zločine i njihovom tretmanu u društvu u BiH, ali i u susjednim zemljama. Lideri političkih stranaka, poput Čovića, svojim prisustvom na događajima koji glorificiraju ratne zločine i zločince jasno impliciraju ignoriranje i relativiziranje počinjenih zločina. U Bosni i Hercegovini je to od 2021. godine i kazneno djelo. Hoće li zbog veličanja zločinaca ikada itko odgovarati – vječno je pitanje na usnama žrtava, dok zločinci cijede grozdove zločina. ■

Valentin Ćorić na promociji svoje knjige u Mostaru (Foto: Denis Kapetanović/PIXSELL)

UGOVOR
S ĐAVLOM

Sretna Nova 2081.

PIŠE Boris Dežulović

Umjesto dobro promišljene i razrađene strategije priljeva stranih radnika, za ono što je po riječima samog Plenkovića i njegovih birokratskih uhljeba ionako 'nezaustavljivo', HDZ-ova vlada, eto, 'radi na poticajnom okruženju za mlade obitelji, ali i na cjelogodišnjem obrazovanju, te pomoći za starije građane'

PROŠLOGODIŠNJI Advent u Zagrebu, a potom i doček Nove godine na Trgu bana Jelačića, bili su top temom hrvatskih društvenih mreža i internetskog podzemlja, gdje je zbog velikog broja dobro raspoloženih tamnoputih stranaca – uglavnom, jasno, stranih radnika, među kojima su najbrojniji bili nepalski dostavljači, te indijski bauštelci, bangladeški vozači i filipinske sobarice – adventski sajam nazvan 'Adventom u Katmanduu', a fešta na Trgu 'nepalskom Novom godinom'.

Tradicionalni nepalski hinduistički kalendar Bikram Sambat, međutim, ne samo da Novu godinu – Navavarshu – računa već u travnju, nego vrijeme broji cijelih pedeset sedam godina ispred gregorijanskog, pa će u Nepal i Indiji za mjesec-dva već biti dočekana 2081. godina. Tradicionalno pak duhoviti Hrvati rekli bi stoga da je 'nepalska Nova godina' na Trgu bana Jelačića – s hiljadama veselih, raspjevanih i rasplesanih tamnoputih 'čudnih ljudi čudnog imena' na dvosatnom godišnjem odmoru na Jelačićevu placu – kalendarski točno to: slika Hrvatske kakva će izgledati 2081. godine.

Naravno da je budalaština. Hrvatska će tako izgledati dosta prije 2081. godine.

Mnogo, mnogo prije.

Sumorne vijesti na Hrvatskoj je televiziji nekidan objavio MARKO JURČIĆ iz Hrvatske udruge poslodavaca, obznanivši kako je u Republici Hrvatskoj trenutno registrirano više od stotinu pedeset tisuća stranih radnika, kako će ih do iduće godine biti cijelih dvjesto tisuća, a prema projekcijama HUP-a za sedam godina u Hrvatskoj će živjeti cijelih pola milijuna stranaca, što će biti četvrtina svih zaposlenih. 'To se ne može zaustaviti', gotovo prijeteći rekao je Jurčić.

Ima li dobrih vijesti? Ima: državna tajnica Središnjega državnog ureda za demografiju i mlade Željka Josić u istoj je emisiji na HRT-u umirila naciju informacijom da je u javno savjetovanje puštena dugo iščekivana nacionalna Strategija demografske revitalizacije, dodavši da 'Vlada radi na poticajnom okruženju za mlade obitelji, ali i na cjelogodišnjem obrazovanju, te pomoći za starije građane'.

Poticajno okruženje za mlade obitelji?! Dosta, gdje žive PLENKOVIĆEVI ministri i državni tajnici, pod kojim kamenom na Velebitu zasjeda hrvatska vlada? Pola milijuna ljudi iz Azije u novoj seobi naroda stiže na hrvatsku obalu Jadrana, a hrvatska vlada radi na cjelogodišnjem obrazovanju starijih građana?! Dok je do nekidan problem bio što je u povijesno nezabilježeno odljevu stanovništva od onog slavnog svibnja 1990. Republiku Hrvatsku napustilo ravno milijun stanovnika, od nekidan je problem i to što će u povijesno nezabilježeno priljevu stanovništva njihovo mjesto zauzeti milijun radnika iz Nepala, Indije, Bangladeša i Filipina, a već sutra i Sirije, Afganistana, Iraka, Libije, Gane, Konga ili, nemam pojma, Nikaragve. A vlada Andreja Plenkovića ambiciozno organizira javno savjetovanje o demografskoj revitalizaciji!

'To se ne može zaustaviti.' Da se ta stvar ne može zaustaviti, već godinama uostalom ponavlja i sam premijer Plenković, uporno objaš-

njavajući kako je Europska unija otvorila neslućene mogućnosti na polju mobilnosti radno sposobnih Hrvata, a čvrsti zakoni kapitalizma i slobodnog tržišta neslućene mogućnosti na polju zapošljavanja jeftine strane radne snage. Od čovjeka koji je već osam godina na čelu izvršne vlasti – i koji je, kako vidimo, ne samo dobro upućen, već i izravno uključen – očekivalo bi se stoga da za 'nezaustavljiv' i neizbježan proces ima nekakav, bilo kakav plan.

Ili to ili, jasno, već sutra azijska i afrička geta u hrvatskim gradovima – rasizam i ksenofobiju, hvala na pitanju, odavno već imamo – a onda nezadovoljstvo, besperspektivnost, droga, maloljetna delinkvencija, pa sitni i krupniji kriminal, i na koncu, dosadno predvidljivo, vjerski fanatiki, pobune i ulični neredi, koji će,

Doček Nove godine na Trgu bana Jelačića (Foto: Matija Habljak/PIXSELL)

kad se sasvim izvjesno dogode, silno iznenaditi i preneraziti Hrvate i Andreja Plenkovića.

Da je Hrvatska makar slutnja ozbiljne države, ona bi stoga strategiju 'nezaustavljivog' priljeva stranih radnika imala već najmanje pet godina: distribuciju i disperziju strane radne snage, regulaciju novih radnih platformi, zaštitu radnika, sindikate, inspekcije, konzularne službe, planove za asimilaciju stranaca i njihovih obitelji, socijalizaciju i uključivanje u društvo, smještaj, stanove, škole, dječje vrtiće, interkulturalne projekte, mentore, edukaciju, i to ne samo stranaca o hrvatskoj i europskoj kulturi, već i preostalih Hrvata o njihovim kulturama – da nabrojim, eto, samo što mi prvo pada na pamet.

Ne zbog toga da bi se u Hrvatsku sutra moglo useliti dvjesto hiljada ljudi iz Azije, već zbog toga što su oni već tu, zbijeni u konjernerima i derutnim stanovima po gradskim periferijama. Ne zbog toga što 'prljavi Azijati' agresivno osvajaju našu mladu, krvlju izgrađenu državu, već zato što ih naša mlada, krvlju izgrađena država zove i očajnički treba.

Umjesto takve strategije, Hrvatska ima javno savjetovanje! Umjesto dobro promišljene i razrađene strategije za ono što je po riječima samog Plenkovića i njegovih birokratskih uhljeba ionako 'nezaustavljivo', HDZ-ova

vlada, eto, 'radi na poticajnom okruženju za mlade obitelji, ali i na cjelogodišnjem obrazovanju, te pomoći za starije građane'!

Osim, jasno – u kojem se slučaju duboko, iskreno i ponizno ispričavam – ukoliko se pod 'poticajno okruženje za mlade obitelji, ali i cjelogodišnje obrazovanje, te pomoć za starije građane' zapravo misli na mlade nepalske, indijske, bangladeške i filipinske obitelji, odnosno njihove starije članove.

Što bi već imalo smisla.

Za razliku, naime, od europskih zemalja koje imaju problem asimilacije migranata i stranaca, kao i problem prihvaćanja golemog broja stranih radnika od strane domicilnog stanovništva – i koje ga imaju već desetljećima – Hrvatska taj problem uopće nema. Ili ga barem neće imati: na istom onom televizijskom panelu, na kojemu je Marko Jurčić iz Hrvatske udruge poslodavaca obznanio kako u Hrvatskoj već živi gotovo dvjesto hiljada stranih radnika i kako se 'to ne može zaustaviti', gostovala je i ugledna hrvatska demografinja SANJA KLEMPIĆ BOGADI, koja je – kad smo već kod nezaustavljivih pojava – dodala kako su Hrvati, ili barem ono što je od njih u Hrvatskoj ostalo, prema podacima Eurostata premašili četrdeset pet godina prosječne starosti, počemu su u samom europskom vrhu. 'U kontingentu starih bitni su nam oni stariji od osamdeset, jer su oni među starijima važna grupa koja se povećava', važno je naglasila gospođa Klempić Bogadi.

Ukratko, da rezimiramo: Hrvati se masovno iseljavaju i izumiru, oni što su ostali već sad su prosječno stari gotovo pedeset godina i idu prema osamdeset, njihova radna mjesta zauzimaju strani radnici, kojih će za samo sedam godina – sedam! – biti najmanje pola milijuna, i dok HDZ-ova Strategija demografske revitalizacije prođe javno savjetovanje, u Hrvatskoj će živjeti još samo nekoliko milijuna Indijaca, Nepalaca, Bangladešana, Filipinaca i ostalih nesvrstanih prijatelja. Problemi? Problema nema. Onu ciničnu rasističku doskočicu, 'nema tamnoputih, nema rasizma', hrvatska vlada prevela je u revolucionarni koncept – 'nema Hrvata, nema rasizma'.

To će biti Hrvatska 2040. godine, u godini veličanstvenog jubileja pedesete godišnjice utemeljenja moderne hrvatske države: Nepalci na biciklima dostavljat će curry Indijcima u zagrebačkim neboderima, indijski bauštelci gradit će stanove za radnike iz Bangladeša, bangladeški vozači razvozit će na posao mlade Filipinke, filipinske sobarice u dalmatinskim će ljetovalištima služiti nepalske dostavljače na godišnjem odmoru, a Nepalci na biciklima dostavljat će curry Indijcima u zagrebačkim neboderima.

Nepalska Nova godina? Zbog veće grupe starijih, raspjevanih i rasplesanih Hrvata na Trgu bana Jelačića, Nepalci i Indijci na društvenim mrežama zajebavat će se da je tradicionalni zagrebački festival Navavarshu ispao 'Hrvatska nova godina'.

A novinari zagrebačkog tabloida गोरखापत्र क्रोएसिया otkrit će onda da su ti neobični stariji bijeli ljudi, što su se veselo i bez incidenata pridružili proslavi Navavarshu, navodno članovi Vlade Republike Hrvatske. ■

INTRIGATOR

Sto dana
sramoteNesreća koju je skrivio
Mario Banožić (Foto:
Davor Javorović/PIXSELL)

Zbog utjecaja na svjedoke Mario Banožić je odmah trebao biti sproveden u istražni zatvor. Sto dana kasnije odrediti istražni zatvor nema smisla, tvrdi Dalija Orešković

DVIJE prometne nesreće, jedna nažalost sa smrtnim ishodom, druga, srećom bez. Prvu nesreću izazvao je bivši ministar MARIO BANOŽIĆ kad je pri gustoj magli, na licu mjesta usmrćen GORAN ŠARIĆ, otac dviju djevojčica. Sto dana poslije tragične nesreće, Banožić uživa na slobodi, da dana nije proveo u istražnom zatvoru, da protiv njega nije podignuta optužnica jer je istraga u tijeku, s povlaštenim statusom, osiguranim liftom kako se ne bi narušio njegov duševni mir pri dolasku na rutinsko ispitivanje u policiji. U drugoj nesreći, bez smrtnih posljedica, 62-godišnji vozač hitne MARIO MACAN, zadnji je dan školske godine, tijekom intervencije naletio i ozlijedio troje tinejdžera koji su sjedili na travi. Odmah je s liscicama na rukama sproveden u istražni zatvor. Dvije tragedije, dva različita tretmana, a u središtu su hrvatska pravosudna tijela. Da je različit tretman i status u ta dva slučaja prometnih nesreća posljedica neujednačene pravosudne prakse, smatra odvjetnik BRANKO ŠERIĆ.

— Kad se radi o kaznenim djelima ugrožavanja sigurnosti javnog prometa na cestama, o vožnji pod utjecajem alkohola, vožnji bez dozvole, prometnim nesrećama sa smrtnim posljedicama ili sa težim tjelesnim ozljedama, nema jedinstvenog stava iako bi ga trebalo biti, bar načelno – objašnjava Šerić i dodaje da u svakom predmetu postoji diskrecijsko

pravo Državnog odvjetništva da na početku odredi kako će se ono, pa tako i policija odnositi prema svakom pojedinom slučaju.

— Institucija koja to određuje je Državno odvjetništvo, ili čak policija. Ne želim vjerovati da je netko drugi nametnuo takvo diskrecijsko pravo Državnom odvjetništvu, ali kako nam se u državi svašta događa nije ni to isključeno – smatra Šerić.

Saborska zastupnica DALIJA OREŠKOVIĆ u političke je vode ušla iz odvjetničkog svijeta i kaže da bi 'Banožić trebao služiti kao zastava, kao ogledni primjer države nejednakosti i nepravde koju većina građana osjeća'.

— Osim te nejednakosti i nepravde imamo pijanog i bahatog ministra koji iz objesti ide u lov, a s druge strane čovjeka koji ranom zorom subotom ide na posao da prehrani obitelj. Obitelj poginulog vozača nikada neće biti ravnopravna na sudu i pravda će joj biti uskraćena. Od prvog momenta tog nesretnog događaja slučaj je u pravnom smislu kontaminiran. Automatski su radile veze, poznanstva, telefoni, nečija 'lipa radost' je bila involvirana i u tim prvim minutama, danima i tjednima spašavanja ministra Banožića. Osiguranje dokaza na licu mjesta i reakcija županijske državne odvjetnice nisu bili provedeni u skladu s propisima. Banožić je zadržan u bolnici pod izlikom da se ničega ne sjeća, a dva dana kasnije viđen je na kavi sa svim sjećanjima svijeta. Zbog utjecaja na svjedoke Banožić je odmah trebao biti sproveden u istražni zatvor. Sto dana kasnije odrediti istražni zatvor nema smisla – tvrdi Dalija Orešković.

— Dokazi su ciljano kontaminirani već prvih sati. I dalje ne znamo gdje je nestao kamion koji je Banožić pretjecao, tko je taj vozač, da li je lociran, da li je poduzeto bilo što da ga se pronađe. Možda ga ni jedna kamera nije snimila ni na graničnom prijelazu? Nikome se ne žuri s podizanjem optužnice jer bi se uvidjelo koliko je to sve šuplje. Sud u konačnici mora objektivno suditi, ne na temelju dojma nego na temelju dokumenata i dokaza u spisu. A u spisu će biti praktički – ništa. No to će javnost saznati za deset ili 15 godina koliko će taj postupak trajati – smatra saborska zastupnica i odvjetnica Dalija Orešković.

■ Paulina Arbutina

Oslobađanja
Imperijala

RAVNO 56 pokušaja trebalo je proteklih godina stranci 'Srđ je Grad' da dubrovačko Gradsko vijeće prihvati raspravu o raskidu koncesijskog ugovora za tvrđavu Imperial, koji je sklopljen s poduzetom Razvoj golf. Konačno, proces je završen pravorijekom arbitražnog sudišta Hrvatske gospodarske komore, a njime je odbačena tužba što ju je ta tvrtka podnijela nakon ukidanja koncesije 2020. godine. No glupo bi bilo zaboraviti činjenicu da glavni protivnik javnog interesa sve to vrijeme ipak nisu bili prvenstveno privatni investitori u apartmanizaciju brda Srđ pod izlikom sportskog razvoja. Ne, to su nedvojbeno bili isti oni koji sadašnje sporenje s Razvoj golfom predstavljaju kao svoj i općenarodni trijumf – HDZ na čelu goleme većine ukupne lokalne političke scene. Nekoć su bili, s ciljem potpore Razvoj golfu, i formalno udruženi u koaliciju Dubrovački dogovor, ali se danas tim zdušnije nastoje ukrcati na pobjednički brod s druge strane.

Ugovor o koncesiji za spomenutu Napoleonovu fortifikaciju iznad Dubrovnika razvrgnut je tek kad je postalo nesnosno očito da investitora nije briga za javni interes. Imperial, već i zbog Muzeja Domovinskog rata u njegovoj unutrašnjosti, trebao je biti održavan i dostupan svima, ali ta svrha nije baš išla pod ruku s interesom ulagača u turističke apartmane. I dugo je vlast Dubrovnika čekala promjenu investitorskog odnosa u tom smjeru, da bi dočekala tek vlastito suočavanje s istinom, zatim i prilagodbu novonastalim okolnostima.

Dubrovački gradonačelnik MATO FRANKOVIĆ ispoljio je talent za takvu adaptaciju još nakon svojedobnog završetka međunarodne arbitraže kojom je Razvoj golf tražio stotine milijuna eura naknade od RH za navodno pretrpljenu štetu. Tada je on sve zasluge za arbitražni uspjeh bez kolebanja pripisao sebi i HDZ-u, pa nam s tako kapacitiranim vlastima sad ostaje samo jedno. Nika, naime, s uma ne smetnuti to da time borba za javni Srđ nije završena, jer sam projekt golf-resorta na tom brdu još nije izbrisan iz gradskih prostornih planova.

■ Igor Lasić

Od franka
do eura

Koliko je značajna pravomoćnost presude Općinskog suda u Novom Zagrebu na temelju koje je Privredna banka Zagreb potrošaču već uplatila 13.700 eura na ime obeštećenja i sudskih troškova za kredit podignut 2009.?

Banka je pravilno ugovorila da će se kamatna stopa mijenjati na temelju formule za promjenjivu kamatnu stopu PKS jednako tromjesečni Euribor plus marža 1, ali se dodatno nezakonito osigurala da može mijenjati kamatnu stopu svojim jednostranim odlukama. Na početku ugovornog odnosa zbroj marže i Euribora iznosio je 2,11 posto. No kasnije, kada je Euribor dodatno pao čak i ispod nule pa je bio u minusu, PBZ je odlučio ne primjenjivati ugovorenu formulu. Umjesto da kamatnu stopu smanji čak i ispod jedan posto, PBZ je kamatnu stopu povećao čak do 4,5 posto što je bilo povećanje kamate, odnosno cijene kredita za ogromnih 113 posto. Tužitelj je banku tužio, utvrdio je ništetnost dijela odredbe o jednostranoj promjeni kamate i zatražio je sve razlike između naplaćenih kamata i kamata kakve su trebale biti naplaćene primjenom formule PKS = 3M Euribor + 1.

O kolikom se obeštećenju radi?

U kreditu od 98.000 eura potrošač je već sa zateznim kamatama dobio 13.500 eura, a novom tužbom dobit će s njima još oko 27.000 eura. Ukupno je to iznos obeštećenja oko 40.000 eura, u kreditu od 98.000 eura. Potrošač nije odmah tužio sve, jer se bojava zastare potraživanja. No zastare u slučaju utvrđenja ništetnosti nema. Do takve presude je došlo jer je banka ugovorila neodređivu kamatu suprotnu člancima 269. do 272. Zakona o obveznim odnosima. Svi potrošači i poduzetci koji imaju takve kredite imaju pravo na obeštećenja, bez obzira na valutu kredita i na to radi li se o kreditu ili o leasingu. Takvih kredita ugovorenih prije 2013. ima oko 400.000.

Koliko su takve presude bitne za buduće tužbe?

Većina kredita ugovorenih prije 2013. nema uopće ugovorenu formulu, nego samo odredbu o jednostranoj promjeni kamatne stope, pa se u tom slučaju na našim sudovima zasad primjenjuje pravilo da vrijedi samo početno ugovorena kamatna stopa, ili kamata niža od nje. Sve što je plaćeno iznad početnih kamata banka mora vratiti zajedno sa zateznim kamatama. Sud EU-a u svojoj presudi C-65/20 kaže da su takvi ugovori ništetni u cijelosti, pa je moguće da će i naši sudovi primijeniti takav pravorijek, ali zasad nemamo takvu pravomoćnu presudu. Ništetnost cijelog ugovora donosi puno veća obeštećenja, jer u tom slučaju banka vraća sve plaćene anuitete i dodatno zatezne kamate umanjene za iznos uplaćenog kredita. Vidjet ćemo hoće li se takvo pravno shvaćanje dogoditi jednog dana na Vrhovnom sudu.

■ Mirna Jasić Gašić

Stranci u noći

Strani radnici teško se javljaju sindikatu zbog straha od poslodavaca, a najčešća zakidanja njihovih prava tiču se (ne) uplaćivanja mirovinskog i zdravstvenog doprinosa

STRANAC u noći: sindikalno organiziranje stranih radnika i radnica u Hrvatskoj i Sloveniji, naslov je tribine koju je feministički kolektiv FAKTIV organizirao u 20. veljače u Zagrebu, uz sudionice ANU VRAGOLOVIĆ iz Novog sindikata i LAURU OREL iz ljubljanske Delavske svetovalnice. Susret i razgovor pred ispunjenim gledalištem dvorane Saveza antifašističkih boraca i antifašista održan je po najavnim pitanjima o tome, za početak, tko su uopće strani radnici i radnice u te dvije zemlje. Potom, kako u te zemlje stižu, u kojim sektorima rade, i kakvi ugovori im se nude te kolike su im plaće? Učlanjuju li se u sindikate, i rade li sindikati na tome da ih učlane? Kakvi oblici radničkog organiziranja nam trebaju u ovom trenutku, i zašto klasične metode sindikalnog djelovanja nisu dostatne? Ima li razlika u organiziranju radnika i radnica, u pristupu tzv. ženskim i muškim sektorima rada?

Startne pozicije, u vezi s tim, u Hrvatskoj i Sloveniji donekle su jednake – nepouzdana podaci o brojnosti stranih radnika, općenito slabo reguliran njihov status i nebrojene teškoće s kojima se oni suočavaju. Lani ih je, sudeći po MUP-ovim boravišnim dozvolama, u Hrvatskoj bilo oko 170 tisuća, dok Slovenija bilježi njih oko 100 tisuća. Dolaze ponajprije iz ostalih zemalja poteklih iz Jugoslavije, zatim iz srednjoazijskih država poput Indije, Bangladeša, Nepala, ali i Turske i Filipina. Rade u građevinarstvu, turizmu i ugostiteljstvu, na poslovima čišćenja i po

raznim drugim, u pravilu slabije plaćenim radnim mjestima, kao što se moglo čuti na toj tribini u okviru popratnog programa uoči FAKTIVOVA tradicionalnog Noćnog marša za Osmi mart.

Strani radnici teško se javljaju sindikatu zbog straha od poslodavca o kojem ovise u puno većoj mjeri negoli domaći, kazala je Vragolović, a najčešća zakidanja njihovih prava tiču se (ne)uplaćivanja mirovinskog i zdravstvenog doprinosa. Veliki sindikati i u Hrvatskoj i u Sloveniji pritom nisu ni dovoljno fleksibilni, a stranci ipak iziskuju kompleksniji pristup, zbog delikatnijeg položaja u kojem se nalaze. Uz opasku moderatorice IVANE PERIĆ, članice FAKTIVA i novinarke ovog tjednika, da tema tribine nisu isključivo stani radnici, nego i povezivanje radničkih predstavništava unutar EU-a te između različitih sektora, a posebno status radnica, Ana Vragolović podsjetila je na iskustvo Novog sindikata pri organiziranju žena zaposlenih u tekstilnoj industriji Orljava, ali koji slučaj, međutim, još nije razriješen.

Delavska svetovalnica, specifična slovenska udruga za ispomaganje radništva, također ispunjava neke funkcije koje veći sindikati nisu sposobni ili spremni zadovoljiti. Tako je Orel pojasnila i da u njihovoj ustanovi ne pitaju radnike odmah za članstvo, kao što je slučaj u sindikatima, nego im najprije nastoje pomoći, jer drukčiji pristup, rekla je ona, nije ni životno realan. Krunski primjer alternativne prakse te organizacije o kojoj, inače, hrvatski redatelj SRĐAN KOVAČEVIĆ upravo snima dokumentarni film, slučaj je aktivacije stotina turskih radnika s gradilišta drugog kolosijeka željezničke

Klasične metode sindikalnog djelovanja nisu dostatne (Foto: Sandra Šimunović/PIXSELL)

pruge do Luke Kopar. To je ujedno daleko najveće gradilište u Sloveniji, ali radnici turskog podizvođača nisu ondje redovno dobivali svoje naknade, osim što su živjeli i radili u groznim uvjetima, pa se lani nekoliko njih odlučilo javiti Delavskoj svetovalnici. Konačni rezultat bilo je sindikaliziranje polovine tamošnjih turskih radnika i dizanje njihove plaće na dotad najviši iznos u građevinarstvu na području Slovenije.

■ I. Lasić

Fučkanje na presudu

DARKO ERLIĆ, bivši radnik Komunalnog poduzeća Benković iz Benkovca, nezakonito je dobio otkaz u gradskoj firmi u kojoj je radio više od 15 godina.

Pravomoćnom sudskom odlukom morao je biti vraćen na posao u roku od dva tjedna, ali direktor gradskog poduzeća IVAN MITROVIĆ i benkovački gradonačelnik TOMISLAV BULIĆ odbijaju poštovati zakonsku proceduru.

Novi sindikat, koji zastupa Erlića, već je podnio kaznenu prijavu protiv direktora Mitrovića koji se oglušio čak i na prisilno izvršenje pravomoćne sudske odluke. Isti scenarij se sprema i gradonačelniku ako do 26. februara ne vrati Erlića na radno mjesto. Pravni temelj za kaznenu prijavu protiv gradonačelnika leži u tome što je on Skupština društva Benković, odgovoran je za zakonitost rada uprave.

Pobjeda Erlića na sudu doista je blistava jer ukazuje na to kojim se smalicama poslodavac može poslužiti ne bi li 'nepodobnog' radnika izbacio na cestu. On je do novembra 2022. bio u stalnom radnom odnosu, na poslovima čistoće i krupnog otpada. Usto je obnašao dužnost sindikalnog povjerenika u podružnici Novog sindikata u Benkovcu. I upravo je to bio prvi signal da s otkazom ugovora o radu nešto ne valja. Naime, sindikalni povjerenik ima zaštitu temeljem Zakona o radu. Ne može mu se prekinuti radni odnos bez suglasnosti nadležnog sindikata. Kako objašnjava TOMISLAV KIŠ, glavni tajnik Novog sindikata, tu suglasnost sindikat u pravilu ne daje, jedino u slučaju ako je povjerenik učinio nešto što je neobranljivo.

— U slučaju radnika i povjerenika Erlića, Benković nije imao ništa konkretno protiv njega. Prvo su mu pokušali degradirati radni status tako što su mijenjali sistematizaciju pa su mu nudili ugovor puno nižeg ranga. Benković od Novog sindikata nije ni tražio suglasnost za otkaz. Međutim, kako u poduzeću postoje dva sindikata, oni su tražili i dobili suglasnost tog drugog sindikata. Sud je to prepoznao i rekao da se mora tražiti suglasnost Novog sindikata – komentirao je Kiš.

Osim toga, na sudu je raskrinkano da Benković nije ukinuo Erlićevo radno mjesto kao što je tvrdio, jer su poslovi koje je on obavljao nastavljeni. Tomislav Kiš podsjeća da onaj tko ne poštuje presudu i ustavnopravni poredak Hrvatske – čini kazneno djelo.

■ Anja Kožul

FRAGMENTI GRADA

Čovjek

MLADI je čovjek reprezentirao dosta prepoznatljive karakteristike koje uvriježenom, a neki će reći i konzervativnom, te normativno-socijalizacijski uvjetovanom percepcijom, pripisujemo muškom spolu. No pritom se očito i identitetski poigrava(l)o sa zadanom stereotipnom rodnom binarnošću, krećući se naširoko rasprostranjenim registrom transrodnih kategorija koje se ubrzano množe u svojoj zoni između dva klasična tipa rodnosti. Mladi se čovjek zaodjenu(l)o u brižno koncipiranu queer estetiku, relativno ekscentričnu odjeću i napadno korištenje šminke, sve u vrlo dopadljivoj i domišljatoj stilizaciji identiteta, a u slogu nasljeđa neogotičkih, dark i wave subkulturnih utjecaja.

Vidim, želim vjerovati da razumijem i prihvaćam, no nailazim na naizgled trivijalnu dilemu i problemčić. Kako 'to' (?), 'ono' (?) imenovati, jer obje banalne riječi – kolega/ica – što mi stoje na raspolaganju sa suhog menija institucija koje ritam takvih promjena zapravo ne mogu pratiti, prepoznajem kao potencijalno problematične, a nekom možda čak i uvredljive. Zbunjen sam, ali u jedno i siguran. Oboje, dotični kolega/ica i ja, svatko iz svoje sistemski zadane pozicije u strukturi, žrtve smo istog, hipokrizije ideologije političke korektnosti i suvremenih reafirmacija tzv. woke kulture. A popisu kategorija koje čine da se permanentno osjećamo nesigurnima po tim pitanjima, da konstantno 'hodamo kao po jajima' nastojeći da nikog i ništa svojom riječju, gestom, pogledom, aluzijom... ne povrijedimo i ne uvrijedimo, nema kraja.

Recimo, suvremeni problem s kulturalnom aproprijacijom. Kao da preuzimanje, poigravanje, mijenjanje, pa i ismijavanje – zašto ne? – elemenata, to jest identitetskih obilježja i karakteristika 'drugih', ali i onih 'vlastitih', nije u samoj esenciji određujuće bitno za progresivno i dijalektički shvaćenu ideju kulture. Znam se na tragu toga zezati sa 'svojim' Bosancima pa im reći da su novodobnom uvrijeđenošću na viceve o 'glupima Muji, Hasi i Fati', koje su za Juge i sami obilato prepričavali i iskreno im se smijali, a sada ih se kao Bošnjaci-muslimani često stide i ne vole ih ni čuti, izgubili ponajbolji dio kolektivnog im kulturnog identiteta.

No vratimo se početnom pitanju. Što dakle da radim u svemu tome, kako da imenujem spomenutu mladu osobu koja možda neće biti zadovoljna niti jednim od dva označitelja koja mi stoje na raspolaganju, kolega/ica, jer sebe osjeća i identitetski prepoznaje 'negdje između'? Pitanje ostavljam otvorenim, primam dobronamjerne sugestije. Za sada mi na pamet pada samo staro potisnuto i zaboravljeno rješenje, formulacija iz vremena filozofije humanističkog marksizma, na primjer u knjigama AGNES HELLER. Mislim na univerzalnu, generički shvaćenu kategoriju rodnosti. Na čovjeka kao vrstu. Ni on, ni ona, već naprosto ono – čovjek.

■ Hajrudin Hromadžić

ELVIS KRALJ

Politička moć Roma u Hrvatskoj je ovdje, u Međimurju

U deset velikih romskih naselja u Međimurskoj županiji živi oko petnaest tisuća duša. Veliki su problemi u romskim naseljima, ne samo po pitanju obrazovanja nego i osnovnih uvjeta za život. Infrastruktura treba svima biti jednako dostupna, ona nema nacionalni predznak

KONCEPT romskog pomagača u osnovnim školama i vrtićima razvijen je u zemljama Europe krajem 1980-ih godina kao rezultat dugogodišnjeg napora nevladinih organizacija. Nakon što je Vijeće Europe 2000. godine usvojilo Preporuku Odbora ministara država članica o obrazovanju romske djece u Europi, u Hrvatskoj Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa u prosincu 2002. službeno potvrđuje opis poslova romskog pomagača.

ELVIS KRALJ jedan je od prvih romskih pomagača u Hrvatskoj, s radnim stažem od 22 godine u tom poslu. Razgovaramo na njegovom radnom mjestu, u učionici Osnovne škole Vladimira Nazora u općini Pribislavec u Međimurskoj županiji. Škola je novosagrađena, svečano otvorena prije tri godine, a sada se na prostranom zemljištu oko nje uređuju sportska igrališta. Poanta posla romskog pomagača je medijska. Igra ključnu ulogu između obitelji, romske zajednice, djeteta i njegovih školskih dužnosti i prava. Nastoji 'poboljšati odgojno-obrazovni uspjeh učenika Roma i njihov položaj u sustavu odgoja i obrazovanja'. Nije teško pretpostaviti kolika je diskrepancija između koncepta romskih pomagača u okviru naprednih inicijativa europskih obrazovnih politika i realnosti života na domaćem terenu gdje diskriminacija traje. 'Sad je vrijeme da se stvari počnu rješavati kao treba', kaže za Novosti Elvis Kralj. Svjestan je ograničenja i spreman za političku borbu na najvišoj razini.

Povijest rada romskih pomagača u Hrvatskoj počinje početkom 2000-tih, kad su pred hrvatskim sudovima pokrenute tužbe protiv segregacije romske djece u Međimurju iz 1990-ih godina.

Romska zajednica masovno je krenula obrazovati svoju djecu 1990-ih pa se dogodilo da škole nisu bile spremne odjednom prihvatiti toliki broj djece. Uz to, došli su na ideju da romsku djecu organiziraju u posebne razrede. Da ih jednostavno segregiraju. U osnovnoj školi Macinec čak je napravljen poseban ulaz za romsku djecu s protokolom po kojem bi djeca ušla i najprije prala ruke. Smatrali su da je romskoj djeci neophodan tretman po kojem bi se ona tobože civilizirala u smjeru lakšeg suživota i integracije. Mi smo, međutim, znali da taj poseban tretman vodi jedino u dublju segregaciju. Društvo je zatim prepoznalo da romski pomagači mogu pomoći romskoj djeci da se lakše obrazuju, lakše svladaju hrvatski jezik i druge vještine koje su im potrebne za učenje i obrazovanje u životu. Romski pomagači su osobe iz romske zajednice koje minimalno imaju završenu srednju školu. Njihov je zadatak bio da budu produžena ruka učiteljima i školi, da pomognu u odazivu djece u škole, da zatim s djecom borave u školi i pomažu tijekom obrazovnog procesa. Namjera je išla u smjeru šireg društvenog procesa promjene za sljedeće generacije romske djece koja će se obrazovati u Hrvatskoj.

Kada ste se i zašto odlučili za posao romskog pomagača?

Bila je 1999. godina, završio sam srednju školu u Čakovcu, zanimanje vozač motornih vozila. Odslužio sam vojsku i zatim se kratko zaposlio u struci, nakon što sam službeno promijenio svoje prezime. U to je vrijeme – a ni danas nije puno bolje – bilo gotovo nemoguće doći do posla ako ste romske nacionalnosti. Izabrao sam prezime 'Kralj', po nadimku koji sam dobio u srednjoj školi. Međutim, kad su na

poslu saznali da sam zapravo Rom, odmah sam dobio otkaz. Bila su to gadna vremena za Rome ovdje u Međimurskoj županiji. Prezime Oršuš je prepoznatljivo, imao si problema gdje god bi se s njim pojavio. U srednjoj školi sam bio jedini Rom, a vršnjaci iz škole su znali da je moje prezime jako loša stvar. Tako sam dobio nadimak i iskoristio ga čim sam postao punoljetan. I da ne bi bilo zabune, svojeg se prezimena nikad nisam sramio. Novim prezimenom sam naprosto htio olakšati šanse u životu.

Ali otkaz na prvom poslu bio je sudbinski.

E da. Odmah po otkazu sreo sam tadašnju ravnateljicu škole koja mi je ponudila da dođem na razgovor za novi posao. Ispostavit će se da mi je slučajni susret donio posao romskog pomagača koji mi je obilježio život.

I što biste nakon 22 godine rada rekli o učincima vaše struke?

Krenuo sam s uvjerenjem da ćemo kao romski pomagači s vremenom napredovati od pomoćnika učitelju do samostalnosti rada s djecom. Taj je posao, uostalom, tako bio zamišljen od početka. Međutim, nismo stekli zvanje ni licencu da kao romski pomagači samostalno radimo s djecom u školi. Iako mi je to oduvijek bila želja, iako sam uvijek imao podršku učiteljica iz škole da ustrajem u daljnjem školovanju – to se nije dogodilo. Čak sam završio dodatni, četvrti razred srednje škole i maturirao, ali to nije bilo dovoljno da upišem fakultet jer je u međuvremenu uvedena državna matura, a za polaganje mature naprosto nisam imao dovoljne kompetencije. Osim toga, iz godine u godinu su se mijenjali propisi, stalno su izvirale nove zakonske prepreke zbog kojih nije bilo moguće napredovati.

Jeste li odmah dobili stalan posao? Koliko romskih pomagača ima u Hrvatskoj?

Kad smo počinjali, bilo nas je 28. Danas nas je 26, najviše u Međimurskoj županiji, većinom u osnovnim školama uz dvije kolegice u romskom vrtiću. Prvih deset godina smo radili na temelju Ugovora o djelu. Praktički smo deset godina bili honorarci. Zatim smo zaposleni, a nadležna institucija je Ministarstvo obrazovanja. Međutim, nakon početnog zapošljavanja na temelju nacionalne zakonske regulative po kojoj je na temelju polaska 15 posto romske djece u nekoj školi potrebno zaposliti jednoga romskog pomagača, daljnjeg zapošljavanja nije bilo, iako se broj romske djece u međuvremenu utrostručio. Također, sada postoji i zakonska prepreka zbog koje je onemogućeno zapošljavanje ikojeg romskog pomagača u školama.

Zašto?

Sjećate se globalne financijske krize 2008. godine, pa i krize u Hrvatskoj 2012. zbog koje je nadležno Ministarstvo zamrznilo mogućnost zapošljavanja novih kadrova u nastavi? Zatim se možda sjećate da je isto Ministarstvo ponovno otvorilo mogućnost zapošljavanja pomoćnika u nastavi, ali ne i Romima. Romskim pomagačima ta je mogućnost ostala blokirana. Uzimajući u obzir činjenicu da u nekoliko škola u Međimurskoj županiji 99 posto čine romska djeca uz svega dvoje ili troje romskih pomagača, znate da problem nije na liniji rješenja.

Birokratski kuršlus

Pritom treba istaknuti da je zanimanje romskog pomagača sada 'zapelo' u raskoraku potrebnih kvalifikacija za ovu stru-

ku i (ne)mogućnosti konkretnih ljudi da dosegnu propisane kompetencije?

Tako je. U školi je zabranjeno zapošljavanje romskih pomagača koji nemaju adekvatnu stručnu spremu, odnosno završenu visoku školu ili fakultet. Romski pomagači u školi trenutno nemaju status ni kao tehničko osoblje. Kao da smo zapeli u kuršlusu zbog kojeg se romskim pomagačima unatoč njihovom trudu, bezbrojnim edukacijama ovdje i izvan Hrvatske, u pune dvadeset i dvije godine nije omogućilo da steknu kvalifikacije za samostalne učitelje romske djece. Jer, ako postoji jedna legislativa za sve pomoćnike u nastavi, trebali bi postojati i jednaki uvjeti i jednaka mogućnost obrazovanja za sve. Inače sve naposljetku izgleda kao posljedica sistemske diskriminacije.

Kuriozum teme je i činjenica da na zagrebačkom Filozofskom fakultetu postoji studij romistike, koji uglavnom pohađaju neromski studenti.

Oduvijek se zalažem za pozitivnu diskriminaciju romske zajednice, a studij romistike je pozitivna posljedica takve pozitivne diskriminacije. Žao mi je, međutim, da istovremeno nije u obzir uzeta činjenica da u Hrvatskoj jako malo Roma govori romskim jezikom. U devet županija Hrvatske 98 posto Roma govore bajaškim dijalektom. Odnosno, starorumunjskim dijalektom koji nažalost nije zastupljen na nekoj od katedri studija, možda u grupi romanskih jezika. Svega dva posto Roma u Hrvatskoj govori romskim jezikom, a treća skupina Roma u Hrvatskoj su Romi Aškali koji govore albanskim jezikom i žive na području Istre i Primorsko-goranske županije. Romskim jezikom govori mala zajednica Roma koja živi na području Zagreba i Bjelovarsko-bilogorske županije. Ne bih htio da me se krivo shvati, kao da jedino kritiziram, ali iznosim činjenice. Koliko se pažnje i koliko fokusa uložilo na razne priručnike, brošure, rječnike – ne znam što smo sve proizveli na romskom jeziku... a nitko nije vodio računa o temeljnoj činjenici da postoji živi bajaški jezik, u devet županija na području Hrvatske. U jednakom postotku u kojem se Romi koriste tim jezikom, potreban im je nastavni pribor na njihovom jeziku. Otkad sam se zaposlio, štitim i njegujem naš materinji jezik, pokušavam ga sačuvati od zaborava, iako romska djeca u razredu više ne znaju nabrojati ni dane u mjesecu na bajaškom.

Desio se logičan i tužan paradoks.

To su samo činjenice. U ovih dvadesetak godina svjesno smo uložili veliki trud da se djeca integriraju u društvo, nesvjesni da će istodobno zapostaviti vlastitu jezičnu kulturu. Ne baveći se kulturom svog materinjeg jezika, dali smo povoda da romska zajednica svoj jezik posve minorizira. Još 2001. radio sam na popisu stanovništva, bio sam među prvim Romima u Hrvatskoj koji su bili angažirani na tom poslu. Stoga dobro znam da na popisnicama nije bila navedena mogućnost da izabereš bajaški jezik kao svoju matičnu varijantu. A naši su Romi oduvijek znali da su Bajaši. Romima su proglašeni zahvaljujući neznanju većinskog naroda. Kad bi vidjeli malo tamnijeg čovjeka na ulici, rekli bi 'ide Cigan'. Nitko nije pitao tog Cigana 'kako se nazivate, kako se zove tvoj narod?' I danas većinska populacija jednako reagira. Prvo će reći 'ide Rom', ili 'ide Cigan'. I sve je to manje-više logično. Recimo, nedavno sam pronašao vojnu knjižicu svog pokojnog tate koji je služio vojsku u Beogradu, a živio je ovdje čitav život. Tata vjerojatno nije ni znao što je to nacionalnost, nego su ga procijeni-

li kao nekoga tko izgleda kao Rom, ali ne govori romskim jezikom. Pa su ga zapisali kao Rumunja.

Kolika je bajaška zajednica u Međimurju?

U općini Pribislavec živi oko 3.000 stanovnika, od kojih oko 1.200 Roma, što čini više od 25 posto ukupnog stanovništva. U ovoj je školi oko 65 posto romske djece, a imamo ukupno tristotinjak djece. Jedina smo škola u Međimurskoj županiji koja je velike napore uložila na uspostavljanju suradnje s većinskom populacijom, zbog čega sada svjedočimo velikom broju povratka hrvatske djece u našu školu. Također postoji ta nesreća u sreći, da se tako izrazim, što u neposrednoj okolici Pribislavca postoji nekoliko škola, uz šest osnovnih škola u Čakovcu, zbog čega još uvijek velik broj djece većinske populacije iz Pribislavca radije odlazi u te škole jer tako bolje odgovara roditeljima, iz različitih

Naši su Romi oduvijek znali da su Bajaši. Romima su proglašeni zahvaljujući neznanju većinskog naroda. Kad bi vidjeli malo tamnijeg čovjeka na ulici, rekli bi 'ide Cigan'. Nitko nije pitao tog Cigana 'kako se nazivate, kako se zove tvoj narod?'

razloga. Djeca iz romskog naselja idu samo u ovu školu, dok Romi koji su se stanovanjem integrirali s većinskim stanovništvom pohađaju i škole s djecom većinske populacije.

Što danas uključuje vaš posao u školi, u usporedbi s počecima prije dvadeset godina?

Mnogo toga se promijenilo nabolje. Kad smo kao romski pomagači počinjali prije dvadesetak godina, odlazili smo u romska naselja, pripremali djecu za školu, odvodili ih u školu, s njima boravili na nastavi i vraćali kući roditeljima, s kojima je trebalo posebno raditi da steknu povjerenje u proces i svrhu obrazovanja. I da steknu povjerenje u vlastitu djecu – to je bilo najteže. U mnogočemu smo uspjeli, jer dolaze generacije mojih bivših učenika koji sad već imaju svoju djecu i posve drugačije stavove od svojih roditelja. Moj posao sada podrazumijeva jedino boravak s djecom u školi, uz poneku izvanrednu situaciju.

Poanta svakog razgovora o obrazovanju kao integraciji romske djece je očito na krivom kolosijeku. Ne radi se dakle o problemu obrazovnih politika, nego o širem društvenom problemu? Nепреpoznatom?

Integracija. Deset godina ponavljam u čemu je njezin ključ. Siguran sam u taj ključ. Integrirao sam se prije sedamnaest godina kad sam uselio u svoju kuću, koju sam pet godina gradio u ulici među većinskim stanovništvom. Prvi sam iz romske zajednice ovdje učinio taj iskorak prema integraciji s većinskom populacijom. Prvi sam kupio gradilište za kuću. Morate znati da za vrijeme Jugoslavije Romima nije bilo dozvoljeno da kupuju zemljište izvan svojih, romskih naselja. Nije bila dopuštena mogućnost integracije, nego su getoizacija i segregacija bili jedini modeli takozvanog suživota s većinskim stanovništvom. Ali ja sam uspio kupiti zemljište i šokirati sve mještane. Pritom sam imao sreće jer vlasnica zemljišta nije živjela u Međimurju pa nije bila opterećena negativnim stereotipima. Imao sam dakle sreće, ali i zato što sam oduvijek pozitivno razmišljao. Za mojim primjerom krenuli su i drugi Romi, pa danas u 55 sela – od ukupnih 120, koliko ih je u Međimurskoj županiji

– Romi imaju vlastite kuće pa se s pravom može reći da su uspješno integrirani. Vrlo brzo sam vidio koliko je takva integracija korisna za moju djecu, koliko im je pomogla u socijalizaciji, u sklapanju prijateljstava i osjećaju povjerenja među djecom svoje generacije. Uvjeren sam da su to važni temelji za uspjeh u životu. Možemo, naravno, imati obrazovane ljude koji će čitav život živjeti u romskom naselju, ali će svejedno uvijek netko iz većinske populacije imati negativne stavove o njima. Svejedno će biti diskriminirani, ako zauvijek ostanu u romskom naselju. To je fakat.

Nažalost, taj fakat nije prepoznat kao politički problem?

Budući da sam godinama surađivao s našim saborskim zastupnikom VELJKOM KAJTAZIJEM, jako sam se razočarao kad sam dokraja uvidio u kojoj mjeri on nije shvaćao koliko bi zakonske mjere koje je Vlada RH mogla donijeti pomogle u procesu integracije Roma u društvo Hrvatske. Takve bi mjere mogle doprinijeti smanjivanju getoizacije romskih naselja, što je najvažniji korak prema kvalitetnoj integraciji Roma.

Problem zapošljavanja**Iz Međimurske županije se u potrazi za kvalitetnijim životom odselio znatan broj pripadnika većinske populacije, što je otvorilo mogućnost zapošljavanja romskoj zajednici?**

Točno, ali ne leži jedino u toj činjenici potencijal zapošljavanja. Naši Romi ne vole kad tako kažem, ali u Hrvatskoj postoje deficitarna zanimanja koja nitko ne želi preuzeti. A vidite i sami, dolaze ljudi iz Nepala, Filipina, čitavog svijeta, rade upravo takve poslove. I bez obzira na to što naš Rom možda nije školovan kao pripadnik većinskog naroda, on može puno kvalitetnije i bolje odraditi te deficitarne poslove od ljudi iz Filipina ili Nepala, koji ne znaju ni riječ hrvatskog jezika. Razumno, zar ne? Ali tu tek nastupaju problemi. Jer, kakav god bio taj smještaj, strani radnici ga dobiju kad preuzmu posao

deficitarnog zanimanja, a Rom ga ne dobije. Strani radnici zatim u startu dobivaju puno veću radnu satnicu od domaćih Roma, koji ovdje žele raditi. Poslodavac u Hrvatskoj radije zaposli Nepalca ili Filipinca za veću satnicu, nego domaćeg Roma koji želi raditi za istu takvu satnicu.

Što savjetujete sunarodnjacima u takvim situacijama?

Ako nemaš dobre uvjete za život u romskom naselju – a danas doista nemaš – onda, čovječe, daj idi dalje! U krugu od osamdeset kilometara postoji niz gradova i niz zanimanja za koje možeš dobiti kvalitetan posao. Makar po tom principu po kojem danas zarađuju Filipinci, možeš dobiti stan za svoju obitelj, a tvoja djeca bi pohađala školu s dječom većinske populacije. Dobila bi drugačiju šansu za uspjeh od one koju si ti imao kao dijete.

Raskid vaše suradnje sa saborskim zastupnikom Veljkom Kajtazijem koji zastupa romsku manjinu posve je javna stvar. Kanite li se na sljedećim izborima kandidirati na to mjesto?

Da, namjeravam se kandidirati. U deset velikih romskih naselja u Međimurskoj županiji živi oko petnaest tisuća duša. Veliki su problemi u romskim naseljima, i ne samo po pitanju obrazovanja nego po kriterijima osnovnih uvjeta za život, po problemima zapošljavanja i zapošljivosti Roma. Pitanje dostupnosti infrastrukture u svakoj lokalnoj zajednici treba biti jednako za sve. Infrastruktura nema nacionalni predznak. Ukratko, ne manjka mi motivacije da se politički angažiram i na taj način pokušam nešto promijeniti nabolje. Naš saborski zastupnik Veljko Kajtazi imao je dvanaest godina da iskoristi svoju funkciju kao 76. ruka u Saboru, da unaprijedi zajednicu Roma. Nije ju iskoristio. U trenutku ovog našeg razgovora, Veljko Kajtazi slavi 67. rođendan. Čestitam mu, najprije želim puno zdravlja. I sad ima pretpostavke da čiste glave i čistih ruku uzme svoju saborsku mirovinu, ode i uživa. Neka nama mladima ostavi politiku Roma, da se zbilja borimo. Zahvaljujem mu na svemu što je učinio, jer ne možemo reći da nije učinio ništa za Rome. Ipak, više je učinio za svoje projekte nego za romsku zajednicu, a mi više ne možemo dati podršku onome tko doista ne zastupa naše stavove i potrebe. Politička moć Roma u Hrvatskoj je ovdje, u Međimurju.

Kako procjenjujete svoje šanse u kandidaturi za Sabor?

Po našoj slobodnoj procjeni, u Međimurskoj županiji je oko petnaest tisuća Roma, od čega ćemo na predstojećim izborima imati 4.300 Roma s pravom glasa. Uvjeran sam da imam dobre šanse za uspjeh. Radimo na programu kojim bismo htjeli unaprijediti različite dimenzije života Roma u ovom društvu. Osim toga, na ovim lokalnim izborima prvi put imamo pravo birati zamjenika župana, kao što imamo i pravo na veći broj vijećnika u općinama županije. Bit će to prekretnica u političkoj situaciji u Hrvatskoj. Romi će prvi put u povijesti Hrvatske birati svog zamjenika župana. Koliko je to odgovorna i ozbiljna funkcija, vidjeli smo prije nekoliko godina kada je naš župan bio uhićen. Nakon ovih izbora, naš župan više neće imati pravo birati svog zamjenika iz većinske, nego iz romske zajednice. Ne znam kako će tu legitimnu situaciju prihvatiti većinska zajednica, ali svaki dan dobivam podršku od naših Roma iz čitave Hrvatske. Naši su stavovi i naše potrebe danas posve jasni. ■

Temelji od poštenja

Govorili su mi da iskoristim prirodnu katastrofu za obnovu kuće na teret države, ali ja to nisam htjela: ne bih mogla mirno spavati kad znam kolikima je potres uništio dom, kaže Nevenka Dokić iz Kupljenskog

KAD smo 33-godišnju NEVENKU DOKIĆ iz Kupljenskog na Kordunu upitali zašto nije podnijela zahtjev za obnovu svoje roditeljske kuće koja je tijekom vremena i u potresu stradala do tolike mjere da joj se krov svakog časa može urušiti, odgovor mlade žene koja godinama njeguje teško bolesnog oca, 67-godišnjeg BOŠKA, otkrio nam je svu njezinu dobrotu utemeljenu na hrabrosti, duhovnosti i jednostavnom ljudskom poštenju. — Naša je drvena kuća vrlo stara, već se godinama malo pomalo 'krivi' i za svakog jačeg vjetrova, pogotovu olujnog, škripi. Tako da sadašnja oštećenja nisu sva od potresa. Svi poznati su mi govorili da iskoristim tu katastrofu za konstrukcijska ojačanja i obnovu na teret države, ali ja to nisam htjela: ne bih mogla mirno spavati kad znam kolikima je potres doista uništio dom. Meni ipak nije. Ne bude li drugog načina da se popravi, neću ga popravljati prevarom, neka se radije sruši sam od sebe – odgovorila nam je.

Trošnu drvenu kuću na samom kraju strmog zaselka Dokić Jarka gradili su djedovi njezina oca; stara je više od 150 godina i krovne su grede napukle na par mjesta. Nevenka i Boško podbočili su je najbolje što su umijeli da zaustave urušavanje, ali ona se sve više naginje i sve zloslutnije škripi. Ipak, nevolje porodice Dokić započele su puno prije kraja 2020. i niza potresa koji su pridonijeli lošem stanju stare drvenjare. Tata Boško je do početka turobnih devedesetih i raspada Jugoslavije punih trinaest godina radio u velikokladuškome Grupexu, a onda je nekoliko godina prije rata, da više ne bi morao putovati do susjedne Bosne i Hercegovine, pronašao posao u svom mjestu, odnosno u poduzeću Četrnaesti maj.

— U toj je firmi radilo pedesetak ljudi, uglavnom iz Kupljenskog i okolice. U njoj sam, zajedno sa svojim ocem, pet godina radio na proizvodnji blokova i sve bi bilo u redu da s početkom rata nismo doznali da direktor, koji je brzo pobjegao u Banjaluku, nikome od nas nije uplaćivao radni staž i druga obavezna davanja. Tako da su mi te radne godine nepovratno propale. Onda sam se teško razbolio, toliko da više nisam bio sposoban za nikakav posao. A da bih ostvario pravo na mirovinska primanja, potrebno je najmanje 15 godina radnog staža, koliko bih imao da mi se računa rad u Četrnaestom maju. Ovak, nemam nikakvih primanja i ne znam što bi bilo sa mnom da nije moje Nevenke – objašnjava nam Boško.

Nemogućnost upisa radnog staža ostvarenog u propaloj tvrtki bila je prva nevolja od još žešćih koje će Dokićeve snaći: kad je počela Oluja, u staroj porodičnoj kući živjeli su pored njih dvoje Boškovi roditelji NENAD i MILKA, supruga i mama JADRANKA te kći i sestra BOJANA. Nevenka je bila malešna

Otac Boško i kći Nevenka Dokić ispred drvene kuće

djevojčica kad su svi zajedno bježali prema Srbiji; skrasili su se isprva u Vrnjačkoj Banji, a poslije dvanaestak mjeseci preselili u vojni kamp pokraj Niša. Daleko od doma, u nimalo zavidnim životnim uvjetima, sve su više čeznuli za svojim Kordunom. Djed Nenad i baka Milka prvi su se vratili da istraže situaciju: jasno, kuća je bila devastirana i opljačkana, pa su je morali polako popravljati. Ostatak porodice pridružit će im se 1998. Negdje u to doba jedna će im humanitarna organizacija donirati nužno potrebnu peć, a od nove će države dobiti kravu i par ovaca. Nenad, za razliku od sina, uspijeva ostvariti i četiristotinjak kuna mirovine, pa život Dokićevih kreće ispočetka.

— Moji su roditelji odmah po povratku podnijeli zahtjev za obnovom, ali im nije udovoljeno jer nismo imali 'valjan' vlasnički list za kuću na koju je nasljedno pravo polagalo desetak članova obitelji, među kojima i pređi umrli prije stotinu godina! Budući da novca za odvjetnika nije bilo, ostadosmo bez obnove kuće devastirane u ratu, no ja ipak posljednjih pet-šest godina pokušavam na sve moguće načine naknadno riješiti taj problem. Ali, iako sam zakucala na mnoga vrata, ništa od toga, sve je uzalud – kaže Nevenka.

Nakon Boškovih roditelja, prije desetak godina umrla je i Jadranka, pa su tata i kći ostali sami, a Bojana je krenula svojim putem. Nevenka bolesnog oca ni na trenutak ne ostavlja samog: sva je briga o njemu na njezinim mladim plećima, iako nikakvih primanja nema jer nigdje nije zaposlena. Bori se kako zna i umije, njegujući pritom i ostale starce u njihovom i drugim zaselcima: gotovo svakodnevno ih obilazi, kupuje im namirnice i lijekove, posprema kuće, cijepa

i unosi drva... Tako tu i tamo ipak ponešto zaradi.

— Pazimo na svaki cent i stvarno nam nije lako, no čim me obuzmu depresija i beznade pomislim na sve one koji još teže, pa skupim snagu i guram dalje. Izračunala sam da bismo se nekako provlačili kad bih mjesečno mogla namaknuti bar 250 eura, ali rijetko koji mjesec toliko zaradim. Ima dana kad rintam od jutra do mraka za pet do deset eura. Pored svega, sve te starije ljude kojima pomažem obilazim pješice, a neki žive i po pet kilometara od naše kuće. Moj je tata bolestan, no to mi njegovo stanje daje snage da ustrajem. I to unatoč tome što sa svoje 33 godine imam osjećaj da život prolazi mimo mene i da ga neću tako lako sustići – otvorena je Nevenka, svjesna nezavidne stvarnosti koju proživljava najbolje što može.

Čim zaradi koji euro, odmah plati struju i tv-pristojbu; zna da tata najviše voli biti pred ekranom, pa su joj te stavke ponekad važnije i od kruha; uostalom, uštedi nekako za brašno i sol, pa ga sama ispeče. U proljeće prione obrađivanju povelikog vrta, pa dio uroda spremi za zimnicu. Najvažnije joj je pritom da bude dosta krumpira, luka i kupusa – i da ih sačuva pred divljim svinjama. — Provela sam lijepo djetinjstvo, u Vojniću sam završila osnovnu školu i jako sam vezana uz cijeli naš kordunaški kraj. Nažalost, ovo selo odumire, ljudi je u njemu sve manje i već me sada hvata strah da ću jednoga dana biti tu potpuno sama. Ali neka, važno mi je samo da moj tata što dulje poživi – završava bez žalopjoki ova mlada žena koju život do sada nijednom nije pomazio. ■

Obiteljsko pravo

Jedan od načina odbijanja zahtjeva za odštetu zbog ratnih pogibija civila, članova obitelji, mahom srpske nacionalnosti, olako je proglašavanje žrtava 'suradnicima neprijateljskih vojnih ili paravojnih postrojbi'

OŠTEĆENICI dolaze u jedan hladan ambijent, u okruženje u kojoj civilna žrtva rata nije prepoznata. Ona samo iznosi činjenice koje će sud kasnije cijeliti na svoj način. Pitanje je da li će uopće uvažiti te izjave, kamoli suosjećati s njom. Pred građanskim sudovima nailazimo na grub odnos. Sudovi ne smatraju da žrtva govori istinu. Dokazi koje dostavljamo sudovima također se ne cijene. Žrtve su vrlo često očevici ratnih zločina, a sudovi to ne smatraju relevantnim. Sudi se tako da nisu uvaženi provedeni dokazi i na žrtvu se prebacuje prekomjeran teret dokazivanja. Osoba je stavljena u poziciju da mora u parnici dokazati tko je počinio ratni zločin, ali ona ne raspolaže s takvom moći. S druge strane, država šuti, ona je u pasivnoj poziciji. Država ne predlaže dokaze, drži se komotno.

Iskustvo zagrebačke odvjetnice SLAĐANE ČANKOVIĆ, izneseno na okruglom stolu povodom Europskog dana zaštite žrtava kaznenih djela, koji je obilježen 22. februara, zorno oslikava odnos državnih institucija prema civilnim žrtvama rata, mahom onima srpske nacionalnosti, koje decenijama traže pravdu za ubijene ili nestale srodnike te za pretrpljenu materijalnu štetu u ratu od 1991. do 1995.

U organizaciji Documente – Centra za suočavanje s prošlošću, Udruge za podršku žrtvama i svjedocima, Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina te Pravno-

fakulteta u Zagrebu, na Tribini Grada Zagreba govorilo se o pravima stradalnika iz rata 1990-ih i o učinkovitom procesuiranju kaznenih djela iz istog perioda. Najviše pažnje je posvećeno aktualnoj provedbi Zakona o civilnim stradalnicima iz Domovinskog rata. VESNA TERŠELIČ, voditeljica Documente, upozorila je na dugotrajnost u rješavanju zahtjeva.

— Razumijemo da postupak traje neko vrijeme, ali pojedine žrtve čekaju pravdu od 1991. Ističem potraživanje dodatne dokumentacije i ispitivanje svjedoka. To je nekad vrlo stresno za osobe jer predstavlja izvor sekundarne traumatizacije. Nekad je riječ o članovima obitelji usmrćenih ili nestalih u ratu, a nekad o onima koji su bili u pritvorima i logorima. Upozoravam na nepriznavanje medicinske i druge dokumentacije nadležnih tijela iz susjednih zemalja. Priznaje se samo dokumentacija izdana u Hrvatskoj, ali u slučajevima 'Oluje' i 'Bljeska', ljudi su tražili medicinsku pomoć u drugim državama – rekla je Teršelič.

Pravni savjetnik iz Srpskog narodnog vijeća NIKOLA KOŽUL uočio je relativno ustaljenu praksu Povjerenstva Ministarstva hrvatskih branitelja. Ovo tijelo odlučuje o podnesenim zahtjevima za priznavanje statusa civilne žrtve. Problematična je primjena članka 5. ovog Zakona koji propisuje da status i prava ne mogu ostvariti 'pripadnici, pomagači ili suradnici neprijateljskih vojnih ili paravojnih postrojbi, kao ni članovi njihovi-

vi obitelji temeljem njihovog stradavanja.' Temeljem ovog članka Zakona, Povjerenstvo odbija veliki broj zahtjeva. Kožul je naveo da je nepoznato da li postoji demokratski, građanski nadzor Povjerenstva, tko su njegovi članovi, da li je ono sastavljeno od predstavnika nacionalnih manjina i članova udruga koje okupljaju civilne žrtve rata.

— Biti pomagač neprijateljske vojske je kazneno djelo. Svi ljudi koji su podnijeli zahtjev su donijeli potvrde da nisu osuđeni ni za kakva kaznena djela. Imamo situaciju da članovi Povjerenstva odlučuju o kvalifikacijama iz Kaznenog zakona. Dakle, moguće je nekoga proglasiti pomagačem i tako mu uskratiti prava, a to otežava i kontrolu zakonitosti u upravnom postupku. U prvostupanjskom rješenju nema obrazloženja zašto je netko odbijen. To ljude koji su ostali bez svoje djece jako boli. Počeli smo pokretati upravne sporove i nadamo se da će sudskom praksom biti primijenjena upravna praksa – poručio je pravni savjetnik.

Komentirajući sporne odluke Povjerenstva, odvjetnica Čanković je najavila da će Ustavnom sudu podnijeti zahtjev radi ispitivanja zakonitosti takvog Povjerenstva. Navela je da nitko ne zna s kojim ovlastima se toliko duboko zadire u ljudska prava i zašto su ljudi etiketirani kao državni neprijatelji.

IVICA AKMADŽA, glavni tajnik Ministarstva hrvatskih branitelja, kazao je da je na početku primjene ovog Zakona, od jula 2021., bilo poteškoća u njegovoj primjeni.

— Zakon ne može zadovoljiti sve kategorije. Bilo koji zakon u primjeni ima određene poteškoće. Nadam se da će se to popraviti kroz praksu i da ćemo imati mogućnost poboljšati Zakon o civilnim stradalnicima, da primjena propisa bude u što boljem svjetlu. Mi smo donijeli ovaj Zakon bez obzira što je u Saboru i javnosti bilo puno protivnika. Imamo slučajeve da osoba koja je bila izložena granatiranju traži status, a nema potrebnu dokumentaciju. Imamo slučaj da je osoba koja je bila pomagač tražila status po ovom zakonu i po Zakonu o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata. Što se tiče Povjerenstva, tamo su i predstavnici udruga civilnih stradalnika. Na dan 31. siječanj 2024. zabilježeno je 1186 zahtjeva. Ukupan broj je 2154 korisnika, prema svim kategorijama navedenima u Zakonu – naveo je Akmadža.

Kao jednu od novina iz Zakona, dao je primjer da je prije važio pravilo da osoba nestala u ratu mora biti proglašena umrlom kako bi obitelj mogla ostvariti prava. Ta odredba je u ovom Zakonu ukinuta, što po njegovim tvrdnjama, umnogome olakšava podnositeljima zahtjeva koji još uvijek tragaju za nestalim članom obitelji.

NIKICA HAMER VIDMAR, voditeljica Službe za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa i uprave, tokom petnaestogodišnjeg sustavnog pružanja podrške na sudovima, uvidjela je da je iznimno važno žrtve pravovremeno informirati o njihovim pravima. Civilne žrtve rata uglavnom žive u ruralnim sredinama i pretežno je riječ o starijim osobama kojima je nužno dostaviti sve informacije.

— Ministarstvo pravosuđa se bavi sustavom podrške žrtvama svih kaznenih djela, nadogradnja smo sustavu specijaliziranih civilnih udruga. Zadaća naših odjela je da kontaktiramo žrtve ratnih zločina. Primjerice, na sudove u Zagreb pozivaju osobe s Banije. Radi se o starijim osobama koje nisu mobilne, pa im organiziramo prijevoz za ročište. Ljudi žele doći na suđenje, oni smatraju da mogu doprinijeti, ali su razočarani kada im se sudi u odsustvu. Također, žrtve ratnih zločina mogu biti obaviještene o otpustu počinitelja iz zatvora. Imali smo neke korisnike koji su bili uznemireni jer su se bojali da se počinitelj ne vrati u mjesto njihovog boravka, ako su živjeli u istom mjestu. Jedan stariji par je bio uplašen. Imali smo suradnju s policijom, oni su bračnom paru dali broj telefona na koji se u bilo koje doba dana i noći mogu obratiti. Ljudi se osjećaju usamljeno i prepušteni sami sebi, osjećaju da su dosadni dok pričaju o tome. Zato mislim da je važno da i dalje radimo mi koji imamo kapaciteta za bavljenje ovom temom. Važno je da žrtve ne budu same – zaključila je Nikica Hamer Vidmar. ■

Okrugli stol povodom
Europskog dana zaštite
žrtava kaznenih djela

SVETLANA PATAFTA

Važno je da cijela obitelj dođe u kazalište

Važno je da roditelji ne ostave djecu na predstavi pa odu piti kavu, već da s njima dijele zajedničko iskustvo.

Trudim se da kroz svoj rad djeci pružim siguran prostor u kojem mogu slobodno izraziti svoja razmišljanja i osjećaje

SVETLANA PATAFTA iza sebe ima preko 20 godina glumačkog, rediteljskog i producerskog rada tokom kojih je sudjelovala u brojnim aktivnostima srpske zajednice vezano za dramsku umjetnost, od Dramskog studija Eho do učešća u obrazovnom Programu plus SNV-a i suradnje s Vida TV-om na animiranom filmu 'Slovo na slovo'. U posljednjih nekoliko godina vrlo fokusirano se bavi kazalištem za najmlađe.

Kakav je današnji položaj nezavisnih dramskih umjetnika i njihovih asocijacija u Hrvatskoj?

Već sam 21 godinu u nezavisnom sektoru i s tim iskustvom mogu reći da je to koliko teško toliko i lagano jer stojite iza svog rada i birate projekte koje želite. Osnivačica sam i umjetnička voditeljica Teatra Puna kuća koji postoji od 2014. i jako mi je drago što u njemu mogu kreirati program koji želim. Imati teatar je divno jer možete kreirati različite sadržaje za različitu ciljnu publiku i tako otvarati i razvijati različite perspektive prema životu i ljudima. U nezavisnom sektoru nije lako preživjeti, pogotovo glumcima koji nemaju svoje umjetničke organizacije. Živimo u doba u kojem su vidno spušteni kriteriji kvalitete sadržaja koji se nude. Uz to, ima previše glumaca na tržištu pa poslodavac može nuditi malu financijsku naknadu za posao jer će uvijek netko biti spreman da uđe u projekt – ako nećeš ti, drugi hoće. Mislim da je to najgore moguće stanje stvari u kojem smo se našli. U Hrvatskoj postoje dvije asocijacije umjetnika – Hrvatsko društvo dramskih umjetnika i Hrvatska zajednica samostalnih umjetnika koja se bavi pitanjima samostalnih umjetnika. U kazališnoj i filmskoj djelatnosti ima još puno neriješenih pitanja vezanih za položaj samostalnih umjetnika i mislim da se neće ništa bitno promijeniti dok se ne oformi jedan jak sindikat.

Kakva je kazališna ponuda za najmlađe – koliko su oni zahtjevna publika i zahvalni učesnici programa koji su im namijenjeni? Svojim radom dosta sam fokusirana na kazalište za najmlađe jer me zanima dob djece

do šest godina – to je jako zanimljiva oblast u kojoj možete puno toga napraviti za razvoj publike od najmlađe dobi. Za rad s djecom potrebna su posebna znanja i vještine, a mi na glumačkim akademijama na našem govornom području nemamo edukacije za rad u kazalištu za najmlađe. Mislim da je kazališna akademija u Osijeku, koja ima od-sjek lutkarstva, u tom smislu jedina koja se time bavi. Dakle, uđete u prostor kreiranja umjetničkog sadržaja za djecu iz neke glumačke škole u kojoj nemate nikakvo znanje

vezano za tu oblast i onda se snalazite. Kad sam postala majka to me počelo interesirati sve više i više: u prve tri godine života svoje kćeri vidjela sam da je to fenomenalan prostor u kojem djetetu možeš ponuditi umjetnički sadržaj s tim da mu predstavljaj kazalište kao mjesto gdje će tokom života nalaziti prostor za dijalog i kritičko i kreativno razmišljanje. Osim s djecom, u kazalištu za djecu komunicirate s različitim kulturno-obrazovnim ustanovama, ali i roditeljima. Veoma je važno da cijela obitelj

dolazi u kazalište, da roditelji ne ostave djecu na predstavi pa odu piti kavu. Važno je s djecom dijeliti zajedničko iskustvo, o kojem nakon proživljenog mogu razgovarati i čiji sadržaj doma mogu razvijati uz zajedničku igru i tako kvalitetno zajedno provoditi vrijeme. Teatar Puna kuća surađuje s različitim umjetnicima iz cijelog svijeta, član je svjetske mreže Small Size koja okuplja umjetnike i teatre koji se bave publikom dobi od rođenja do šest godina, putem koje razmjenjujemo ideje i upoznajemo različite kulturološke kontekste u kojima umjetnici stvaraju. Što se tiče djece kao publike, radila sam i otvorena za interakciju, postavljajući pitanja, čude se, smiju, plaču i suosjećaju. Trudim se da im kroz svoj rad pružim siguran prostor u kojem mogu slobodno izraziti svoja razmišljanja i osjećaje.

S obzirom na vaše iskustvo, koliko je nužno da i nacionalne manjine u okviru programa kulturne autonomije razvijaju aktivnosti u dramskoj umjetnosti?

Doselila sam se iz Srbije 2002. godine i odmah počela raditi kao suradnica u Srpskom kulturnom društvu Prosvjeta. Osnovala sam Dramski studio Eho koji je radio do 2014., što je bio dovoljno dugačak period u kojem se pokazao značaj rada s mladima u kulturnom društvu srpske nacionalne manjine. Tko je pratio priču, vidio je kako je genijalno kad se mladi ljudi skupe bez obzira na nacionalnu pripadnost, na koju nikad nismo gledali kao na kriterij mogućnosti članstva u studiju. Prosvjeta je sa svojim zanimljivim programima otvorena za sve građane Zagreba. Kroz Dramski studio prošlo je puno mladih zanimljivih ljudi, a neki od članova ostvarili su bogate karijere u različitim oblastima umjetnosti i društvenog djelovanja, što je rezultat utjecaja umjetnosti na mlade ljude koji su osjećali želju da rade na sebi. GORANA BOGDANA volim izdvojiti kao jednog od najpoznatijih glumaca u regionu danas. Veoma je važno da nacionalne manjine u svojim kulturnim ustanovama nude što više kulturnog sadržaja građanima sredine u kojoj djeluju. Kao manjina otvarate svoja vrata i većini i ta međusobna razmjena prevladava razlike koje se u društvu ističu.

‘Odlazak u noć’ je dokument o uzrocima i procesu nastajanja PTSP-a

Knjiga se ni u kojem slučaju ne bavi traganjem za potpunom, objektivnom istinom o ratnim događanjima i zločinima u Pakračkoj Poljani

**U ovom momentu uključeni ste u dva
SNV-ova projekta. Kakvi su vaši utisci?**

Mogu se pohvaliti da učestvujem u dva projekta. Jedan je realizacija crtanog filma ‘Slovo na slovo’ koji služi za učenje azbuke. TV kanal Vida krenuo je u emitiranje crtića, pa svi koji ga žele pogledati i pružiti svojoj djeci mogućnost da vježbaju slova azbuke u njima prilagođenom formatu mogu to napraviti prateći Vidu na YouTubeu. Idejni pokretač crtića je MIHAILO RADOSAVLJEVIĆ koji ujedno radi animaciju, reditelj serijala je PERO OREŠKOVIĆ, a ja posuđujem glasove svim likovima. Jako nam je važno da se kroz ovaj projekt uključuju djeca u sam proces rada na njemu. Ostvarili smo divno partnerstvo s Bibliotekom Srba u Hrvatskoj pri SKD-u Prosvjeti koja nekoliko godina organizira festival dječje ilustracije, dogovorivši da radove koji su prikupljeni na tim festivalima koristimo u pravljenju epizoda u animaciji i vizualnom identitetu. Pošto je to velik projekt od 30 epizoda, sigurno ćemo ulaziti u suradnju s različitim školama i vrtićima u angažiranju djece i van festivalskog konteksta. Crtić je namijenjen djeci predškolske i najnižih razreda osnovnoškolske dobi. Ovo je primjer kako se u skromnim produkcijskim uvjetima može napraviti kvalitetan umjetnički sadržaj namijenjen djeci, koja nam moraju biti važna ciljna grupa kojoj se obraćamo i u koju ulažemo. Zahvalna sam SNV-u i Vidi što su podržali ideju kreiranja crtića i nadam se da ovo neće biti jedini projekt video sadržaja za djecu. Drugi program u kojem učestvujem je Program plus koji SNV provodi u više mjesta u Hrvatskoj, a cilj mu je podrška obrazovanju na srpskom jeziku kroz radionički i vannastavni sadržaj u sredinama gdje za to ima potrebe. Vidim da su rezultati fenomenalni, a kao umjetnica sa svojim teatrom donosim dramske sadržaje koji su zanimljivi djeci i mladima.

**Kakve su mogućnosti za dijalog između
manjinske i većinske kulture?**

Teatar Puna kuća od 2010. provodi program ‘Multikulturom do kvalitetne kulture’. Do sada smo napravili tri predstave: srpsku narodnu priču ‘Biberče’, ‘Ogledalce, ogledalce’ ANE ĐOKIĆ po motivima iz židovske tradicije i najnoviju ‘Nebo, zemlja, kotac’ koja je nastala u suradnji sa Savezom Roma. Imam puno iskustva u radu u manjinskoj kulturi, a sve tri predstave su vrlo uspješne, pa se nadam da će i najnovija trajati dugo. Nju je podržao UNICEF, tako da smo u njihovoj organizaciji imali 13 izvedbi u prošloj godini. Svojim repertoarom u ovom programu želimo istaknuti važnost poticanja djece na poštovanje različitosti od najranije dobi.

**Kakva su vaša iskustva u suradnji sa stand-
up komičarom Goranom Vinčićem?**

Znamo se od njegovih srednjoškolskih dana, kad je dolazio na dramsku koju sam vodila u Prosvjeti. S vremenom smo postali prijatelji, a prošle godine smo se dogovorili da ćemo raditi kabaret ‘Kad je gusto – samo rijetki’ za koji je tekst i songove napisala spisateljica i satiričarka SILVIJA ŠESTO, a muziku stalni suradnik Pune kuće LAZAR NOVOKOV. Igramo je od oktobra 2023. svugdje gdje nas zovu. Uvršteni smo u program 15. Tjedna smijeha u Varaždinu 9. marta i ‘Gumbekovih dana’ u Zagrebu 20. marta, a nedavno smo imali premijeru u Novom Sadu. To je vrsta projekta koji glumci priželjkuju: izazovan i zahtjevan u glumačkom smislu, ali koji veseli u izvedbi u kojoj ima prostora za komunikaciju s publikom. Vinčić je postao jedan od najvažnijih stand-up komičara u regionu. Divim se njegovim uspjesima i drago mi je da imam priliku raditi s njim. ■

UPOVODU teksta ‘Noć krvi i krivnje’ autora JERKA BAKOTINA, objavljenog u 1260. broju Novosti i na Portalu Novosti, uredništvu se javila autorica knjige ‘Odlazak u noć’ JASNA BAŠTIĆ, čije reagiranje donosimo u nastavku.

***

Bilo mi je veoma drago da su Novosti dodijelile tako značajan prostor za prikaz moje knjige ‘Odlazak u noć’, koji je napisao cijenjeni novinar-istraživač Jerko Bakotin u tekstu ‘Noć krvi i krivnje’, 12. veljače 2024., na čemu iskreno zahvaljujem. Potpuno razumijevam njegov interes za traganjem za svim relevantnim činjenicama o ratnim događajima u Pakračkoj Poljani, koje bi dale jednu cjelovitu vojnu, političku i juridičku sliku o njima, ali čini mi se da je ovaj kriterij učinio da je autor pogrešno interpretirao ili previdio smisao i osnovnu, eksplicitno navedenu namjeru koju sam imala pisanjem ove knjige, i koja stoji u uvodu knjige.

U istraživanju o PTSP (post-traumatski stresni poremećaj) među vojnim veteranima i kroz razgovore sa ZVONIMIROM ZAKOŠEKOM kao glavnim pripovjedačem u knjizi, meni nikada nije bio cilj prikupljanje historijske dokumentarne građe sa činjenicama i dokazima u odnosu na ratne događaje u Pakračkoj Poljani ili drugim bojištima u Hrvatskoj, već dokumentiranje jednog svjedočanstva o događajima kako ih vidi i interpretira osoba sa PTSP i o zbivanjima koja su u najvećoj mjeri kod nje utjecala na formiranje i razvoj PTSP.

Nisam imala namjeru da čitaoc obavijestim o objektivnoj zbilji jednog ratnog perioda, niti da podnosim cjelovitu biografiju sugovornika, koja bi uključivala sve životne i ratne događaje u kojima je on učestvovao, već da dokumentiram zbilju psiholoških poremećaja koji uzrokuju traume i promjene u psihološkoj strukturi ličnosti vojnika sa drastičnim ratnim iskustvima. U tom smislu vjerujem da je ‘Odlazak u noć’ izrazito autentično i metodološki valjano svjedočanstvo o ratnim traumama i dokument o uzrocima i procesu nastajanja PTSP, kao i njegovim trajnim manifestacijama. Mislim da nas ovakva vrsta sadržaja vodi do mnogo izravnijeg i dubljeg razumijevanja stvarne prirode rata, nego što to nude mnogi vojni memoari, parlamentarne debate ili akcijski filmovi.

Autor prikaza knjige ‘Odlazak u noć’ u Novostima nalazi da je moj veliki propust što se u knjizi ne spominju optužnice iz 1997. i 1998. godine u kojima stoji ime sugovornika i time dovodi u pitanje autentičnost i vjerodostojnost sadržaja knjige, čak i sa insinucijom svjesno selektivnog tretmana sjećanja i činjenica radi izmijenjenog prikazivanja stvarnosti i uloge sugovornika u njoj.

Nalazeći ovo kao temeljan propust, čini mi se da je novinar Jerko Bakotin sa svoje strane učinio jedan temeljan propust, ili previd, time što je vlastite profesionalne interese projicirao na samu knjigu i tragao u njoj za činjenicama, biografskim podacima i cjelovitom slikom određenih ratnih događaja. Pretpostavljam da je iz gorčine nedovršenih historiografskih istraživanja i neusuglašenih političkih mišljenja u Hrvatskoj o ratnim događanjima i ratnim zločinima iz ‘90-tih, propustio da shvati razlog nastajanje ove knjige i njenu svrhu, i tako posumnja u moje intencije u njenom nastanku, kao i u motivaciju sugovornika.

Mislim da moram još jednom naglasiti da se knjiga ‘Odlazak u noć’ ni u kojem slučaju ne bavi traganjem za potpunom, objektivnom istinom o ratnim događanjima i zločinima u Pakračkoj Poljani, što je posao sudskih i istražnih organa, istraživačkih novinara, historijskih instituta itd. Novinar Jerko Bakotin me postav-

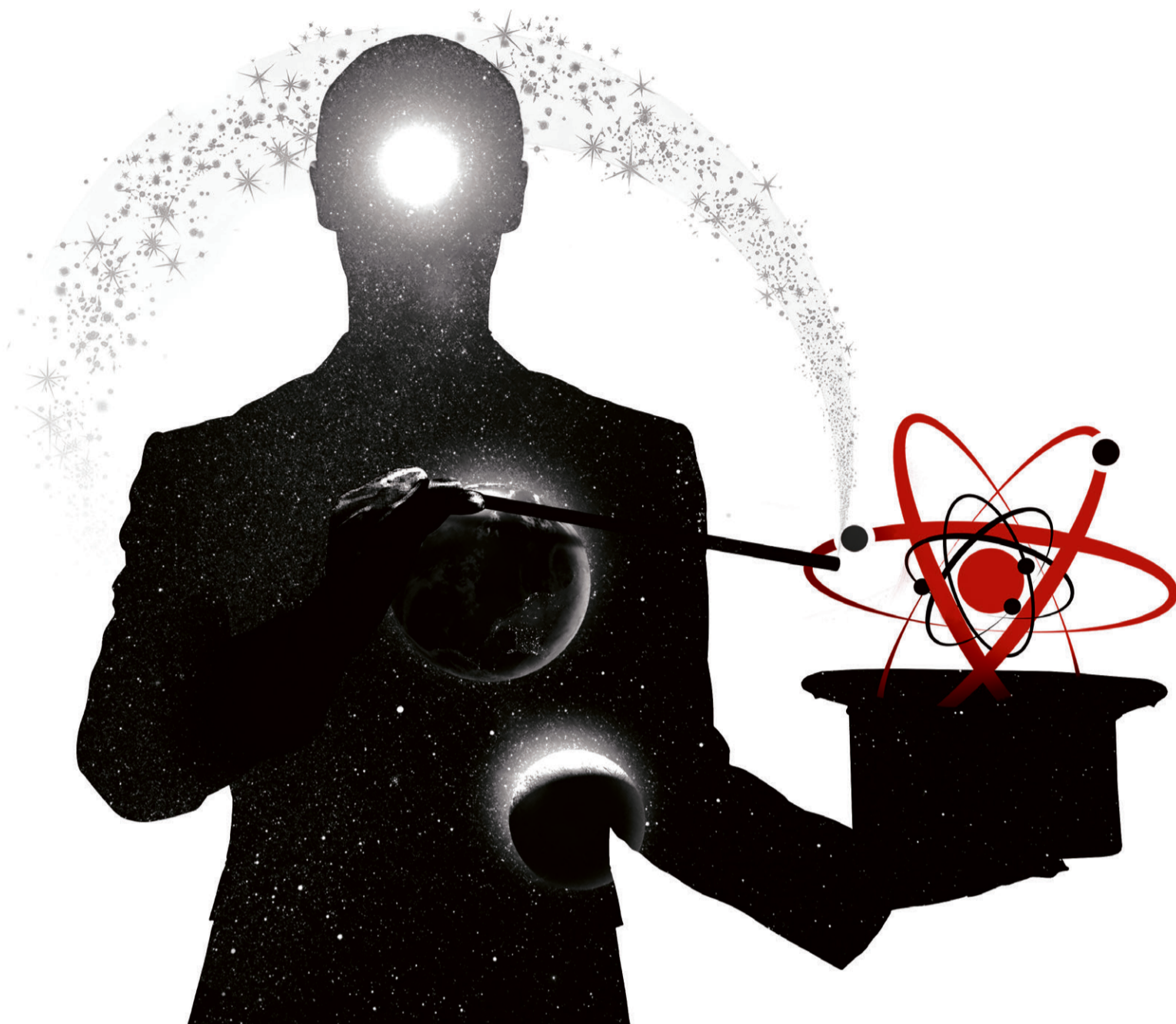
lja u poziciju istražnog organa i prezentira u tekstu sudski faksimil i informacije iz sudskog postupka 1997. i 1998. godine, kao argumente za nedovoljno dobro izvršeno istraživanje. Ti dokumenti su meni poznati i oni nisu nikakva tajna, ali nisu ušli u sadržaj knjige, jer sam slijedila one događaje i situacije koji su proizveli psihološka traumatična stanja kod sugovornika, stanja koja su kulminirala u akutne kliničke oblike PTSP-a. Moj cilj je bio, dakle, dokumentirati autentično svjedočanstvo o iskustvu ratnih situacija i njihovom doživljaju koji vodi nastanku PTSP-a i posljedice koje to iskustvo ostavlja na vojne sudionike rata. Sigurno mi nikada nije bila namjera podvrgnuti sugovornika ‘istražnom postupku’, suočavati ga sa sudskim dokumentima i iskazima drugih, i onda tražiti nedorečenosti u njegovim iskazima. Moja pitanja su bila uvijek oblikovana sadržajima koji su za njega bili relevantni, a sa moje strane važni za razumijevanje prirode post-traumatskog stresnog poremećaja, njegove geneze i razvoja. To je postupak potpuno različit od dokumentarističkog sakupljanja činjenične historijske građe.

Moj interes za PTSP i traumatizirane vojne sudionike rata izrastao je iz potrebe da se osvijetli jedna tema, nedovoljno ispitana i u Hrvatskoj i u drugim zemljama koje se nose sa ratnom prošlošću, a koja je bitna za razumijevanje prirode rata i nasilja, kao i razornih posljedica koje ratna iskustva ostavljaju i na pojedinca i na čitavo društvo. Sugovornik sigurno ne kalkulira s istinom i sigurno ne pokušava ‘isprati savjest i relativno jeftino iskamčiti moralni kapital’. Žao mi je da je Jerko Bakotin, novinar sa velikim iskustvom, smjelošću i strašću istraživača, jednom takvom ciničnom opservacijom odbacio dijalog sa sadržajem knjige i shvatio je kao proizvod hladne kalkulacije protagonista.

U toku dugogodišnjih razgovora sa Zvonimirovom Zakošekom upoznala sam njegov svijet dubokih psihičkih trauma i emotivnih preispitivanja vlastite prošlosti. Ispovijest koju donosi ‘Odlazak u noć’ može iznijeti samo izuzetno hrabar čovjek, osviještenih saznanja i nazora, koji uključuju i preispitivanje vlastite uloge u ratnim zbivanjima, moralnih dilema i krivice sa kojima se nosi. To je priča o PTSP i razornoj prirodi nasilja u ratu, koja ostaje još uvijek nedovoljno ispričana. ■

Jasna Baštić

Domino postojanja

Što čini kvantnu fiziku podložnom magijskom mišljenju? Za početak činjenica da subatomske čestice mogu biti na dva mjesta u isto vrijeme, da se mogu vraćati kroz vrijeme i mijenjati 'odluke', pa onda i samo pitanje uloge promatrača

ZNANOST koju ne poznajemo ne razlikujemo od magije. No što se događa kada je znanost koju poznajemo toliko nerazpoznatljiva od magije da nemamo koncepte koji bi nam omogućili da je prihvatimo? Naime, Nobelova nagrada za fiziku 2022. dodijeljena je trima fizičarima čiji su eksperimenti s valnim funkcijama elektrona prevagnuli u korist 'kopenhagenskog duha' kvantne mehanike koji ćemo objasniti kroz tekst. Tri fizičara su Austrijanac ANTON ZEILINGER, Francuz ALAIN ASPECT i Amerikanac JOHN CLAUSER. Zajedničko im je da sva trojica rade na ovom pitanju cijelu svoju karijeru i sva trojica su u podmakloj

životnoj dobi. Oni su dokazali da 'ono što se događa s jednom česticom u uparenom paru određuje što će se dogoditi s drugom, čak i ako su prostorno previše udaljene da bi utjecale jedna na drugu'.

No, prije svega, što je uopće kvantna mehanika? Grana fizike koja se bavi proučavanjem ponašanja čestica na mikroskopskoj razini, tj. subatomske čestice poput elektrona, protona i neutrona. Iako je prvi eksperiment ovog tipa proveo engleski znanstvenik THOMAS YOUNG davne 1801. godine, kvantna mehanika najviše je razvijana tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća kako bi opisala ponašanje čestica na vrlo malim razmjerima gdje se klasična 'njut-

novska' fizika pokazala neprikladnom. To znači da se subatomske čestice pod određenim uvjetima ponašaju potpuno drugačije od pravila fizike na koja smo navikli. Na primjer, elektroni i fotoni mogu istovremeno biti val i čestica. Kao val mogu biti na više mjesta u isto vrijeme, mogu putovati natrag kroz vrijeme i mogu od nekud krenuti kao val, putem se 'predomisli', vratiti se natrag i krenuti drugim putem kao čestica. Iako potpuno kontraintuitivna, ova dvojna funkcija elektrona postoji u kljunu ptice dok navigira kroz Zemljina magnetska polja, ali i u našem osjetu njuha, u svakom postupku fotosinteze te u svim našim tranzistorima, od ovoga na kojem pišem tekst,

preko onoga putem kojeg slušam muziku, do onoga kojim javljam urednici da kasnim s tekstom. Osnovna premisa protivi se našem ukupnom iskustvu, zakonima fizike koje jako dobro poznajemo i podrazumijeva da nešto može biti na dva mjesta u isto vrijeme.

O ovoj temi i njezinim posljedicama po stvarnost strastveno su diskutirali najpoznatiji fizičari 20. stoljeća poput neizostavnog ALBERTA EINSTEINA, WERNERA HEISENBERGA, NIELSA BOHRA, ERWINA SCHRÖDINGERA i brojnih, brojnih drugih fizičara do danas. Štoviše, neki od najpopularnijih Einsteinovih citata vezani su uz različita tumačenja jednog te istog eksperimenta ponavljano iz

dekade u dekadu. Jedan od tih citata je 'Bog se ne kocka' i njemu prateći notorni Bohrov odgovor 'Einsteine, prestani govoriti Bogu što mu je činiti'. Osnovna razmirica dvojice velikana bila je upravo u interpretaciji kvantne mehanike, odnosno uloge promatrača u eksperimentu s dvostrukim prorezom. Poznati kao Youngov eksperiment, izveden je navedene 1801. godine koristeći svjetlost u svrhu proučavanja prirode svjetlosnih valova. THOMAS YOUNG uperio je jednobojni svjetlosni snop kroz tanku pukotinu koja je djelovala kao primarni izvor valova nakon kojeg su valovi prolazili kroz dva uska proreza postavljena blizu jedan drugoga. Svjetlosni valovi koji su prolazili kroz dvostruki prorez širili su se iza njega i sudarali se na zaslonu koji je bio postavljen još dalje iza metalne ploče s prorezima. Sudarajući se na zaslonu stvarali su interferenciju – mjesta gdje su njihovi bregovi bili u fazi pojačavanja i mjesta gdje se dolovi vala poništavaju, poput uzorka širenja valova kada kamenjem igramo žabice na površini vode. Na zaslonu su nastajale svijetle i tamne pruge koje su bile rezultat interferencije: svijetle su označavale područja gdje su se valovi pojačavali, dok su tamne označavale područja gdje su se valovi poništavali. To se događalo kada Young nije promatrao eksperiment. No, kada je pokušao promotriti kroz koju rešetku valovi prolaze, uzorci na zaslonu iza ploče bili su onakvi kakvi bi bili da je ispucavao tenisku lopticu kroz dva proreza u neku meku površinu – ostavljali su uzorke čvrstih tijela, odnosno čestica. To je otvorilo pitanje tzv. dvojne funkcije elektrona i fotona, odnosno dilemu je li svjetlo val ili čestica.

Koliko god puta fizičari proteklih dvaju stoljeća ponavljali ovaj eksperiment, rezultati su uvijek bili isti: ako se foton ili elektron promatraju, ponašaju se kao čestica. Ako se ne promatraju, ponašaju se kao val. Eksperiment je doživio nepregledne modifikacije, sve s ciljem da se ograniči uloga promatrača na otkrivanje prave prirode dvostruke funkcije elektrona. No, čak i kada su izmišljene kamere, pa i kada su postale mikroskopske i kada bi se uvodile nakon što je val prošao rešetke, rezultati su pokazali da se elektron čak i pred kamerama ponaša kao čestica, dok se bez prisutnosti ikakvog znanja, svijesti ili bilo koje slične kategorije koja se može definirati kao promatranje ponaša kao val. Ukratko, elektroni i fotoni mogu se nalaziti u stanju superpozicije, gdje su istovremeno prisutni u više različitih stanja sve dok se ne izmjeri njihovo stvarno stanje.

Da stvar bude još nevjerojatnija, čestice mogu biti uparene. I to ne samo dvije, nego se upariti može bezbroj čestica (uz nepreglednu količinu energije). Ta kvantna uparenost podrazumijeva da mjerenje stanja jedne čestice odmah određuje stanje druge čestice, bez obzira na udaljenost među njima. To znači da kvantna mehanika ima aspekte nelokalnosti, gdje događaji na jednom mjestu mogu utjecati na događaje na udaljenom mjestu instantno, bez obzira na brzinu svjetlosti. Dakle, dok se ne mjere, međusobno uparene čestice mogu imati oba stanja, ali kada se izmjere, jedna će imati jedno, a druga drugo. Postoji mnogo analogija koje ovo pojednostavljuju, ali za sva objašnjenja nemamo dovoljno prostora.

Pokušajmo stoga zamisliti da ispucavamo sivu tenisku lopticu. U suvremenim iteracijama pokusa s dvostrukim prorezom znanstvenici su izmislili uređaje poput interferometra ili *beam splitera* koji propušta toliko malu količinu energije da ispucava jedan po jedan elektron ili foton. Čak i onda kada ispucava jednu po jednu česticu, kvantna funkcija i dalje postoji. Nobelovci čiji rad pokušavamo ovdje kontekstualizirati čak su

Ako Mjesec ne postoji ako ga nitko ne gleda, kako je nastala prva čestica? Ako je prije čestica postojalo samo polje valova na apsolutnoj nuli, kako je bez promatrača nastao svemir? Od promatrača do Boga u smislu izvora svega što postoji mali je korak u nepreciznom mišljenju

koristili uređaj koji može bilježiti vrijeme milijardu puta kraće od sekunde.

To znači da analogija s lopticom može funkcionirati jer možemo pratiti put jednog elektrona. Za to je naime Zeilingeru, Aspectu i Clauseru dodijeljena Nobelova nagrada za fiziku 2022. godine. Dakle, prema raspravama u kvantnoj mehanici loptica može biti siva, zato što u sebi sadrži dva naprijed zadana skrivena stanja, a to su crna boja i bijela boja. Kada ispucavamo sivu tenisku lopticu, ona se razdvoji na crnu i bijelu lopticu i u trenutku udaranja sive loptice o interferometar, jedna će loptica uvijek postati bijelom, a druga crnom zbog inherentnih svojstava koja je siva loptica uvijek posjedovala. To bi odgovaralo Einsteinovom tumačenju kvantne mehanike sažetom u drugoj njegovoj poznatoj frazi kojom je opisao kvantnu uparenost kao 'sablasi čin na daljinu' (*spooky action at a distance*) te zaključio da je kvantna mehanika ili pogrešna ili nepotpuna. Nepotpunost se potom pokušavala popuniti tzv. 'Bellovim nejedna-

U kvantnoj fizici svijest koja urušava valnu funkciju ne treba shvaćati u njezinoj idealiziranoj formi, već primijetiti da je za svijest o okolini dovoljna i ona lista biljke i crva u zemlji i leptira u zraku jer sve ove vrste svijesti također urušavaju funkciju a da nisu ni približno svemoguće

kostima', nazvanima po JOHNU STEWARTU BELLU. To su matematičke relacije kvantne isprepletenosti ili uparenosti koje moraju zadovoljiti bilo koje hipotetske lokalne skrivene varijable, tj. varijable koje zbog lokalnosti isključuju mogućnost trenutačnoga utjecaja nekog događaja na događaje u drugim prostornim točkama. Te su nejednakosti u suprotnosti s predviđanjima kvantne mehanike u stanju kvantne isprepletenosti, što znači da samo nelokalne skrivene varijable mogu biti u skladu s kvantnom mehanikom. John Francis Clauser, Alain Aspect i njihovi suradnici izveli su niz eksperimenata koji su dali rezultate u skladu s kvantnom mehanikom bez lokalnih skrivenih varijabli.

NOBELOVA nagrada za fiziku 2022. godinu strukovna je i društvena nagrada eksperimentatorima koji potvrđuju ne Einsteinovu interpretaciju (*Einstein-Podolsky-Rosen bridge* ili EPR interpretaciju) i Bellove nejednakosti, već onu kojoj su naginjali Niels Bohr i Werner Heisenberg, poznatu kao 'kopenhagenski duh' kvantne mehanike (misli se na tumačenje koje je dominiralo u raspravama švedskih fizičara u prvoj polovici 20. stoljeća). Ove dvije interpretacije tek su najdominantnije među više desetaka tumačenja koja nisu sva međusobno proturječna, ali uglavnom se razlike među njima svode na ulogu promatrača u urušavanju kvantne funkcije elektrona ili fotona. Na primjer, tumačenje sukladno EPR interpretaciji je teorija mnogostrukih svjetova, prema kojoj promatrani elektron prilikom urušavanja kvantne funkcije realizira sve moguće pozicije, pri čemu se svaka realizira u paralelnom svijetu. No, ona počiva na inherentnim i sakrivenim svojstvima elektrona (Bellove nejednakosti), odnosno na tumačenju da naša metaforička siva teniska loptica u sebi uvijek sadrži svojstvo i crne i bijele boje. Prema teoriji mnogostrukih svjetova, svaki put kada u ovom svijetu vidimo tenisku lopticu kao bijelu, u drugom je svemiru ona crna. (Ovu teoriju ne treba poistovjetiti s teorijom paralelnih svemira u kojoj ne postojimo mi osobno, već se radi o potpuno različitim svemirima koji mogu imati potpuno različita fizikalna pravila od našega.)

S druge strane tih tumačenja stoje Bohr, Heisenberg itd. te naši nobelovci Anton Zeilinger, Alain Aspect i John Clauser koji su pridonijeli eksperimentalnom istraživanju u području kvantne mehanike, s posebnim fokusom na pokuse koji testiraju lokalne skrivene varijable (zadanost crne i bijele loptice u sivoj), to jest Bellove nejednakosti. Oni su pokazali matematički van ikakve statističke sumnje da su Heisenberg i Bohr bili puno bliže istinitoj interpretaciji kvantne mehanike nego Albert Einstein, Boris Podolsky i Nathan Rosen te John Bell. Kopenhagenski duh tumačenja kvantne fizike naglašava ulogu opažanja u kvantnom svijetu. Drugim riječima, Nobelova nagrada Zeilingeru, Aspectu i Clauseru dodijeljena je u velikoj mjeri zbog testiranja Bellovih nejednakosti. Mnogostrukim ponavljanjem eksperimenta i mijenjanjem varijabli, trojica Nobelovaca pokazala su da Bellove nejednakosti ne stoje, te da je 'loptica' u kvantnom stanju stvarno uvijek siva, a hoće li se realizirati kao crna ili kao bijela, ovisi o slučajnosti, odnosno o vjerojatnosti. Drugim riječima, 'priroda se stvarno ponaša onako kako je opisana u kvantnoj mehanici', stoji na službenim stranicama Nobelove nagrade za fiziku za 2022. godinu.

Prema Einsteinu, svi objekti u svemiru moraju postojati neovisno kako bi se smatrali realiziranim. Nije dovoljno samo vidjeti Mjesec ili jedan foton svjetlosti da bi se sma-

trali pravim. Mjesec mora zaista postojati i ako ga ne gledamo. Bohr, Schrödinger i drugi velikani kvantne fizike došli su pak do zaključka da se čini da je stvarnost inherentno dvosmislena. Shvatili su da su svojstva čestice prije mjerenja neodređena. No, ovi fizičari su otišli još dalje i tvrde da čestice uopće ne postoje ako ih nitko ne promatra. Zaključili su da čestice nastaju percepcijom, koju je netko nedavno pokrenuo. Njihovo tumačenje postavlja promatrača u samo središte kauzalnosti urušavanja kvantne funkcije elektrona. I tu dolazimo do kognitivnih, ali i društvenih prekretnica kojima smo otvorili tekst.

Dakle, što čini kvantnu fiziku podložnom magijskom mišljenju? Za početak, činjenica da subatomske čestice mogu biti na dva mjesta u isto vrijeme, da se mogu vraćati kroz vrijeme i mijenjati 'odluke', pa onda i samo pitanje uloge promatrača. Ako dakle Mjesec ne postoji ako ga nitko ne gleda, kako je onda nastala prva čestica? Kako je nastao Veliki prasak? Ako je prije čestica postojalo samo polje valova na apsolutnoj nuli, kako je bez promatrača nastao svemir? Od promatrača do Boga u smislu jednog jedinstvenog omnipotentnog (i intervencionističkog?) izvora svega što postoji mali je korak u nepreciznom mišljenju. Zapravo, kad prvi put čitate sve ovo vrlo je lako skliznuti u metafizička i ontološka pitanja, ali i njihove pseudoinačice. U tom su kontekstu i o društvenim posljedicama ovih ideja razmišljali i fizičari, pa ne čudi Einsteinova i Bohrova kratka razmjena o funkciji koncepta Boga u kvantnoj mehanici.

No, raščlanimo ovo pažljivije. Ako je potrebna svijest za urušavanje kvantne funkcije, očito nije potrebna svemoguća i intervencionistička svijest koja zna sve, posjeduje sve, jeste sve, određuje sve, planira sve i tako dalje... Očito, jer ni Thomas Young, ni puste tisuće fizičara koji su do sad urušili kvantne funkcije, a ni mikroskopska kamera koja postiže isti učinak, svakako nisu svemoguća i sveznajuća. Stoga, u kvantnoj fizici svijest koja urušava valnu funkciju ne treba shvaćati u njezinoj najčišćoj idealiziranoj formi, već primijetiti da je za svijest o okolini dovoljna i ona lista biljke i crva u zemlji i leptira u zraku jer sve ove vrste svijesti o svojoj okolini također urušavaju valnu funkciju a nisu ni blizu svemogućeg i sveznajućeg idealiziranog koncepta ultimativne svijesti. Možda je analogija baš kao npr. u organizmu, gdje, kada se promijeni pH okolina stanice, dolazi do domino-efekta pokušaja balansiranja narušene ravnoteže i svaki pojedini element u našem tijelu 'zna' treba li našim stanicama trenutno više kalija, kalcija ili natrija kako bi povratio homeostazu, odnosno biokemijsku ravnotežu organizma. Ako se inteligencija usložnjava s kompleksnošću organizma i ako je ona inherentno stanje svim sustavima koji teže svojoj organizaciji, čak uzevši i entropiju u obzir, onda zaista nema potrebe krenuti od mišljenja da je prvo postojalo nešto svemogućeg i sveznajućeg, što je spoznalo sebe umjesto bilo koje bazične informacije iz okoline. Na primjer, možda je ta prva informacija prije Velikog praska bila sitna promjena temperature s apsolutne nule k malo toplijoj, i to je bilo dovoljno za kaskadnu reakciju koja je 14 milijardi godina kasnije dovela do nas koji promišljamo sve što svatko od nas pojedinačno promišlja. Štoviše, ako je inteligencija svojstvo usložnjavajućeg organizma, i ako je ona veća što je entropija veća, a ako je entropija bila najmanja u trenutku Velikog praska, onda bi logika nalagala da su svijest i inteligencija sada kompleksniji i veći u ovako razvijenom sustavu kakav je naš svemir nego što su ikako mogli biti u trenutku Velikog praska. ■

ИНФОРМАТОР

Прво обиљежавање
Сретења у Хрватској
(Фото: Сандро Лендлер)

Празник за зближавање

Срби у Хрватској имају потребу за бољом сурадњом с матичном земљом Србијом о којој овиси њихова одрживост као заједнице, речено је на прослави Дана државности Србије у Загребу

Српско народно вијеће, у сарадњи са СКД-ом "Просвјета", СПД-ом "Привредник", Српским демократским форумом и Спортско-рекреативним друштвом Срба у Хрватској, организирано је обиљежавање Дана државности Србије 15. и 16. фебруара, у Загребу. Предсједник СНВ-а Милорад Пуповац нагласио је да је то било прво обиљежавање Дана државности Србије у организацији српске националне заједнице у Хрватској. — Случај је хтио да се овај наш чин догађа на 220. годишњицу од првог српског устанка и 189. годишњицу првог модерног српског Устава. Као што је први српски устанак представљао први пламен слободе у очима и срцима јужно-европских Славена, тако је и сретењски Устав мишљен европском граматиком те слободе. Нитко од нас не би требао заборавити на ове двије годишњице нити би итко требао бити ускраћен за знање о њиховој историјској важности – казао је Пуповац. — Срби у Хрватској као новонастала мањина, имају потребу за бољом и слободнијом сурадњом с матичном земљом Србијом. О тој сурадњи увелике овиси њихова одрживост као народне заједнице. С радошћу се дочекује свака добра порука у односима између Хрватске и Србије – рекао је предсједник СНВ-а.

По ријечима ВЕРАНА МАТИЋА, Сретење као празник је 'сретење наших заједница са симболичким догађајима'. — То су прилике да у Хрватској и у Србији, преко српске и хрватске мањине, учинимо те дане не само симболичким прославама, него и да дамо допринос међусобном повезивању и срастању наших заједничким стремљења ка трајном миру, нормализацији, заједничким жаљењима,

ма, проширењу емпатије и практиковање универзалних вредности које чине живот достојан човека, поготово кад је реч о мањинама свих врста – нагласио је Матић. Додао је да се односи не требају тумачити само на основу догађаја од прије неколико дана, кад је на карневалу у Далмацији била спаљена лутка с ликом предсједника Александра Вучића.

— Пре пет година је горела лутка нашег домаћина Милорада Пуповца, али и предсједника Владе Пленковића, а ове недеље лутка с ликом Александра Вучића због чега је упућена протестна нота хрватској амбасадри у Србији. Своју величину показујемо осуђујући такве појаве у нашим државама и у нашим заједницама на начин да учинимо све да се спрече сви облици реваншизма – истакнуо је Матић. Горан Грлић Радман, изасланик премијера Андреја Пленковића и министар вањских и европских послова, говорио је о важности коју Влада придаје односима између двију земаља.

— Та је сурадња аутентична и резултат је међусобног повјерења које нам свима треба да политичке воље владе Хрватске, да заједно са српском мањином, заједнички ради на миру, поштовању и побољшању свеукупних односа. Ова је Влада учинила значајне искорак у подручју заштите права националних мањина, па тако и Срба, уважавајући специфичне потребе српске заједнице уз одређивање механизма осигурања заштите права те подршку дјеловању њихових тијела – истакнуо је нагласио да се односи двију земаља огледају кроз институционалну бригу о мањинским заједницама које у њима живе.

— У том смислу ми би у Хрватској жељели да положај Хрвата у Србији достигне положај Срба у Хрватској. Мислим на зајамчене мандате у Народној скупштини Србије и скупштини ап Војводине, гдје хрватска заједница у овом мандату неће имати представника. Зато се надам да ће нова влада Србије учинити тај искорак и напакон кренути с примјеном оног на шта се обавезала међудржавним споразумом прије готово 20 година – рекао је Грлић Радман и најавио наставак помоћи Хрватима у Србији како би сачували свој идентитет и културну баштину.

Поновио је службене ставове како је хрватска Влада у духу добросусједства

спремна радити на рјешавању отворених питања из прошлости и ратног наслеђа што представља трајну задаћу и обавезу двију држава, нарочито око питања несталих, процесуирања ратних злочина и одштете грађанима који су били заточени у логорима у Србији.

Дио свог говора, Гордан Грлић Радман користио је и да релативизира спаљивање лутке предсједника Вучића, тврдећи да се радило о народном весељу, те да су и његов (Радманов) лик на карнавелима спаљивали, али да није реагирао.

■ Ненад Јовановић

Академија у Вуковару

На свечаној академији истакнута је важност Сретењског устава за стварање модерне српске државе

Свечаном академијом у Српском дому у Вуковару, 16. фебруара обележен је Дан државности Републике Србије и празник Сретење господње. У односу на раније године, када је истим поводом одржаван пријем у Конзулату, ове године свечаност су заједнички организовали Генерални конзулат Републике Србије у Вуковару, Заједничко веће општина

Сретење у Вуковару

на и Установа у култури Српски дома, уз помоћ Управе за сарадњу с дијаспором и Србима у региону Министарства спољних послова Србије. ДЕЈАН ДРАКУЛИЋ, предсједник зво-а, као једног од организатора истакао је важност празник за српску заједницу и наду се да ће његово обележавање у заједничкој организацији постати пракса у будућности. Програму Академије присуствовали су ученици вуковарске Гимназије, Економске и Техничке школе Никола Тесла.

— Важно је да овај дан промовишемо, не само као значајан датум за нашу заједницу, него и да наше ученике едукујемо о значају Сретењског устава и самог празника – рекао је Дракулић. На значај Сретења подсетио је Владимир Марјановић, конзул-жеран Генералног конзулата Републике Србије у Вуковару.

■ Сенка Недељковић

Покраден парохијски дом

Новац и накит украдени су из парохијског дома у Бјеловару недуго након што су испред цркве осванули усташки графити

Након што су на православној цркви Св. Тројице у средшћу Бјеловара крајем прошле године осванули усташки графити, црква се поновно се нашла на удару вандала, овај пут лопова. Како пише портал Бјеловар.ливе, непозната особа или више њих про-

Стефан Максимовић и
Бјеловарски градоначелник
Дарио Хребак (Фото: Дамир
Шпехар/PIXSELL)

валило је протекле суботе у парохијски стан у којем живи парох СТЕФАН МАКСИМОВИЋ с обитељи и украде већу количину новца и обитељски накит, о чему је обавијештена полиција.

— Драга браћо и сестре, најжалост опет нам се догодио немιο догађај. Наиме, парохијски дом Српске православне цркве у Бјеловару у којем живи свештеник, отац Стефан Максимовић са својом породицом је у суботу проваљен. Један починилац

Nada

Društveni
magazin
Srpskog
demokratskog
forum

NOVOSTI
HOBOCIJA

#1262, petak 23. 2. 2024.

DAVOR ROSTUHAR Svijet lovaca sakupljača ubrzano nestaje

Sada, kada sam proputovao svijet i dobio širu sliku, shvatio sam kako smo u jako kratko vrijeme mi kao ljudska vrsta uništili planetu, nisam više toliko siguran da ćemo uspjeti riješiti sve naše probleme, uključujući one koje smo sami stvorili

KNJIGA je moj prvi urednički angažman i jako sam uzbuđen oko rezultata. Ako je želiš, namigni dvaput, ako ne želiš, otpuhni ovaj mail – napisao mi je pisac, a po novom i urednik ŽELIMIR PERIŠ. Periševom entuzijazmu slijepo vjerujem pa su se tjedan kasnije 'Lovci sakupljači' DAVORA ROSTUHARA našli u mom sandučiću, početkom godine došli na red za čitanje, i, ukratko, do danas nisam shvatila zašto pobogu i dalje ne živimo u lovačko-sakupljačkim društvima. S Davorom sam na kvartovskoj kavi pokušavala odgovoriti na to pitanje.

Davor Rostuhar rođen je 1982. u Zagrebu. Slobodni je umjetnik, pisac, putopisac, fotograf i predsjednik Kluba za ekspedicionizam i kulturu. Vodio je dvadesetak ekspedicija na najudaljenije predjele planete, uključujući prvu hrvatsku ekspediciju na Južni pol. Objavio je devet knjiga, dva dokumentarna i jedan VR film.

Koje je prvo putovanje kojeg se sjećate?

Išao sam na more sa starcima, još prije rata, kada se na more putovalo cijelu noć, mislim da je to prvo čega se sjećam. Znam da sam prvi put letio avionom s četrnaest godina, putovao sam u Helsinki na natjecanje u skoku u vis, a bez roditelja sam išao i u Italiju s crkvom. Prvo baš samostalno putovanje bilo je sa šesnaest godina, bili smo pankeri i išli smo autostopom u Beč na deset dana, do tamo smo putovali čak dva. Tu prvu noć na cesti proveo sam ispod mosta i tada sam osjetio neku neobjašnjivu slobodu, cijeli svijet je bio moj. I otad nisam stao – u početku sam spavao po skvotovima, stopirao, zatim sam krenuo biciklirati i od putovanja pomalo graditi karijeru.

U knjizi 'Lovci sakupljači' propitujete vlastite razloge putovanja i upoznavanja različitih autentičnih kultura. Postavljate sami sebi pitanje jeste li eskapist, kolonijalist, romantizirate li takve kulture, mislite li da njihovi pripadnici imaju nešto što smo mi izgubili. Koji je odgovor na ovo pitanje?

Tokom cijelog svog rada promišljam o putovanjima. Ako želiš iskoristiti potencijal transformacije koji putovanja nude, to zahtijeva da sam sebe analiziraš, izložiš i propitkuješ. I ta su pitanja sastavni dijelovi mojih proje-

Ako želiš iskoristiti potencijal transformacije koji putovanja nude, to zahtijeva da sam sebe analiziraš, izložiš i propitkuješ. Postavljanje neugodnih pitanja samome sebi vidim kao neku vrstu obreda

kata i knjiga, postavljanje neugodnih pitanja samome sebi vidim kao neku vrstu obreda. Mislim da je transformativna moć putovanja ako joj se otvoriš moguća u individualnim putovanjima, kao i na različitim vrstama hodočašća, dok nam masovni turizam to nikada ne može pružiti.

Što se tiče odnosa prema ljudima i kulturama koje upoznajem, s vremenom su se stvari promijenile i to je dobro. I sâm sam kao mladi čitao o velikim osvajačima i avanturistima, to je bio neki mejnstrim zapadnjački kut gledanja, tako se pisalo i u National Geographicu. Možda i dalje radim nešto krivo, ali poprilično sam uvjeren da barem nikoga ne iskorištavam. Zaključak cijelog postkolonijalizma je da subjekt koji putuje konstantno propitkuje, tako da nema odgovora, samo sve više pitanja.

Volim ambiciozne i velike projekte

U knjizi pišete o tanzanijskom plemenu Hadze koje ste posjetili 2013. godine pa ponovno deset godina kasnije. Koliko se život lovaca sakupljača promijenio u deset godina?

Nažalost, njihov svijet ubrzano nestaje, 2013. je još izgledalo da su dovoljno daleko od selâ, da imaju dovoljno mira i prostora, a danas taj prostor nestaje, siječe se drveće, grade se kuće, zemljoradnici i stočari se šire i sve je manje divljači, Hadze moraju sve više vremena trošiti na lov, teže im je naći hranu nego prije. Oni se sami po sebi nisu promijenili, i dalje žele živjeti lovačko-sakupljačkim načinom života i apsolutno ne razumiju zašto bi to mijenjali. U knjizi spominjem anegdotu kojoj sam prisustvovao, iskopali su rupu da bi došli do vode i neki zemljoradnik je došao sa stokom i jednostavno uzeo svu dostupnu vodu. Pitao sam ih zašto se nisu bunili i zašto su to dopustili, ali oni nisu imali nikakav osjećaj privatnog vlasništva, rekli su da svima treba voda i da će iskopati drugu rupu. Sada se i to pomalo mijenja, oni počinju učiti da zemlja, a dolaze i različite nevladine organizacije koje im žele pomoći da je očuvaju.

Znači, uče ih što je privatno vlasništvo? Može li tužnije.

A da, pokušava ih se naučiti kako globalni svijet funkcionira i da neće moći nastaviti živjeti kako žele ako se ne bore za svoj teritorij. Oni stvarno nikada prije nisu imali osjećaj posjedovanja.

A zašto ste se vratili upravo Hadzama?

Jedna ideja mi je bila da radim ambicioznu mozaičnu priču o različitim lovcima sakupljačima, u savani, džungli, pustinji, na oceanu, a druga da život lovaca sakupljača ispričam preko jednog primjera koji mi se urezao. Volim ambiciozne i velike projekte, ali mislim da ponekad priča može biti jaka i ako uzmete jedan upečatljivi primjer. Hadze jedini na našoj planeti nikada nisu migrirali, svi smo mi ostali migranti ili smo potomci migranata, oni nisu nikuda otišli iz 'kolijevke čovječanstva'.

Hadze žive u skupinama po dvadeset do trideset ljudi, nemaju poglavicu, svi znaju sve raditi, lovci sakupljači su jedina nepatrijarhalna društva na svijetu

Mislim da je to simbolički jako. Također, jako su zabavni i opušteni, pričaju priče, smiju se i duvaju, super mi je bilo družiti se s njima, strašno su dobrodušni. Jedan od razloga zašto sam se vratio i ispričao njihovu priču svakako je bio i !Ngo!nga, jedan od Hadza koji je i protagonista knjige, sjajan storiteler. Čim sam ga upoznao pomislio sam da bi bilo sjajno ljudima omogućiti putem VR-a da sjede s njim i ostalima oko vatre.

To ste i napravili – snimili ste prvi hrvatski VR film u bušu, prateći svakodnevicu Hadza. Što su Hadze rekli na film, a što zagrebačka publika?

Hadzama je sva tehnologija jednako apstraktna i nezanimljiva. Nemaju mobitel, ali su ga vidjeli više puta, primjerice, naš prevoditelj je TikTok zvijezda pa snima i njih. Zbog filma smo u buš donijeli veliki šator s agregatom, cijelu infrastrukturu, svaki dan sam prebacivao materijale na laptop pa ih obrađivao i pregledavao na *headsetu*, VR slušalicama i naočalama, da vidim je li sve dobro snimljeno. Tako su me pri kraja boravka pitali da vide što sam to radio, ali nisu bili posebno zadivljeni (smijeh).

U Zagrebu smo otvorili VR kino u Petrinjskoj i premijera filma je bila 1. prosinca prošle godine. Ma super su reakcije, svi koji su bili su oduševljeni, ali ima još dosta ljudi koji se boje nove tehnologije, komentiraju da nam samo još treba da se prištekamo na Matrix. VR vidim kao još jedan alat koji možemo koristiti i u dobre i u loše svrhe, kao i mobitele, televiziju, umjetnu inteligenciju, na nama je što ćemo s tim napraviti.

Što više proizvodimo, to je većina nesigurnija

Recite nam nešto o načinu života Hadza, u kolikim zajednicama žive, kako im izgleda jedan uobičajen dan?

Hadze žive u skupinama po dvadeset do trideset ljudi, nemaju poglavicu, svi znaju sve raditi, lovci sakupljači su jedina nepatrijarhalna društva na svijetu. Nemaju kompleksnu religiju, ni obrede vezane za vjenčanja i smrti, monogamni su, ali ako netko od partnera želi otići, može, bez obzira radi li se o ženi ili muškarcu. Zapravo, i dalje je u

znanosti nerazjašnjen paradoks zašto su homo sapiensi prešli na poljoprivredu i stočarstvo jer je stvaranje viškova zapravo značilo više, a ne manje rada. Nije li svemir sazdan tako da za što manje potrošnje energije želi dobiti što više zauzvrat, nije tako samo u Dalmaciji (smijeh). Hadze su, recimo, makar dok su imali dovoljno hrane i zemlje na kojoj su lovili, radili tri-četiri sata dnevno, toliko su provodili u lovu i pripremi hrane, ostatak vremena su dokoličarili, pričali priče iz lova.

Ono što je posebno zanimljivo je da navodite kako se njihova egalitarnost temelji upravo na nedostatku planiranja što na prvu zvuči kontraintuitivno.

Kada spominjete planiranje, mislim da je odlična crtica vezana za osamdesete godine, kada je u dijelu Tanzanije vladala velika glad jer su propali usjevi i u mnogim je selima pomrla stoka pa je tanzanijska vlada smjestila stanovnike ruralnih područja u kampove i hranila ih kukuruznim brašnom pomiješanim s vodom. Hadzama to nije imalo nikakvog smisla, zašto da jedu splačine kada u bušu mogu naći puno bolju hranu, jedini su bježali iz kampova. Pa tako su ljudi živjeli dva milijuna godina, uvijek su znali pronaći hranu, Hadze žive u kolijevci čovječanstva u kojoj su imali dovoljno hrane nadohvat ruke. Teško je nama danas shvatiti život od obroka do obroka, kada je tako kardinalno različit od našeg vječnog planiranja. To i jest najveća promjena koja se dogodila neolitskom revolucijom, pokušaj ukroćavanja neizvjesnosti. Ali, evo vidimo i u kapitalizmu da što više proizvodimo, to je većina nesigurnija, nesretnija, pa i nezdravija.

Svatko prema mogućnosti, svakome prema potrebama – funkcionira li to tako kod Hadza? U knjizi, naime, spominjete da baš i ne jer naprosto svatko grabi svoj komad hrane bez da razmišlja o drugome, ali opet se nitko ne nameće.

Htio bio još samo naglasiti da ne romantiziram život lovaca sakupljača, jasno mi je da ih skoro pola umre prije nego napune petnaest godina. Najbolje bi bilo kada bismo iz ta dva naša potpuno suprotna načina života mogli izvući pouke i stvoriti nešto održivije i novo. A egalitarnost, antropolozi su prvo mislili da nam je ona kao homo sapiensima bila urođena, jer su sva lovačko sakupljačka društva egalitarna, nema privatne sfere doma u kojoj žene nužno manje direktno privređuju, nema višaka. Ipak, kasnije su shvatili da je njihova egalitarnost rezultat rada, generacije su osmislile društvene mehanizme koje egalitarnost održavaju: nitko se ne ističe u lovu, ne vrednuje se ako netko ulovi veću životinju, društvo funkcionira kao nekakav primitivni komunizam. U knjizi pišem o primjeru u kojem onoga tko je ulovio najveću životinju čak malo i zadirkuju da se ne umisli. Ali to nije neki idealistički komunizam baziran na altruizmu i dobroti, nego na nečemu što se zove *tolerated scrounging*, nisam našao adekvatan prijevod na hrvatski. Kada netko donese plemenu med ili meso, svatko grabi svoj dio, nije da oni stanu pa podijele na jednake dijelove svima, ali paze da

ne razgrabe previše, jer ako pretjeraju, pleme će ih se odreći.

Vratimo se na neke starije projekte. 'Ljubav oko svijeta' svakako je jedan od vaših medijski najistaknutijih pothvata. Sa suprugom Anđelom proveli ste godinu dana na putu oko svijeta istražujući ljubav u različitim kulturama. Proputovali ste 30 država na svim kontinentima i napravili 120 intervjua s različitim parovima, iz čega su nastali knjiga i film. Kako danas gledate na tu avanturu?

'Ljubav oko svijeta' je vjerojatno nešto najbolje što sam napravio dosad. Iako je priča o ljubavi, izbjegavali smo slatunjavost, jest to topla priča, ali je paralelno na momente i teška i svako daje dosta prostora za razmišljanje o našim vlastitim predrasudama i izborima. Može netko reći da je sve što ja radim pop, mejnstrim, ali ne volim previše hermetičnu umjetnost, volim da to što radim komunicira većem broju ljudi i pomiče neke granice u društvu.

Samoću sam apsolvirao na prvim putovanjima

Recite nam nešto o rijetkom primjeru poliandrije na kojeg ste naišli u vašem istraživanju.

Manje od jedan posto kultura na svijetu je dopuštalo poliandriju, odnosno brak žene s više muževa, a većina tih kultura je danas izumrla. Mi smo je našli u zabačenoj dolini Kinnaur na

Himalaji. Riječ je o bratskoj poliandriji u kojem je žena u braku s dva ili tri brata. RATTNA, jedna od žena s kojom smo razgovarali, rekla je da pola vremena provodi s jednim mužem, a pola s drugom i da ih jednako voli.

U knjizi 'Polarni san' opisujete ekspediciju na Južni pol. Godine 2018. sami ste prohodali 1163 kilometra u 47 dana. Ono što me najviše zanima, osim same motivacije, jest i kako ste se psihički nosili s ovim poduhvatom, odnosno sa samoćom koju vjerojatno ne možemo ni zamisliti?

Samoću sam apsolvirao još na prvim putovanjima kad sam provodio noći potpuno sam u šumi i planini. Razumijem strah od samoće i mraka, ali ja volim divljinu, mislim da se kao Hadze nekako uzdam u pravednost okoliša u kojem se nalazim. Ekstremna izolacija na Antarktici je i bila jedan od glavnih razloga zašto sam htio otići tamo, ta velika bijela ploča, kao *tabula rasa*, hodaš kroz bijelo prostranstvo i ništa ne vidiš na horizontu, ni za što ti se pogled ne može uhvatiti. Jako me privlačio Južni pol. To je i meni bilo daleko izvan zone komfora, proučavao sam što čovjek treba napraviti da postigne tako jedan velik cilj, a ono što sam saznao, naučio o tome, pričam kroz svoju knjigu i predavanja.

Koliko vam je važno to što ste baš prva osoba iz Hrvatske koja je došla sama na Južni pol?

Lagao bih kada bi rekao da mi je potpuno nevažno što sam uspio biti prvi, ali često je to i marketinška priča, sigurno bih privukao manje sponzora

Ekstremna izolacija na Antarktici je bila jedan od glavnih razloga zašto sam htio otići tamo, ta velika bijela ploča, kao tabula rasa. Hodaš kroz bijelo prostranstvo i ništa ne vidiš na horizontu

i medija kada bih bio, ne znam, treći (smijeh). Ipak, glavna motivacija i nit vodilja tog putovanja mi je bila istražiti što čovjek sve treba napraviti da bi ostvario svoj san. Neke druge ekspedicije na koje sam išao bile su možda i teže i opasnije, primjerice one po džungli jer je više nepredvidljivosti, ali ljudi su baš Antarktiku percipirali kao najopasniji pothvat. Bilo je nekih dionica i od dvjestotinjak kilometara koje su bile nedostupne avionu, da mi se tamo nešto desilo, nitko ne bi mogao doći po mene, ali sve je prošlo u najboljem redu.

Klub za ekspedicionizam i kulturu (КЕК) udruga je koju ste osnovali davne 2003. godine. Čime se udruga danas bavi?

Hadze moraju sve više vremena trošiti na lov

Udruga je narasla kada sam, nakon deset godina volonterskog rada uz reporterski posao, odlučio raditi vlastite projekte preko КЕК-a. Danas, kao i svaka udruga, pišemo projekte, dobijemo jedan od pet, najvećim dijelom se financiramo od vlastitog rada, od izdavaštva, izložbi, predavanja, imamo ponekad i kojeg sponzora koji pripomogne. Nadam se da će nam novootvoreno vr kino pomoći da budemo održiviji i stabilniji, prvi puta u 20 godina imamo prostor, a osim 'Lovaca sakupljača', plan je prikazivati i različite vr filmove drugih autora. Krenuli smo s 'Osvajanjem neba' legendarnog DAVIDA ATTENBOROUGH-a.

'Vidim li ja u njihovom epskom odupiranju promjeni isto ono čudo kojim život proturječi entropiji? Čudo koje hrani nadu. Nada da velika juha nije ultimativna sudbina svega. No nije li nada kič? Ultimativni kič?', pitate su u 'Lovcima sakupljačima'. Pa je li kič? Iskreno, prije zadnjeg projekta bio sam optimist i imao sam neku nadu za budućnost čovječanstva, mislio sam da ćemo na koncu pronaći tehnologiju koja će uspjeti riješiti sve naše probleme, uključujući one koje smo sami stvorili. Ali sada, kada sam proputovao svijet i dobio pogled u širu sliku, shvatio kako smo u jako kratko vrijeme mi kao ljudska vrsta uništili planetu, a toliko smo dugo prije toga uspijevali imati nekakav suživot s njom, nisam više toliko siguran. Da bismo svijetu vratili nadu koja ne bi bila kič, trebali bi se osloboditi tog egocentričnog, antropocentričnog pogleda na stvarnost i svijet.

Tajlandski slon živaca

Turizam je unosan, ali i krvav posao u našoj zemlji, objašnjava nam trener slonova Bon. On radi u jednom od brojnih utočišta koja su niknula posljednjih desetljeća, naročito na šumovitom sjeveru Tajlanda. Pokazuje nam fotografije inficiranih rana i ožiljaka od udaraca na koži slonova

Znoj s čela kapnuo je na svežanj novčanica. 'Sto, dvjesto, tristo, tristo pedeset, četiristo, petsto, petsto pedeset, šesto', u jednom dahu izbrojao je mali Tajlandanin i ugurao bahte u džep košulje. Dao je znak debelim Amerikancima da je sve u redu. Posrćući i gubeći ravnotežu, dok ih je on poguravao rukama o butine, popeli su se u željeznu košaru koja je stajala na leđima slona. Tajlandanin im je učvrstio šareni suncobran pun uzoraka i đindi da ih zaštiti od tajlandske zime – sunca koje prži na 34 stupnja.

'Ovo je dobro vrijeme za vas turiste', komentirao je dok je namještao svoj šešir, jer sam nije imao suncobran. 'Ljeti je kod nas pakleno, preko 40 stupnjeva. A sada je puno bolje', zadovoljno je zaključio, uvjeren da je njima ovo stvarno ugodno. Potegnulo je uzde vezane oko nogu i repa slona, a usijana željezna košara obložena dekom utisnula se u njegovu grubu, ispucalu kožu i dobila stabilnost. Šarena karavana na slonovim leđima krenula je tromim korakom po asfaltu, dok su se u pozadini pod suncem i modrim nebom šljaštali zlatni vrhovi budističkih hramova.

'Turizam je unosan, ali i krvav posao u našoj zemlji', objašnjava nam nekoliko dana kasnije trener slonova, tzv. mahout, BON. On radi u jednom od brojnih utočišta koja su niknula posljednjih desetljeća, naročito na šumovitom sjeveru Tajlanda. Pokazuje nam fotografije inficiranih rana i ožiljaka od udaraca na koži slonova i opisuje: 'Pronalazili smo ih istraumatizirane. Slonovi sve pamte i godinama poslije mogu prepoznati osobu koja im je nanijela bol. Pozirali su za turiste u lancima oko zglobova koji su im izazivali infekcije i nosili su ih u željeznim nosilima koje zovemo howdah, a da bi ih istrenirali, od malena su slonove tukli oštrim metalnim kukama na štapu.'

Do kraja prošlog stoljeća slonovi su na Tajlandu korišteni kao radna snaga u krčenju šuma, tj. uništavanju vlastitog prirodnog staništa. Prije 80 godina, više od 60 posto površine Tajlanda bilo je prekriveno šumama, a do danas je taj postotak pao na 30. Broj slonova pao je s gotovo stotinu tisuća na manje od deset tisuća. Stoga je 1989. godine sječa drveća gotovo potpuno ukinuta. Za posljedicu je povuklo to da su slonovi

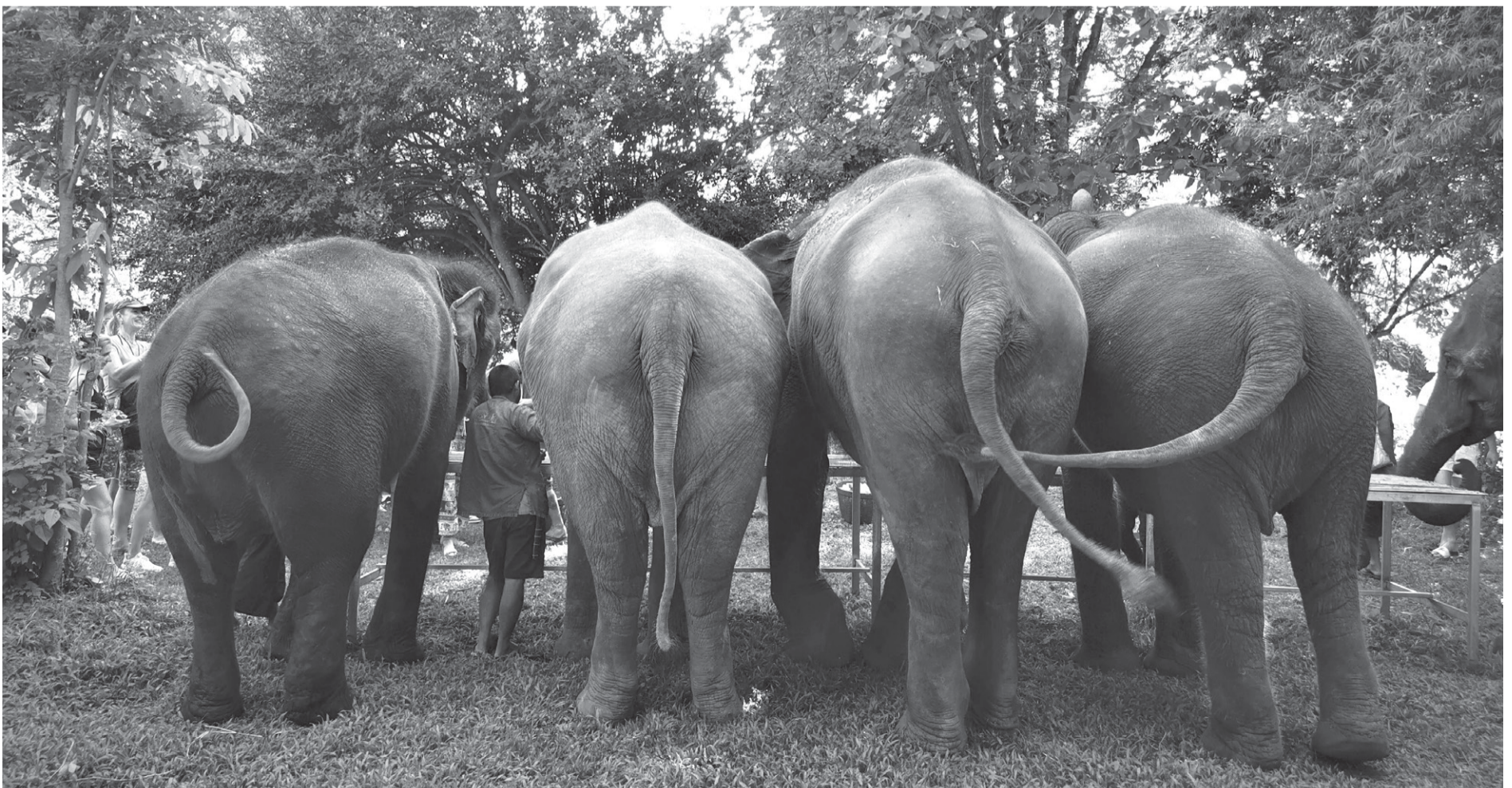
postali 'tehnološki višak' zajedno sa svojim vlasnicima i našli se kao prosjaci na gradskim ulicama. Kada se ispostavilo da slonovi svojim trikovima i nastupima navlače turiste da otvore novčanike, pojavili su se i agencijski iznajmljivači slonova koji su omogućili svakome da ih unajmi na dan i zarađuje na njima.

Na Tajlandu ne znaš tko se više ubija od posla (u turizmu). Premda će im svakako doći bar 30 milijuna turista godišnje, ulažu trud kakav je neshvatljiv iz naše perspektive

Trebalo je zaraditi i da se prehrane ovi četiri tone teški biljožderi koji pojednu 200 – 300 kilograma hrane dnevno. Za mnoge su njihovi 'ljubimci' postali ono čega je bijeli slon bio simbol kroz povijest. Ova rijetka vrsta slona se smatrala svetim simbolom kraljevstva na Tajlandu i bivšoj Burmi te je zato služila i kao diplomatski poklon. Ipak, kako je bila riječ o ekstravagantnom poklonu, kroz 19. stoljeće izraz 'poklon bijelog slona' počeo je označavati poklon s kojim ne znate točno što biste i ne možete si ga priuštiti, a opet – ne možete ga samo tako baciti. Postoji čak i legenda-trač da su kraljevi namjerno poklanjali bijele slonove onima kojima su željeli financijsku propast. Nije teško pretpostaviti kako su tek onda tretirani 'obični' slonovi iskorištavani za prosjačenje i zaradu.

Zbog pritiska domaćih udruga za zaštitu životinja, ali i sve većeg broja stranaca koji su dokumentirali scene mučenja slonova, doneseni su akti o zaštiti slonova i otvorena brojna utočišta koja omogućuju turistima da na humani način stupe u interakciju s

Turistička radna snaga

ovim plemenitim životinjama. Ipak, ni ovo nije prošlo bez kontroverzi. Brojna utočišta optužena su da profitiraju na slonovima i turistima pod krinkom etičnosti, dok u stvarnosti dozvoljavaju jahanje i kupanje sa slonovima te ih drže u upitnim uvjetima. Bio je red da adresiramo slona u prostoriji. 'Gledaj, neki će reći da jahanje slona opterećuje njegovu kralježnicu, drugi će vam reći da slon može nositi oko deset posto svoje težine i zašto ne biste jahali slona ako jašete konja...', objašnjava Bon pomalo nesigurno. Djelovao je kao da ne želi biti osuđen ako nekome dozvoli jahati slona kako bi zaradio. Kasnije sam saznala da mnogi treneri slonova to rade u suradnji s lokalnim vodičima i vozačima, samo pod drugim imenom kako na društvenim mrežama utočište ne bi dobilo loše ocjene. I sama sam teško nalazila način da izrazim suosjećanje za tajlandsku sirotinju, a da ne zvuči kao izlika za iskorištavanje životinja.

Uz sve moralne budističke upute i zakonske zabrane poput one o točenju alkohola u satima oko ručka, pa čak i prijetnje smrtnom kaznom za drogu, čovjek ovdje može na istom štandu iznajmiti djevojku ili *ladyboya*, kupiti kipić Bude, travu i kokain, palačinke od kokosa, dildo... – sve ono zbog čega je američki glumac i pisac SPALDING GRAY opisao Tajland kao zemlju u kojoj Buda vlada danju, a prostitutke noću. Vlasti i organi reda, svjesni da ljudi od nečega ipak moraju živjeti, često okreću pogled ili uzmu nešto ispod stola. Što očekivati u zemlji u kojoj je policajac tužio šefa jer ga ovaj nije promovirao nakon što je primio mito? Kao da je ponos Zemlje slobodnih, zemlje koja zahvaljujući mudrim diplomatima i vladarima nikad nije kolonizirana, išao ruku pod ruku s odnosom prema slonovima, a kada su ljudi i slonovi podčinjeni turizmu-dolarima, otišlo je i dostojanstvo, upriličeno u ponašanju aktualnog ekscentričnog Skype-kralja koji radije živi dekadentno u Europi nego na Tajlandu. I slonovi su od ponosa zemlje postali ugrožena vrsta, a s nacionalne zastave preselili su na popularne lagane tajlandske hlače koje se prodaju turistima za 10 eura.

NA Tajlandu ne znaš tko se više ubija od posla (u turizmu). Premda će im svakako doći bar 30 milijuna turista godišnje, ulažu trud kakav je neshvatljiv iz perspektive nas koji molimo turiste da nam pošalju novac i ostanu s druge strane granice. Nekima će biti nelagodno i htjet će uskočiti da pomognu kada vide da mršavi Tajlandanin slaže kofere teške po 30 kila. A nekima će proraditi feudalni impuls. Još se oporavljam od prizora Tajlandana koji je na 35 stupnjeva po plaži između stijena na leđima nosio Kineskinju triput težu od sebe, samo da ona ne smoči haljinu tijekom Instagram *foto sessiona*. Nije rijetkost da animatori na brodovima padnu u san čim sjednu da malo odmire ili da iza hotela vidite djelatnike kako spavaju na betonu. Radnici na brodovima provode cijele dane udišući dim iz motora, maloljetnice u donjem rublju na ulicama Bangkoka zaraduju svojim obiteljima za život u naručju starih Nijemaca.

Nije ovo bez razloga domovina originalnog Red Bulla. Premda je stvoren prije masovnog turizma (kao energetsko piće Krating Daeng, dok ga naše

Patong, jedno od turističkih središta. (gore) Zarobljeni od malih nogu (dolje)

gore list, MATEŠIĆ, nije otkrio i poput Kolumba donio u Europu), i danas služi kao gorivo milijunskoj radnoj snazi

Igrom slučaja završili smo u obližnjoj bolnici. To nisu bili ljudi koji su iščašili zglob ili slomili ruku, već ljudi, ali i djeca, toliko pothranjeni da su se jedva samostalno kretali

koja se slijeva sa svih strana Tajlanda u Bangkok da crnči po vrućim danima i noćima, dok od umora ne zaspe na pločniku ili u parku – kako bi Bangkok bio ono što mu tepaju: 'Big Mango', tropska verzija New Yorka, grada koji ne spava.

Prilikom posjete utočištu slonova i sjeveru Tajlanda, igrom slučaja završili smo u obližnjoj bolnici. Dok smo po onoj vrućini sjedili u čekaonici, gledali smo lokalne pacijente koji su dolazili i ležali na nosilima. To nisu bili ljudi koji su iščašili zglob ili slomili ruku već ljudi, ali i djeca koju su roditelji nosili u rukama, toliko pothranjeni da su se jedva samostalno kretali. Koščati, s rebrima koja su stršala, cjevčicama u nosu, poluspuštenih kapaka, pogleda kao da su na izdahu. Ova druga strana Tajlanda se baš i ne vidi na ulicama velikih gradova, gdje je na koncu čak i prosjačenje zabranjeno – što zbog želje da se popravi imidž države na ulicama,

što zbog činjenice da su brojni prosjaci žrtve trgovine ljudima i mafije koja iskorištava invalide, psihički oboljele osobe i kambodžansku djecu. Pritom su s ulica uklonjeni i *begpackeri*, privilegirani mladi Zapadnjaci u hlačama na slonice koji prosjače očekujući da im Tajlandani financiraju putovanje života.

Mnogima je i dalje više žao životinja, razumljivo. Ni krive ni dužne. No okrutne i očajne okolnosti stvaraju okrutne i očajne ljude te zahtijevanje da se jedan problem riješi kao da nije 'odrastao' s drugim, također razumljivo, iz perspektive dijela lokalaca izgleda kao u najbolju ruku naivnost, a u najgoru potpuna ignorantnost koja često ide ruku pod ruku s moraliziranjem Zapadnjaka koji dolaze na Tajland ostvariti Nirvanu i sveti dodir s Prirodom, slijepi za okolnosti koje bi narušile sliku ovozemaljskog raja. Za gladnog čovjeka prioritet je zadovoljenje osnovnih egzistencijalnih životnih potreba i dok to ne riješi teško je očekivati da će ga brinuti išta drugo. Iskorištavanje može poprimiti neki drugi oblik, ali neće biti iskorijenjeno.

Možda bi baš tu u rješavanju problema dobro došla budistička priča zvana 'Slijepci i slon'. Vrti se oko grupe slijepaca koji nikad prije nisu susreli slona i nemaju nikakvu ideju o tome što bi on mogao biti. Postavljeni pred njega, uče i zamišljaju ga tako što ga dodiruju rukama. Svaki slijepac dodiruje jedan dio slona i potom opisuje drugima što je osjetio. Jedan je dodirivao rep i opisivao slona kao užu, drugi je dirao nogu i pričao o hrapavom stupu, treći je dirao kljove, četvrti surlu, peti slonovske lepeze od uha... Svaki je imao svoje viđenje životinje, uvjeren da je on u pravu i da drugi lažu. U jednoj od brojnih verzija priče, slijepce je oko slona okupio sam kralj – dovodeći ih kao dvorske lude, hvatajući se za trbuh od smijeha dok sluša njihove pokušaje da si međusobno opišu slona. 'Oh, kako su zavađeni oni koji vide samo svoju stranu priče!' zapisano je uz ovu priču u starim tekstovima.

'Slonovi su vrlo inteligentni, mudre i osjećajne životinje', govori Bon. 'Pomažu si međusobno, naročito u bolesti ili ozljedi. Pomažu i drugima jer osjete kad je netko u opasnosti. Kad drugi slon umre, oni mogu provesti dane tugujući nad njegovim tijelom i koristiti surle da ga pokopaju liščem. Ako se dvoumiš kako je slon negdje tretiran, samo mu pogledaj u oči i znat ćeš. Mi budisti ih poštujemo jer su snažni, a nježni. Imaju snagu da vas mogu zdrobiti, ali su inteligentni i strpljivi. To je ono što bismo trebali nastojati postići kao duhovna bića. Danas se potiskuje i prikazuje kao slabost ta vrijednost, taj osjećaj za druge', kaže.

Nažalost, slonovi zaista imaju jednu veliku slabost, koja se koristi čak i u psihologiji pod imenom 'sindrom bebe slona'. Slonovi u zatočeništvu od malih nogu vezani su o užu i lance od kojih se ne mogu kretati i koji im nanose ozljede ako se pokušaju otrgnuti. Kada odrastu, oni više ni ne pokušavaju pobjeći jer su u sjećanju ostali neuspjeh i bol kad god su pokušali. Provode ostatak života predani sistemu, živeći zarobljeni u svojevrsnom mentalnom kavezu, nesvjesni da su odrasli i da sada imaju snagu potrgati užu i lance te konačno postati slobodni. ●

Muzej prihvaćanja

Razgovori s pripadnicama i pripadnicima LGBTIQ+ zajednice u Puli pokazali su nam neke univerzalne trenutke i iskustva u tom cjeloživotnom procesu coming outa, kažu autori Coming Out Museuma – COME

PRIJE godinu i pol dana u Pazinu je povodom Međunarodnog dana muzeja otvorena izložba plakata Tolerancija, a uz izložbu je organizirana panel diskusija o važnosti uspostavljanja suradnje između institucija, muzeja i organizacija civilnog društva. Upravo je ovaj razgovor potakao Proces – udruhu za promicanje queer kulture LGBTIQ+ prava iz Pule i Etnografski muzeji Istre iz Pazina na stvaranje zajedničkog projekta te je tako nastao Coming Out Museum (COME). Virtualna je to platforma koja prikuplja i predstavlja

Jan Franjul i Mario Buletić
(Foto: Vanja Brajković)

coming out priče pripadnica i pripadnika LGBTIQ+ zajednice iz cijeloga svijeta kroz ideju prikupljanja predmeta koji simboliziraju važne trenutke u razumijevanju i prihvaćanju vlastitog identiteta, prihvaćanju od okoline i povezivanju sa širom LGBTIQ+ zajednicom.

COME za sada djeluje samo u virtualnom prostoru, no kako nam govore autori projekta, MARIO BULETIĆ i JAN FRANJUL, cilj je razviti zbirku prikupljenih predmeta i priča kako bi postepeno zaživio i u fizičkom prostoru u obliku putujuće izložbe.

— Web stranica je svojevrsna digitalna vitrina projekta, poziv široj zajednici za sudjelovanje i doprinos u stvaranju

zbirke. Omogućuje nam prikupljanje materijala i temelj je za naš krajnji cilj – realizaciju izložbi u fizičkom prostoru. Sama priroda planiranih izložbi, kao i zbirke, je da budu u stalnome rastu i razvoju. Prva će se dogoditi u Puli u drugoj polovici lipnja ove godine, kao dio programa Mjeseca ponosa koji se održava ususret prvoj pulskoj Povorci ponosa. Vjerujemo da će realizacija prve izložbe potaknuti organizaciju budućih – objasnio je Buletić te dodao kako je prvi korak u cijelom projektu bio stvoriti povjerenje, ljudske i profesionalne temelje za osmišljavanje idejnog i operativnog okvira projekta. — Razgovori s pripadnicama i pripadnicima LGBTIQ+ zajednice u Puli pokazali su nam neke univerzalne trenutke i iskustva u tom cjeloživotnom procesu coming outa. Samim time i naš cilj postao je naglasiti poveznicu s iskustvima vezanim uz širu LGBTIQ+ zajednicu isticanjem osobnih priča – od partikularnog prema univerzalnom – dodao je Franjul.

UPRAVO iz razloga što materijalna i opipljiva LGBTIQ+ povijest gotovo ne postoji, u COME prikupljaju, čuvaju i predstavljaaju uspomene i predmete koji simboliziraju priče o coming outu te sva iskustva i važne prekretnice na putu prihvaćanja. Taj predmet može biti bilo što, a za sada se u njihovoj zbirci nalaze i šalice i potkova, i plišani medvjedić i kazeta. Prikupljaju i umjetničke radove i djela, fotografije i memorabilije, a svi predmeti imaju svoju biografiju te u konačnici formiraju univerzalnu priču o coming outu i pridonose stvaranju materijalne i nematerijalne LGBTIQ+ memorije. Želja je muzeja da se predstavi priče ljudi različite dobi, iskustva, identiteta, roda, orijentacije, rase, nacionalnosti, vjere, socio-ekonomske klase te na taj način pokaže kako svi dijele univerzalnu želju za prihvaćanjem.

Kako nam autori objašnjavaju, ciljana skupina ove inicijative nije isključivo LGBTIQ+ zajednica, već žele doprijeti do šire populacije, a prije svega do mladih jer upoznavanje životnih prilika i neprilika LGBTIQ+ populacije iz osobne perspektive može doprinijeti boljem razumijevanju i prihvaćanju drugih i drugačijih ljudi s kojima dijelimo našu svakodnevicu.

— Iz institucionalne perspektive, to svakako predstavlja iskorak u smjeru COME na Noći muzeja

uključivanja tradicionalno marginaliziranih članova zajednice u kojoj živimo iz muzejskog diskursa. Do sada, u muzejskim zbirkama, izložbama, programima, LGBTIQ+ zajednica je bila u potpunosti isključena. Vjerujemo da je upravo to uključivanje marginaliziranih grupa i pojedinaca u javni, institucionalni prostor, koji osim što ima za zadatak brinuti i educirati o materijalnoj i nematerijalnoj memoriji zajednice, može doprinijeti i prihvaćanju i razbijanju stereotipa u široj javnosti... Muzeološki 'standardi', klasifikacija, interpretacija određenih kulturnih i društvenih fenomena, više nisu dovoljni. Stručni normativi koji su mahom temeljeni na heteronormativnoj paradigmi, traže nove poglede i pristupe u suvremenoj muzeološkoj praksi, definirane u stručnoj literaturi kao *queering practices* – objasnio je Buletić te dodao kako je projekt nastao u okviru institucionalnog, odnosno muzejskog programa, a sada je potpuno u rukama Proces, odnosno zajednice.

COME je do sada predstavljen u Istri, kao i u glavnom programu na međunarodnoj konferenciji muzejske organizacije ICOM-ICME u Budimpešti, a želja im je da izložba putuje dalje, da muzej živi na različitim lokacijama, s novim pričama, u različitim trenucima i uvijek u nekom novom prezentacijskom iskustvu. Kako Buletić i Franjul ističu, posljednjih smo godina svjedoci institucionalnih promjena, muzeja koji počinju promišljati svoju ulogu u društvu i preispituju neke od ustaljenih stavova i odnosa prema marginaliziranim skupinama.

— Problem do kojeg se dolazi u ovoj, nazovimo je, prijelaznoj fazi, jest svojevrsna generalizacija, reprezentacija reprezentacije radi. Svakako je važno podignuti vidljivost izazova s kojima se susreću marginalizirane skupine, suočiti se sa svojom diskriminatornom prošlošću, ali ne na način da se LGBTIQ+ osobe pozove samo kako bi se ispunila kućica u formularu, jeste li uključili LGBTIQ+ osobe u svoj program. Isti problem događa se i s ostalim skupinama koje su tradicionalno isključene iz *mainstreama* – govori Franjul te dodaje kako je upravo zato partnerski rad, koji podrazumijeva uzajamnu podršku i učenje, taj koji osigurava uključivanje, a ne samo prikazivanja pripadnika skupina s manje mogućnosti.

Iako je riječ o sporoj promjeni, trendovi u inozemstvu se prenose i na muzeje na našim prostorima i vidljivo je sve više inicijativa kojima se dolazi do pozitivnih društvenih promjena, no, kako naglašavaju Buletić i Franjul, problem je taj što ove promjene još uvijek počinjavaju na entuzijastima koji rade u muzejima, zbog čega je potrebno više edukacije kako bi takvi i slični oblici suradnje postali sustavna praksa.

— Svjesni smo da je javno prikazivanje i slavljenje LGBTIQ+ identiteta na našim prostorima još uvijek svojevrsni tabu. Da se LGBTIQ+ osobe svakodnevno susreću s diskriminacijom i nasiljem te da su teme važne za LGBTIQ+ osobe nevidljive u medijima i javnom prostoru. COME potiče na učenje iz osobnih iskustava, na poistovjećivanje i suosjećanje. Mislimo da smo svi u stalnoj potrazi za prihvaćanjem, ali da je ona puno vidljivija kod osoba koje pripadaju marginaliziranim skupinama – zaključuju autori projekta. ●

VRZINO KOLO

Otočka tura

PIŠE Marija Andrijašević

Važna se stvar dešavala ovih dana i Lastovo je bilo krcato: svi su se zaputili na Lastovski poklad. Šaljem bratu poruku

OTKAKO sam se upoznala s konceptom putovanja, putujem lagano. Koferić vučem u dva iznimna slučaja: kad idem na neka putovanja s kojih bi valjalo nešto ponijeti nazad ili kad psa vodim sa sobom. Ispada u mojoj glavi da za njega uvijek treba nešto za *zlu-ne-trebalo* situacije, ali za mene je dovoljno ono malo robe što imam na sebi, par čistih gaća i tuš. Ima li to veze s odgojem gdje je najvažnije bilo da si umiven i počestljan, ne znam, ali sigurno nije pritisak ni na noge kojima volim obači, ni na kičmu koja to sve mora izdurati. Osim toga, gdje god da idem, volim doći na vrijeme i neopterećeno, a to znači otkantati bagaje i misli o tome je li mi spremljeno ovo ili ono, jesam li zaboravila ovo ili ono, i misliti o tome kamo idem, šta će mi se sve tamo lijepog dogoditi, kakva ću se vratiti doma. Jedino takav prtljag priznajem, uostalom, jedino takav prtljag Lastovo u mom slučaju podnosi. Mislim i na brod i na otok.

– Šta ne plovi Korčula? – pitam tri srednjoškolke kojima sam se pridružila nakon što sam triput obašla trajekt da vidim tko je sve na putu za otok. Važna se stvar dešavala ovih dana i Lastovo je bilo krcato: svi su se zaputili na Lastovski poklad. Šaljem bratu poruku: *Plovi Lastovo, krcato, nema se di sist.* On mi ništa ne odgovara, kontam da misli da sam zaboravila da je unutra dvije trećine Kortjulana koji se iskijaju na prvoj trajektnoj postaji: Vela Luci.

– Lastovo ide do prolića jer lakše riže valove na jugo. Korčula je tupa pa ih tuče. – pojašnjava mi N., jedna od tri srednjoškolke, uzimajući u obzir da jesmo u najavljenju južini i da ćemo sutra, u subotu, biti prebrisani crvenim alarmom. Na otok ništa neće isploviti. Ima nešto konkretno u njezinom zapažanju, razotkriva drugačiji tip znanja od onog u kojem obično obitavam i u kojem sam odrastala, i to me razdraga. Kao što me koju godinu prije dok smo održavali 'Lastovske slikovnice', radionice čitanja slikovnica za male Lastovce, jedan od njih (tri i pol godine) na pitanje što sve bude, i na red odgovora svojih vršnjaka koji su zapažali da je to igla, jež, drača, trn, on uzviknuo: *Škrpina!*

Sljedećih pet sati putovanja, s manjim i većim pauzama, s djevojkama razgovaram o odrastanju na otoku, školovanju u gradu, njihovoj budućnosti daleko i od Lastova i od Splita, momcima, feminizmu, važnosti financijske neovisnosti za žene i Pokladu koji se ove godine održao 541. put zaredom. I da, balu. Oko našeg se stola okuplja nekolicina mladića i djevojaka koje prepoznajem još otkako su bili djeca. Svi će ravno s trajekta na balo u salu, nešto kao plesnjak kojim se formalno otvara početak pokladnih svečanosti na Sv. Antuna 17. siječnja, a plesat će se i zadnju noć nakon 'cujanja' (spuštanja) Poklada. Zovu i mene, ali moja će ekipa, JOSIPA RIMAC i IVAN TURUDIĆ, i ja kao coprnica, tek sutra obači salu, ali na maskenbalu.

– Ljudi, ma di ćete vi, ljudi! – dočekuje trajektnu svitu uzvik u Ubliju. – Ljudi, falili ste ostrvo! – hvata se harlekin za glavu i udara u smijeh. Koga vidim pokraj njega nego svog brata.

– Bogati, šta je ovo, ko usrid sezone – komentira brat i udara mi besu. – Di su svi stali?

– Jesan ti rekla da je pun trajekt – odgovaram mu. – Ko je ovaj ostrvo lik? – pitam ga. – To ti je jedan naš, legenda, al ne vidiš – brat podcrtava.

Lastovo je naš otok, ako on to može bit. Njegov ipak više, ako se to može mjeriti, jer tamo živi, tamo je podigao kuću i tamo podiže i familiju. I to na, po meni, najgeriliskijem mjestu na otoku – Ubliju.

Nekad glavno otočko mjesto, nekad tipa 1000. godine, iz koje je sve stanovništvo uteklo u brdo pred 'dušmanima' u njegovu unutrašnjost i u njoj izgradilo ono amfiteatarsko mjesto koje poznajemo kao Lastovo ili selo, danas ostavština talijanske politike izgradnje jednodomnih i dvodolnih kuća koja su specifične na ovim prostorima. On je jednu takvu kupio, sam je obnovio i u nju uselio svoju obitelj, otišao od gradske žiže u otočku. Iako, tko zna kako bi se i ta priča bila odvila da jedne

godine nisam sunčala noge na terasi jedne od tih talijanki i da mi se na zidić od vrtla nije naslagala jedna zagrebačka familija koja je došla u izvidnicu kuće u kojoj brat sad živi, a tad je bila na prodaju. On se mislio bi li ne bi li, jer je kuću trebalo iznutra oderat i sve ponovo saliti.

– Slušaj, ako si mislija kupovat tu kuću, sad ti je vrime. Tu su mi doli poslagani ko kuvature, slušam ih, dogovaraju se ko će ponudit koju cifru i zvat, pa ono...

Nekoliko godina poslije s dvije kćeri podigao je broj (pred)školske djece na otoku za impresivan postotak. I jedna od njih će, starija, moja imenjakinja, na dječjim maškarama osvojiti nagradu za najbolji kostim u konkurenciji od prvog do četvrtog osnovne. Bila je Wonder Woman ili kako joj je teta rekla, u kapitalizmu jedina moguća partizanka.

Nemam masku, to znam već na trajektu, to znam i generalno o sebi, ali baš za maskenbal – ništa. Odlazim u 'od igle do lokomotive' Studenac i kupujem neki vještičji šeširić. Iznenadilo me kako mi dobro stoji. Trebala bih ga nositi svaki dan, s takvim ga guštom neprestano namještam u ogledalu.

– A kako će ljudi znat da smo mi Turudić i Rimac – pitaju SANELA, zagrebačka Lastovka, i MARINA, bratova žena, moja drugarica.

– Lente tribate stavit, ko misice – govorim.

Brat iz garaže donosi bunt neke trake i na njoj piše Lipa i Radost svojom nekad grafičarskom rukom uz uputu: Ovo mi vratite, ovo mi je traka za hidroizolaciju. Triba za gradilište!

Nisu bile pobjedničke maske, ali za našim stolom jesu. Kad sam Rimčevoj oko 4 ujutro rekla da sam gladna, odnekud se stvorila s platom pršuta i sira. Viđeno jedino za našim stolom. DIANA, kapo lastovskog ogranka TZ-a, koja će dan, dva poslije s MERI, voditeljicom putničke agencije i bratovom susidom, voditi prvu lastovsku turu o Pokladu, maskirala se u vjenčani buket. Upozoravamo je da se pripazi kraja večeri da je netko ne hitne na rasplesanu gomilu. Cure koje su me prihvatile za svoje mjesto na trajektu javljaju mi se i pitaju me kako je, je li baš kako su mi ispričale. Velim i bolje!

Tome su pripomogle i Diana i Meri koje su nas nekoliko zainteresiranih povele kroz selo i sve pokladne postaje, da nam približe i pojasne običaj za glavni dan – pokladni utorak. Nakon te otočke ture, sve vam bude jasno. Iz koje se i čije kuće iznosu uza (konop) po kojem se cuja Poklad i tko je nosi na Pokladarovu gržu, a tko priteže na Gornjoj luci u dnu sela da se po njoj Poklad šta spektakularnije spusti triput uz detonacije bombi, zašto je prlina (zemlja) nasuta u Pokladove čizme, i kako sanaturi udaraju ritam na liri (lijerici). Međutim, pravi spektakl je mačevalačko kolo koje povedu Pokladari, spož i škerma koji su dio kola, i te crvene uniforme koje omađijaju i fiksiraju oko, jednako kako i one lijepih maškara koje siđu na plato čim se Pokladari s magarcem upute kroz selo na Općinu. Kako se rasteže žica na liri, tako se i usne rastežu u osmijeh. Znam, sve znam, ali stvarno je tako. Morate počiti i doživjeti, pogotovo završno zajedničko kolo u noći pod crkvom Sv. Kuzme i Damjana, i spaljivanje Poklada.

LUCE, jedna od vila iz lijepih maškara, zove me na zadnji balo, ali velim da mi je u 4:15 katamaran i da valja poč leć. Ona to demantira, kaže, to je taman, završi balo i možeš ić. Nema di stat, kažem joj, misleći i na vrijeme, ali na svoj prtljag od misli i doživljaja. Svašta mi je usput upalo u torbak i palo na pamet. Da treba *opet* napustiti grad i počiti na otok, opet tamo i okopati, obrati, raditi, pisati, misliti, da treba sve precrtati i nekako se otisnuti dalje, ali ispočetka. Pokupiti pse i na otok, u gerilu, a ne ovako u kežual romantičarski turizam s popustom koji osigura familija koja živi od dva otočka godišnja doba. Tako sam mislila dok sam jurila od lučke kapetanije do autobusnog kolodvora u Splitu s bidunićem maslinova ulja u krilu. Napuniti koferić za treću opciju. Doživotnu. ●

DVOKORAK NAPRIJED

Frizbijem kontra šutnje

PIŠE Ivana Perić

FRKA u svijetu frizbija! Lani u novembru Ultimate Palestine, član Svjetske Ultimate frizbi federacije, pozvao je globalnu frizbi zajednicu da 'brani palestinska ljudska prava' i pozove na hitan prekid ratovanja u Gazi. U pismu su zatražili da se zauzme jasan stav protiv genocida, ali i osudi više od sedam desetljeća izraelske okupacije, aparthejda i brutalnog ugnjetavanja palestinskog naroda. 'Također potičemo one koji su ranije tvrdili da je sport apolitičan da preispitaju svoja stajališta. Kada kažemo da je šutnja suučesništvo, to je upravo to', poručio je tada DANIEL BANURA, suosnivač Ultimate Palestine.

Druga je osnovana prije desetak godina, počela je kao grupa od osam prijatelja koji su se sastajali u Bejt Sahuru, palestinskom gradu istočno od Betlehema na okupiranoj Zapadnoj obali. S vremenom je narasla na stotinjak članova na području Zapadne obale i Pojasa Gaze. Održavaju tjedne treninge, tečajeve u lokalnim školama, obuke za trenere, a natječu se i na međunarodnim turnirima (odlaske na turnire često otežavaju izraelske restrikcije oko putovanja za Palestine). Prije četiri godine Ultimate Palestinu kao službenu atletsku udrugu priznao je i Palestinski olimpijski odbor.

Jedan od trenera Ultimate Palestine u Gazi, MUHAMED ŠAKIR SAFI, ubijen je sredinom novembra u izraelskom zračnom napadu. Od 2020. godine Safi je na plaži u Gazi trenirao mlade zaljubljenike u igranje frizbija, vodio tečajeve i kampove za djecu. Mnogi drugi igrači i treneri izgubili su u posljednja četiri mjeseca članove obitelji, prijatelje, kolege. Unatoč tome, Svjetska Ultimate frizbi federacija šutjela je i nastavlja šutjeti, odbijajući ikakvo konkretno izjašnjenje i pružanje potpore Ultimate Palestini. Drugačiji su izbor donijeli u martu 2022. godine, kada je odbor federacije objavio izjavu solidarnosti, nudeći svoju 'punu potporu narodu Ukrajine' i ukrajinskoj Ultimate frizbi federaciji nakon ruske invazije.

Pismo podrške Palestini potpisalo je više od 140 frizbi saveza

Mnogima će prve asocijacije na frizbi biti one o neozbiljnoj igri i livadskoj zanimaciji za djecu i pse, ali reakcije koje su uslijedile nakon pisma frizbaša iz Palestine rijedak su primjer masovnijeg i koordiniranog protesta sportaša oko genocida u Palestini. Unatoč šutnji krovne svjetske organizacije, članovi i članice Ultimate frizbi udruge i saveza diljem svijeta odgovorili su na palestinski poziv na solidarnost raznolikim akcijama koje još uvijek traju. Početkom novembra, nakon pobjede na Svjetskom prvenstvu u Ultimateu na pijesku, američka ženska reprezentacija objavila je na društvenim mrežama poziv na prekid vatre, a iste su platforme iskoristile i za prikupljanje donacija za ranjenike i beskućnike u Gazi.

Pismo podrške Palestini od novembra naovamo potpisalo je više od 140 frizbi saveza, organizacija i timova, uključujući 13 od 90 nacionalnih saveza (Palestina, Libanon, Katar, Kuvajt, Indonezija, Brunej, Jordan, Argentina, Afganistan, Egipat, Mauricijus, Malezija i Šri Lanka). Uz otvoreno pismo u tijeku su i protesti, a posebno je odjeknuo jedan iz SAD-a. U januaru je više od 180 američkih igrača, igračica, trenera i trenerica potpisalo pismo u kojem najavljuju da neće sudjelovati na svjetskom Ultimate prvenstvu u Australiji ovoga ljeta. Među potpisnicima je i ostavija PAYNE zvana OPI, najbolja svjetska igračica ženskog Ultimatea. Dio obrazloženja za odbijanje odlaska na prvenstvo uključuje šutnju Američke Ultimate federacije u vezi s ratom u Gazi, kao i odbijanje nacionalnog saveza da potpiše pismo podrške Palestini. ●

ГОРСКИ КОТАО

пише Валентина Вукадиновић

Бијели starter

У прошлом броју Наде написала сам упуте за израду раженог startera или домаћег квасца који можете користити за печење круха или вам може послужити као основа за израду чврстог startera. Користила сам обје врсте startera (текући ражени и чврсти бијели) и odlučila даље користити само бијели. Неколико је разлога за то. За моје потребе и ритам печења круха ми он више одговара и могу га користити и у слатким тијестима попут крафни, орехњача или сирница. Оно што ми је посебно практично код овог startera је да га чувам у хладњаку и користим по потреби директно у тијесто, а нахраним га сваких неколико дана. Пошто такав starter има мање воде а више брашна, дуље остаје активан, има мање изражену киселост те је лакши за одржавање. За израду оваквог startera користила сам постојећи, ражени starter те пшенично бијело брашно типа 00. Такођер, у поступку се користи и врло мала количина меда.

Дан 1
У чисту посуду ставите 20 г активног раженог startera (оног који има мјехуриће), додајте му 50 г воде, 100 г пшеничног бијелог брашна (користим оно за дизана тијеста или 00) те 3 г домаћег меда (никако више од тога). Умијесите куглу тијеста и ставите у већу стакленку па поклопите (прислоните поклопац, немојте затезати). Оставите на топлом мјесту у кухињи.

Дан 2
У чисту посуду ставите 50 г бијелог startera (оног који сте умијесили дан прије и који има мјехуриће), додајте му 40 г воде, 100 г пшеничног бијелог брашна (користим оно за дизана тијеста или 00) те 3 г домаћег меда (никако више од тога). Умијесите куглу тијеста и ставите у већу стакленку па поклопите. Оставите на топлом мјесту у кухињи.

Дан 3
Данас не радимо ништа, оставите квасац да стоји на кухињском пулту.

Дан 4
У чисту посуду ставите 50 г бијелог startera, додајте му 40 г воде, 100 г пшеничног бијелог брашна те 3 г домаћег меда. Умијесите куглу тијеста и ставите у већу стакленку па поклопите. Оставите на топлом мјесту у кухињи. И то је то, сутра га већ можете користити или га спремите у хладњак па одржавајте повременим храњењем брашном и водом (без меда). Свој квасац држим у пластичној посуди с поклопцем. Када желим умијесити тијесто, изважем потребну количину и остатак спремим у хладњак.

Када ми остане неких 100 г квасца, опет га нахраним на сљедећи начин: 100 г startera, 100 г воде и 200 г брашна или 100 г startera, 50 г воде и 100 г брашна. Наравно, количину startera који чувате прилагодите својим потребама. Најоптималније је када се освјежава свака три до четири дана. ●

IMPRESSUM

Godina IV / Zagreb | petak, 23. 2. 2024.

Nada #053

Друштвени magazin

SDF srpski
demokratski
forum

IZDAVAČ
Srpski
demokratski
forum

ZA IZDAVAČA
Jelena Nestorović

GLAVNA
UREDNIKA
NOVOSTI
Andrea Radak

UREDNIKA NADE
Tamara Opačić

REDAKCIJA
Nikola Bajto, Vedrana Bibić,
Katarina Bošnjak, Nina
Čolović, Anja Kožul, Ivana
Perić, Olja Savičević
Ivančević, Anja Vladisavljević
i Valentina Vukadinović

GRAFIČKI UREDNIK
Ivica Družak / Finalizacija

DIZAJN
Parabureau /
Igor Stanišljević
i Tena Križanec

Nada je financirana sredstvima
Savjeta za nacionalne manjine
Vlade Republike Hrvatske

REDAKCIJA
Draškovićeva 25
10 000 Zagreb
nada@sdf.hr
www.sdf.hr

или više њих су ушли у кућу испривртали наше ствари и узели већу количину новца, као и сав накит нашег дјетета. Овај немио догађај десио се само два мјесеца након што је храм узурпиран усташким и нацистичким симболима. Из тих разлога се више у овом граду не осјећамо сигурно, нити добродошло, иако смо ми као појединци пружили љубав и гостопримство сваком нашем суграђанину. Бјеловарска полиција која није ријешила случај поводом исписивања графита на храму св. Тројице у Бјеловару, обавијештена је и о овом случају, извршен је криминалистички увиђај и овај пут, иако мало оптимистички очекујемо конкретне кораке – објавила је обитељ Максимовић.

Обитељ је добила пуну подршку Вијећа српске националне мањине Града Бјеловара, уз наду да ће институције овога пута одрадити свој посао. 'Најстроже осуђујемо овај догађај, посебице зато што се догодио обитељи која је безброј пута показала своју отвореност и наклоност сурадњи с већинским народом те као што наводе, свима су пружили љубав и гостопримство', стоји у њиховој објави. Парох Максимовић је у Бјеловар дошао прије двије године и одмах покренуо сурадњу с градском влашћу коју је оцијенио одличном, као и начин како је примљен у том граду у којем му је прошле године рођена кћер.

■ Г. Борковић

Београдски семинар био је врло посећен

и Вишња Мићић, те директор Центра за језике у Кембриџу Небојша Радић.

— Пријевоз и смјештај учесника из Хрватске су омогућили снв и зво који су нам увијек партнери у активностима везанима за унапређивање образовања наше дјеце и положаја учитеља у свим сегментима – казала је Копреница. На скупу су, уз професоре, били и равнатељ Управе за националне мањине у Министарству знаности и образовања рх Нандор Чапо, начелник Сектора за одгој и образовање на језику и писму националних мањина Милан Вукелић те директор Издавачког подuzeћа Просвјета д.о.о. Александар Илинчић.

■ Н. Јовановић

На семинару о српском

Семинар је био изузетно важан за учитеље и професоре који раде на српском језику у Хрватској

У БЕОГРАДУ је од 10. до 12. фебруара, био одржан 66. традиционални републички зимски семинар за наставнике српског језика и књижевности на тему 'Успостављање функционалних веза у различитим наставним модулима српског језика и књижевности'. Организирали су га Друштво за српски језик и књижевност Србије и Филолошки факултет у Београду, уз покровитељство Министарства просвете РС, а у сурадњи са Агенцијом за одгој и образовање (АЗОО). На скупу били и председница Друштва ВЕСНА ЛОМПАР те њен замјеник СЛАВКО ПЕТАКОВИЋ.

Семинар који је уживо или преко Интернета пратило преко 1.400 учесника био је занимљив и исцрпан. Предавање 'Изазови наставе на српском језику у Републици Хрватској', одржале су НАТАЛИЈА КОПРЕНИЦА и ЈАДРАНКА РАДОШЕВИЋ.

— Семинар је изузетно важан за учитеље и професоре који раде на српском језику у Хрватској одакле је било 60-ак учесника, а први пут је нетко из Хрватске имао предавање, односно радионицу на семинару – рекла је Наталија Копреница, истичући да ће у априлу бити уприличен сличан скуп у Загребу, на којем ће предавачи бити професори са Учитељског факултета у Београду Владимир Вукомановић Растегорац

Барањци на 'Сајму завичаја'

У Новом Саду представило се 160 излагача из Србије, БиХ, Црне Горе, Хрватске и Мађарске

У НЕДЕЉУ, 11. фебруара, у хали 'Мастер' Новосадског сајма одржан је пети 'Сајам завичаја – завичај кроз привреду, туризам и културу' у организацији 'Фонда за избегла, расељена лица и за сарадњу са Србима у региону' те под покровитељством покрајинске владе. Сајам има за циљ да окупи, повеже и ојача заједнички рад

Штанд беломанастирског Пододбора 'Просвјете'

институција, организација, завичајних и сродних удружења из Србије и региона. На сајму је вриједности свог краја представило преко 160 излагача из Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Мађарске.

Као и пријашњих година, на сајму је учествовало неколико српских организација из Барање. Беломанастирски пододбор СКД-а 'Просвјета', под водством председника ДЕЈАНА ЈЕЛИЧИЋА, организирао је пут у Нови Сад и представио се на заједничком штанду с Фолклорним ансамблом 'Чувари традиције барањских Срба' и оптом Станковић познатим по производњи барањског кулина. Јагодњачка Удруга жена 'Сретне и спретне' представила се на штанду вуковарског Заједничког вијећа општина, заједно са женама из Вуковара, Бановаца, Бобоце, Дарде, Маркушице, Негославаца и Острова, док су беломанастирски скуд 'Јован Лазић' и секција жена 'Суљошанка' из Кнежевих Винограда на сајму учествовали у својој режији. Скуд се представио 'Српским играма из Барање' као 49. извођач у програму, а Суљошанке су изложиле пун штанд различитих колача.

Фолклорни ансамбл 'Чувари традиције барањских Срба' у пуном саставу наступио је као 12. извођач на сајамској позорници, али је и на штанду изложио старе српске барањске рукотворине те слане и слатке традиционалне делиције.

— Мој син игра за 'Чуваре традиције', моја мама је ишла на 'Сајам завичаја' да гледа наступе, а ја сам производима опг-а Станковић допунила избор традиционалних јела из Барање. За различите колаче који су употпунили шаренило нашег 'астала' побринула се Споменка Шућура. Цијело вријеме од подне до шест увече народ је прилазио нашем штанду. Свако је могао пробати све што смо изложили. Најдражи гости били су нам Барањци и њихови потомци који сада живе у Војводини – каже Љубица Станковић.

■ Јован Неђић

Уређено језеро

Језеро Вир било је велико градилиште на којем је вршено измуљивање

НАКОН Мачјанског језера које је уређено прошле године, враћен је сјај још једном бисеру Моравица, језеру Вир. У аугусту прошле године Мјесни одбор Моравице покренуо је акције чишћења и уређења, а након шест мјесеци, језеро које је некад било познато купалиште становника Моравица, поприма свој стари изглед. У протекле двије седмице језеро Вир постало је велико градилиште на којем је вршено измуљивање. О количини посла и захтјевности најбоље говори силна механизација која је била присутна на језеру протеклих петнаестак дана. — У очекивању скорог затварања бране на језеру Вир, не преостаје нам ништа друго већ најавити нове радне акције на Моравачким језерима, јер свима је јасно да оне

Чишћење корита језера

постају иницијатори промјена и уређења нашег мјеста – рекао нам је председник Моравице Милан Мамула. Он позива мјештане да се и у будуће прикључују радним акцијама, а посебну захвалу упутио свим досадашњим учесницима. Захвалио је Хрватским водама које су препознале важност уређења језера око Моравица и уважиле сугестије да би након више од 20 година запуштања тих бисера, требало повести рачуна о њима и уредити их.

■ Н. Ј.

Зборник о Подравској републици

Књига садржи десет радова познатих повјесничара и антифашиста

ЗАСЛУГОМ Повијесног друштва Копривница, из штампе је изашао зборник радова о познатој партизанској Подравској републици која је као слободни териториј између 1943. и 1944. године дјеловала на простору сјеверозападне Хрватске. Уредник је председник Антифашистичког удружења Вараждинске жупаније и лудбрешки хисторичар Миљивој ДРЕТАР. Зборник доноси публицистичке и научне текстове у којима су објешњени историја, рад и постигнућа Подравске републике у околностима Другог свјетског рата. У овом вриједном историјском дјелу могуће је пронаћи велик број до сада непознатих чињеница. Зборник би требао послужити младим генерацијама како би се што објективније упознале с историјом партизанског покрета, антифашистичким вриједностима те напредним идејама мира, толеранције и социјалне правде.

— Зборник радова кроз десет чланака говори о животу становника на сјеверу Хрватске, борбама и прогонима, партизанској власти на слободном територију те култури сјећања послје рата. Велики слободни териториј егзистирао је уклијештен између Хитлерова 3. Рајха на западу, Хортијевих снага на сјеверу те остатка Хрватске под контролом усташа. Већина Подраваца данас не зна куда се протрала Подравска република и који град јој

ИНФОРМАТОР

Насловница Зборника

био сједиште, када су ослобођене Вараждинске Топлице, Лудбрег, Копривница, Ђурђевац, тко је био често цитирани Анте Добрила Пепо. Како то да је Подравска република настала баш ујесен 1943., када фашисти трпе велике губитке, а савезници полако, али сигурно иду корак по корак према побједи? На преко стотину страница аутори Мира Колар, Хрвоје Петрић, Иво Голдстеин, Миљивој Дретар, Јосип Јагић и други покушали су дати одговоре на нека од питања која се постављају и данас.

■ З. В.

Свети Трифун у Вуковару

Слава вуковарског пододбора 'Просвјете' обележена је културно-уметничким програмом

Свети Трифун, крсна слава вуковарског пододбора Српског културног друштва Просвјета обележена је културно-уметничким програмом у Родној кући нобеловца Лавослава Ружичке у Вуковару. Програм у част заштитника винара и виноградара отворен је рециталом чланова Просвјете, док су чланови Српског певачког друштва Јавор извели неколико музичких нумера. Слава Свети Трифун се, према речима председника вуковарске Просвјете Миленка Живковића, прославља од 2011. године. — Вуковар је почео живот у прастара времена, на обронцима Фрушке горе где су се садиле лозе. Памтим да су у околним селима свака кућа и сваки домаћин имали своју лозу. Славио се светац, заштитник винограда и виноградар, а неки домаћини су имали и славу Светог Трифуна. Сада радимо колажне програме по традицији да би могли да укључимо што више уметничких друштава и људи који имају таленте — рекао је Живковић. Осим наступа пес-

ника вуковарског краја, публика је имала прилику да ужива у програму у којем су наступиле чланице нове Женске певачке групе Ансамбла народних игара и чланови Мушке певачке групе Наши корени, Боровског пододбора сдк-а Просвјета. Најзанимљивији део програма био је наступ дечје фолклорне групе вуковарског куд-а Слога, које је увежбао Зоран Новоселац. Први наступ поводом славе Друштва имао је Влатко Ковачевић из Вуковара, који је уз гитару извео познати хит Кемала Монтена — 'Једне ноћи у децембру'. Програм је традиционално завршен наступом вокалних солиста Живојина Јергића и Миљисава Петковића уз пратњу Тамбурашког оркестра Вучедолски звуци.

■ С. Недељковић

Бранко под брезама

Манифестација је посвећена преминулом песнику и лекару Бранку Ковачевићу из Пачетина

Културна манифестација 'Бранково вече под брезама', посвећена песнику и лекару Бранку Ковачевићу из Пачетина, одржана је 10. фебруара у његовом родном месту. У организацији куд-а Бранко Радичевић, по осми пут је у пачетинском Дому културе окупиле песнике, који су одали почаст овом великом хуманисти, који је преминуо 2002. године, у 50. години живота.

— Присутни су и ове године имали прилику да сазнају најзанимљивије детаље из његове биографије и послушају неке од његових песама — рекао је у име организатора Петар Мусић. Потпредседник споменикут куд-а Давор Бабић водио је програм, говорећи о важности читања поезије, посебно када су у питању млађе генерације. Међу песницима био је Бранков познаник и културни радник Драгољуб Војновић из Боботе.

— Пратио сам Бранка док је имао програме у вуковарском позоришту и често сам га саветовао, поготово када су у питању акценти, јер он је често рецитовао и хрватске песнике, кајкавце и слично. Заправо сам можда и последњи од учесника ове вечери који га се сећа. Знао да је својевремено добио неколико награда, а што се његове поезије тиче, то је божји дар — истакао је Војновић. 'Бранково вече под брезама' сваком песнику је омогућило да публици представи свој рад кроз неколико песама. Гости вечери били су и Бранкови блиски рођаци.

— Долазак у Пачетин нам је увек емотиван јер ми смо наше детињство провели овде, нас је Бранко чувао као клинце. Све ово што слушамо о њему смо заправо доживели и буде нам се емоције — рекао је Бранков сестрић, Лазар Златић. Бранко Б. Ковачевић рођен је у Вуковару 8. фебруара 1952. године. Основну школу похађао је у Пачетину и Вуковару, Гимназију је завршио у Вуковару, а Медицински факултет

у Новом Саду. Радио је у вуковарској болници до половине 1991. године као дерматовенеролог.

Поезију је почео да пише још у младости. Био је члан књижевне секције Омладинског културног центра у Вуковару, касније и књижевног клуба Захарија Орфелин из Вуковара. Поезију је објављивао у бројним књижевним часописима и листовима, за шта је вишеструко награђиван.

■ С. Н.

Различитости на окупу

Нашли су се људи различитих националних и вјерских припадности и погледа на свијет

Дана 27. сijeчња Српска православна Црква прославила је Благдан светога Саве, првога српског архиепископа. Рођен је око 1175. године као РАСТКО НЕМАЊИЋ, а преминуо је 1235. године. Одрастао је у амбијенту римокатоличких и православних прожимања. Ту комплексност прихватио је као вриједност те могућност дубљега сагледавања свијета и тадашњих (не)прилика. Познавао је античку баштину, а надањивао се кршћанском духовношћу и погледом на свијет. Према доступним писаним изворима, свети Сава засигурно није био човјек склон било каквом радикализму. Подизао је цркве и манастире. Потпуно је ширење знања и писмености. Био је владарски син, а одбацио је свјетовну моћ и прихватио монашки живот. Настојао је напредовати у кршћанским врлинама. Духовност је постала темељ његова животног пута.

У четвртак 1. вељаче 2024. године, у Дворани знања Градске књижнице Пожега, одржана је Светосавска академија. Толико различитости на једном мјесту није могуће често видјети. Нашли су се људи различитих националних и вјерских припадности те увјерења и погледа на свијет. Дошли су угледни пожешки интелектуалци, умјетници, заљубљеници у културу, људи добре воље... Програм је организирао јереј Никола Петровић, парох пожешки, са сурадницама и сурадницама. Коморни састав под равнањем маистра МАТЕА БАРИШИЋА, на почетку програма извео је композицију 'Тебе појем' према нотном запису Седлака КОМАРЕВСКОГА, а на крају 'Многољествије'. Дјечја списатељица ИРЕНА ИВЕТИЋ рецитирала је неколико пјесама МИРОСЛАВА АНТИЋА, затим пјесму 'Стварање анђела' ауторице САНДРЕ ХАЛТ-ЋУЖЕ и пјесму 'У ритму молитве' из властита пера.

Свеучилишна професорица АЛЕКСАНДРА КУЧЕКОВИЋ одржала је потпуно предавање о сакралној баштини Срба Златне долине. Описала је градитељске типичности и посебности тих сакралних здања. Присутни су могли нешто сазнати и о вриједним артефактима православних храмова у Пожешкој котлини. Посебно интересантни били су описи поје-

диних икона. Ријеч је о првом предавању у Пожеги с темом сакралне баштине Срба некадашњег пожешког архијерејског намјесништва.

Низ цркава уништено је у Другом свјетском рату. Тада је уништен и знатан дио инвентара тих православних сакралних објеката. С обзиром на значајан интерес грађана за ту тему Повијесно друштво Пожега и парохија пожешка договорит ће заједничке трибине о културној баштини српскога православног становништва у западној Славонији. У плану је неколико предавања о манастирима Епархије славонске. На тај начин желимо развијати свијест суграђана о важности одговорнога односа према културној баштини те потреби њезине обнове и заштите.

Пригодом Светосавске академије, јереј Никола ПЕТРОВИЋ истакнуо је важност знања у савременом друштву. Знањем и отвореношћу могуће је превладати предрасуде према другом и другачијем. Свети Сава био је човјек знања те отворенога ума и срца за различите изазове. Савремене вјерске и сваки други облик радикализма негација су вриједности за које се заузимао свети Сава, први архиепископ српски. Тај светац био је оријентиран према идентитету утемељеном на љубави, духовности, разуму и култури. Само отворене заједнице и појединци, прожети љепотом својих посебности, могу обогатити друге градећи односе повјерења засноване на сличностима. Људи јаснога и сигурнога идентитета немају потребу другима наметати своје (не)истине. Сватко има право уредити властити живот на начин који најбоље одговара његовим тежњама, потребама и могућностима. Различити су путеви до стабилности и среће или пак Царства Божјега.

ЈОХАН ГОТЛИВ ФИХТЕ је објаснио радикално зло као посвемашњу немоћ спрам добра. На то објашњење често је подсећао МИЛАН КАНГРГА. Растко Немањић засигурно није био немоћан спрам добра. Дух Светога Саве бит ће присутан тамо гдје грађани и грађанке његују дијалог, солидарност, одговорност, учење, писану ријеч и свако добро. Та баштина неријетко је била погажена ногама (не)људи који су се на њу непрестано позивали машући глоговим колцима и крстовима (крижевима) желећи наудити својим ближњима. Сијача мржње и насиља има у свим народима. Такви појединци понајприје унесрећују заједницу у чије име чине зло. На то су указивали многи умни људи, али с обзиром на то да се тај образац непрестано понавља о томе треба често писати и говорити.

■ Проф. Винко Тадић

Натјечај за дјечје илустрације

Овогодишња тема натјечаја су илустрације сцена из српске народне књижевности

ЦЕНТРАЛНА библиотека СКД-а Просвјета позвала је дјецу предшколског и основношколског узраста да судјелују на 7. фестивалу дјечје илустрације илустрирајући омиљене лик(ове) или сцену из било којег дјела српске народне књижевности. Циљ ове манифестације је приближити српску књижевност за дјецу најмлађим члановима заједнице, потакнути их на читање и креативно изражавање. Крајњи циљ Фестивала је приближити дјаци културу и стваралаштво властитог народа. Рок за слање радова је 12. април 2024. године. Тема илустрације може бити из било којег дјела за дјецу из богате ризнице српске народне књижевности, приказаног на начин како га дјеца замишљају. Стручни жири ће вредновати креативност и оригиналност радова подијељених у девет добних категорија (предшколска и по једна од 1. до 8. разреда). Библиотека ће од најбољих радова приредити изложбу у дворани библиотеке, а најбољи из сваке категорије ће бити награђени пригодним наградама.

Сваки рад мора на полеђини имати читко исписане податке: име и презиме, разред, назив школе/предшколске установе, назив дјела на коју се илустрација односи, адресу и контакт телефон/е-маил ментора или родитеља. Један ученик може послати један рад. Радове могу слати школе (ментори) и појединци (родитељи). Избор технике рада је слободан. Радови морају бити рађени самостално. Формат папира треба бити у складу с форматом мапе за разред који похађа ученик. Пристигли радови на натјечај се не враћају. Радове слати на адресу: СКД Просвјета – Централна библиотека, Средишња књижница Срба у РХ Прерадовићева 18/1, п.п. 9 10 106 Загреб.

Изабрани најбољи радови у свакој категорији ће бити објављени на веб страници библиотеке www.biblioteka.skd-prosvjeta.hr. Точан датум одржавања централне изложбе и слање награда ће бити на вријеме објављено на веб страници библиотеке.

■ Новости

Ин мемориам: Ђуро Мрђеновић (1929. – 2024.)

Био је врло активан у многобројним организацијама и дао је себе за заједницу

НА мјесном гробљу у Трупињаку, 16. фебруара сахрањен је Ђуро Мрђеновић (94). Био је на многим значајним функцијама у Војнићу, Крњаку и Карловцу. Рођен је 2. маја 1929. године у Трупињаку, а умро је у Карловцу 12. фебруара 2024. године у 95. години живота. Још као дванаестогодишњак помагао је у

обрани своје дједовине 1941. године. Након ослобођења завршава средњу школу у Војнићу и запошљава се као референт у Опћини. Прелази у Крњак те завршава Вишу управну школу па постаје један од најобразованијих становника тога дијела Кордуна и судца за прекршаје у Крњаку. Жељан напредовања, 1969. завршава факултет и добива звање дипломираног правника, сели се у Карловац и запошљава у тадашњој Опћини гдје је вршио бројне функције.

— Борио се да у своје мјесто доведе асфалт, струју и воду. Помагао је људима у остваривању многих права. Био је врло акти-

Ђуро Мрђеновић

ван у многобројним организацијама и дао је себе за заједницу – казао је начелник Опћине Крњак Перица Матијевић. Мрђеновић у пензију одлази почетком 1991. Одлази живјети у родну кућу у Трупињаку гдје га затиче рат деведесетих. Војна акција Олуја овог добростојећег човјека претвара готово у бескућника јер напушта дом и одлази у Србију, али се враћа већ 1997.

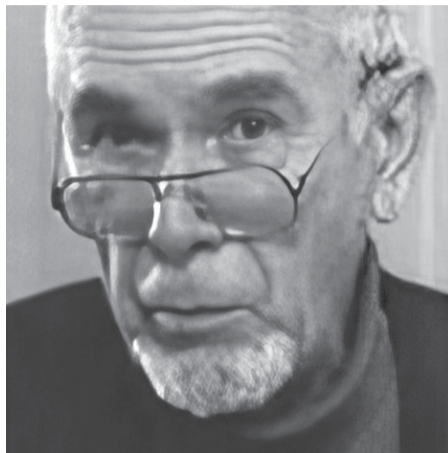
— Био је један од оснивача крњачког подбора Српског културног друштва Просвјета те њезин први предсједник. Године 2005. постаје први предсједник Удружења антифашиста и антифашистичких бораца Крњака. Опћина Крњак додијелила му је Награду за животно дјело – истакнуо је начелник Матијевић.

■ М. Ц.

Ин мемориам: Милан Почуча (1939. – 2024.)

Преживио је пакао осам усташких концентрационих логора и игром судбине остао на животу

ГРАЂАНИ Бачке Тополе, родбина и пријатељи задњег дана јануара испратили су на вјечни починак Милана Почучу ДИВОСЕЉАЧКОГ (1939. – 2024.), дипломираног правника, који је као дијете преживио пакао осам усташких концен-

Милан Почуча

трационих логора и тек игром судбине остао на животу. Као свједок времена оставио је писани траг о голготаме које је преживио да покољења читају, памте и не забораве. У књизи 'Мост у времену: трагови и докази о постојању и затирању' Почуча је записао редом како је прошао: Концентрационе логоре – Госпић, Јаска, Јастребарско, Травник, систем Јасеновац-Градишку, Горњу Ријеку код Крижеваца, Даницу и Лоборград.

Како истиче професор Миле РАЈЧЕВИЋ, Почуча је са непуне двије и пол године с мајком ЈЕЛОМ и сестром ЉУБИЦОМ, рођеном 1937., био заробљен послје покоља код Дивосела 5. августа 1941. године, о чему је писао у споменутој књизи. 'Ја, моја сестра Љубица и наша мајка Јела, док је отац Божо убијен 1941. године у Дивоселу, преживљавамо покољ у Крушковачама, док 824 лица на истој пољани тог дана ту 'срећу' нису имали. Мала је била вјероватноћа да ће неко преживјети сав тај пакао, гдје су крвници били неумољиви и темељити у хватању немоћних и рањених, да би их неки дан потом, у посебном крвавом пиру и ритуалу послје 'обраде' камом и маљем, бацили у Јарчју јаму на Оланку у подножју Велебита', пише у 'Мосту у времену'. '...Чудесним околностима, а посебно захваљујући племенитом и хуманитарном дјеловању Диане Будисављевић ослобођени смо и транспортовани смо за Београд априла 1942. године', писао је. Услиједио је боравак у домовима ратне сирочади, школовање у Основној школи у Дивоселу те Гимназији у Госпићу до студија права у Београду, а затим посао у струци. Родно Дивосело Милан је искрено волио и у срцу носио читавог живота. Радо је долазио међу своје људе.

Почуча је слиједио Андрићеву максиму 'да је сваки човјек доживотно дужан чинити добра дјела у своме родном мјесту, без обзира колико их је дотада урадио'. Зато се латио пера и оставио својим земљацима писане трагове књигом, новинарским чланцима, артефактима и музејском збирком у родној кући у Великом Крају у Дивоселу, која је нажалост запаљена и уништена у операцији Хрватске војске 9. септембра 1993. године. Тешко је доживио трагедију Дивосела у рату у Хрватској 1993., кад је мрачна страна људске историје исписала своје најстрашније странице.

■ Новости

Stogodnjak (726)

23. 2. – 1. 3. 1924: Kako je Aleksandar Karadorđević, djed sadašnjeg kralja Aleksandra Karadorđevića, još davne 1849. radio na slobodi i kulturnom razvitku Južnih Slavena? To otkriva netom objavljeno tajno pismo koje je knez Aleksandar Karadorđević (Karadorđev sin, a otac kralja Petra) prije više od 75 godina uputio predsjedniku francuske republike Luju Napoleonu Bonaparteu, tražeći od njega da pomogne u zaštiti sloboda južnih Slavena u Austriji. Sada ga po prvi puta objavljuje beogradska revija Pokret. Pismo je napisano 7. veljače 1849. na francuskom i u njemu stoji da su 'Od nekog vremena kolale zabrinjavajuće vijesti o mogućem savezu između Rusije, Austrije i nekih njemački sila, ali energično držanje Francuske i Engleske otežalo je, ako ne i onemogućilo, sklapanje jednog takvog saveza koji bi išao na štetu svih naroda koji teže za slobodom i koji su pod zaštitom zapadnih liberalnih država. Ali, ono u što se tek sumnjalo sada je postalo više nego izvjesno: ulazak ruskih trupa u Erdelj samo je prva najava kombinacija toga saveza i najstrašniji dokaz opasnosti kojima su izloženi još neoslobođeni narodi... Potpisani Knez i njegova vlada smatraju da vrše svetu obavezu prema budućnosti svoje domovine i bratsku dužnost prema ostalim Slovenima, svojim susjedima, da upozore liberalne zapadne vlade da odlučno odgovore na tu vojničku intervenciju...'

* nakon pune četiri godine, prvi putnički vlak stigao je iz Jugoslavije u Rijeku. Bio je to brzi vlak broj 202a koji je u Bakru ostavio jedan vagon prvog, te po jedan vagon drugog i trećeg razreda. Po njih je iz Rijeke došla posebna lokomotiva. Za teretni promet između Zagreba i Rijeke s Talijanima još nije postignut potrebiti sporazum.

* neobični medicinski fenomen zabilježen je u jednoj beogradskoj bolnici. Tamo je primljena 13-godišnja učenica Anđelija Vorkapić koja neprekidno spava već – 18 dana! Jedina joj je hrana mlijeko, kojeg joj lijevaju u usta. Djevojčica ima normalnu tjelesnu temperaturu i ne bunca. Upitan o ovoj neobičnoj bolesti liječnik, koji je stalno uz nju, rekao je da djevojčica 'boluje od tropske letargije, koja je nekim čudom dospjela u Beograd...'

* na željezničkoj pruzi Beograd – Zagreb dogodila se teška nesreća, u kojoj samo zahvaljujući sretnim okolnostima, nije nitko poginuo, ali je zato teže i lakše ozlijeđeno 18 osoba. Na ulazu u željezničku stanicu Sunja iz tračnica je, zbog raskvašene pružne podloge, iskočio putnički vlak s 30 vagona u kojima se nalazilo 365 vojnika s oficirima.

* više od 470.000 dinara podijeljeno je osobama koje su pomogle u hvatanju i likvidaciji trinaest odmetnika u nišičkom kraju, u Crnoj Gori. Najviše je – 50.000 dinara – dobio žandarstveni starješina Živko Nikčević koji je rukovodio potjerom za odmetnicima. Dio novca odvojen je i za podizanje spomenika žandarima poginulima u potjerama.

■ Đorđe Ličina

Zajednički poljoprivredni problemi

Potporna iz EU fondova je simbolična, nominalno jednaka kao što je bila i prije sedam godina, prije inflacije. Sami poljoprivredni proizvodi nisu toliko poskupjeli, ali kad se nađu na policama dućana, njihova cijena je izuzetno visoka, ističe Mladen Jakopović

NEKOLIKO stotina hrvatskih poljoprivrednika traktorima je izašlo na ulice 19. veljače u Čakovcu i Đakovu kako bi se pridružili svojim europskim kolegama u prosvjedu protiv Zajedničke poljoprivredne politike, koji je na kraju doveo do odustajanja Europske komisije od određenih spornih segmenata. Na prosvjedu u Međimurskoj županiji poljoprivrednici su zatražili prihvatljiviju regulaciju i nadzor uvoza poljoprivrednih proizvoda iz trećih zemalja, prije svega iz Ukrajine, kao i rasterećenje od administrativnih obaveza kako bi se više mogli posvetiti poljoprivrednim brigama. Na prosvjedu su istaknuti i alarmantni podaci o smanjenju poljoprivredne proizvodnje u zadnjih 20 godina. Prosvjednici su sastavili deset zahtjeva ministrici poljoprivrede MARIJI VUČKOVIĆ, koja je istakla da je 'velik dio zahtjeva razumljiv', dok je na dio 'već pozitivno odgovoreno'.

No što to sve znači u vrijeme kad hrvatskim građanima hrana postaje sve skuplja, kad domaća poljoprivredna proizvodnja drastično pada, dok pojedini interesni lobiji postaju sve jači, a vladajući se hvale izdašnim europskim potporama? Što to znači kad bi hrvatska poljoprivreda trebala ići ruku pod ruku sa hrvatskim turizmom, a svake se godine strahuje od mogućih poremećaja u tržišnom lancu, o ranim proljetnim mrazovima ili utjecaju klimatskih promjena da i ne govorimo? Predsjednik Hrvatske poljoprivredne komore (HPK) MLADEN JAKOPOVIĆ ističe da, načelno gledano, poljoprivreda više nije način života, već biznis kao i svaki drugi.

— Većina problema europskih i hrvatskih poljoprivrednika je zajednička i svode se na izmjene strateškog plana, odnosno zajedničkih poljoprivrednih i zemljanih politika. Europska unija pokušava biti maćeha samoj sebi. Želimo biti izrazito zeleni, sa visokim

standardima. Dio zemalja EU-a ima kolonijalnu prošlost i u svom vlasništvu masu firmi-kćeri, zbog čega su otvorena vrata uvozu proizvoda iz trećih zemalja. Trgovcima, odnosno vlasnicima tvornica u interesu je proizvesti što jeftinije, po što nižim ulaznim cijenama, da bi što više zaradili. Cijena rada u Europi izrazito je rasla u zadnjih nekoliko godina. Ni hrvatske plaće u poljoprivredi nisu više 2.000 kuna, ne može se više naći radnik ispod osam eura po satu. Potpora iz EU fondova je simbolična, nominalno jednaka kao što je bila i prije sedam godina, prije inflacije kad su standardi bili mnogo niži i inputi i do 60 posto jeftiniji. Sami poljoprivredni proizvodi nisu toliko poskupjeli, ali kad se nađu pred potrošačem, na policama dućana, njihova cijena je izuzetno visoka – nabraja probleme Jakopović.

— Uvedena su skladišta koja koštaju, poskupjela je energija, inputi su porasli i na kraju to plaća potrošač. Podignut je i standard po kojem se ne može više jeftino proizvoditi zbog upotrebe određenih herbicida, pesticida i ostalih komponenti koje se primjenjuju kao inputi u poljoprivrednoj proizvodnji – dodaje i ističe poseban problem djelovanja i kompleksnih kriterija za cijelu Europu vrlo moćnih lobija koji počivaju na hektarima zemljišta i na uvjetnim grlima stoke, bez posebnog interesa za rezultate same poljoprivredne proizvodnje.

Jakopović ističe da je Ministarstvo poljoprivrede na kraju prihvatilo devet od deset ključnih točaka Hrvatske poljoprivredne komore. Ministrica Vučković odobrila je poticanje investiranja u preradu i u dodanu vrijednost primarne poljoprivredne proizvodnje iz nacionalnih sredstava, što bi utjecalo na smanjenje uvoza proizvoda u Hrvatsku.

Prosvjed poljoprivrednika u Đakovu (Foto: Davor Javorović/PIXSELL)

— Tražili smo 40 posto povrata za tzv. kapitalna ulaganja za investiranje u preradu poljoprivrednih prehrambenih proizvoda iz nacionalnih sredstava. Nisu u pitanju velika sredstva, ali potaknuli bismo veliki investicijski kotač u poljoprivredi – zaključuje Jakopović.

Profesor na zagrebačkom Agronomskom fakultetu i savjetnik ministrice poljoprivrede IVO GRGIĆ kaže da je Hrvatska malo proizvodno-tržišno područje te da već nekoliko šlepera uvezenih proizvoda niske cijene dovodi do značajnih problema.

— Mi smo otvoreno tržište i koliko god bismo htjeli da smo 'sami na svijetu dok nam odgovara', to nije moguće. Proizvođačima mogu pomoći potrošači, ali do razine dvojbe 'ista kakvoća, ista cijena' i onda je njihova odluka da kupe domaći proizvod. Budući da imamo šaroliku ponudu i još veću raspršenost dohodovne izdašnosti kupaca, naizgled se može malo toga učiniti. Ali poticanjem proizvodnje obujma kao posljedice poslovnog povezivanja proizvođača u prilici smo da budemo konkurentni, najprije cjenovno. A postizanjem veće kakvoće i proizvodnjom proizvoda s dodatnom vrijednošću velika je šansa na tržištu, time i zaštita proizvodnje i proizvođača. Ali ne i potrošača, jer naše tržište ne smije biti omeđeno državnim granicama i dio proizvodnje, manji ili veći, izvozi se na dohodovno jača tržišta. A dio domaćih potrošača će kupovati proizvode, naravno, zdravstveno ispravne, iz nekih drugih država – objašnjava Grgić i priznaje da je teško zaniijekati postojanje npr. žitarica iz Ukrajine na području Hrvatske, a koje su trebale proći za treće tržište.

On ističe da ukoliko su ti proizvodi izuzetno loše kakvoće, kako se ovih dana čuje, i da kao takvi završavaju u proizvodnji meda, mlijeka ili prerađevina od brašna, onda je ogromna odgovornost i na domaćim suučesnicima, odnosno prerađivačima ili uzgajivačima, a odgovore bi morala dati nadležna državna tijela koja bi trebala spriječiti i sankcionirati odgovorne.

— Našim ratarima veći problem predstavljaju poremećaji na našim izvoznim tržištima kao što je primjerice Italija, ali i njihovo nesnalaženje u velikim kolebanjima cijena *inputa* i *outputa*. Ove godine cijene nisu samo 'zarobile', kako upozoravaju prosvjednici, nego su se prošle godine 'katapultirale', što je njima odgovaralo, ali takve neopravdane velike amplitude nisu dobre ni za koga osim za špekulante. Za velike sustave se ne brinem, problem je kod manjih proizvođača – ističe Grgić i napominje da su prosječne zarade poljoprivrednika niže od zaposlenika u drugim djelatnostima, ali da to 'nije bio problem dok je postojala agrarna prenapućenost i dok su tada brzorastuće djelatnosti tražile jeftinu radnu snagu iz bližeg okruženja'.

— Ograničenost nekih proizvodnih resursa, kao što su poljoprivredne površine u Europi, postaje ugroza za zaradu poljoprivrednika jer se osjeća sve jače djelovanje škara cijena. Potpore dohotku koje su donedavno pratile taj proces postaju nedostatne, one se čak u novom programskom razdoblju Zajedničke poljoprivredne politike smanjuju, što pojačava osjećaj ugroženosti poljoprivrednika. Ako tome pridodamo neloyalnu konkurenciju iz država izvan EU-a, slika je još lošija. Ono što izaziva podozrivost nepoljoprivrednika, tj. potrošača, pojava je skupih agregata u prosvjedima koji navode na pogrešan zaključak da 'opet bogati poljoprivrednici traže nešto', dok se zaboravlja da je dio njih kupljen od očekivanog dohotka, a svojom amortizacijom opterećuju proizvodnju koja postaje nekonkurentna onoj koja dolazi iz država 'neograničenih' proizvodnih resursa, s manjim ulaganjima i primjenom inputa, odnosno supstanci zabranjenih u Uniji – napominje Grgić. ■

Kemijanje oranicama

Seljaci se u EU-u žale na ukrajinsko žito, Zajedničku poljoprivrednu politiku, evropske zelene politike, beskrajnu papirologiju uz subvencije, trgovinske ugovore s izvanevropskim zemljama. Njihovi protesti idealna su meta desnopopulističkih stranaka i pokreta, a u kontekstu skorašnjih evropskih izbora glavna žrtva mogla bi opet biti – priroda

Francuski seljaci u borbi za smanjenje beskrajne papirologije i sve većih troškova (Foto: Sebastien Courdji/Xinua/PIXSELL)

P OČETKOM veljače stotine traktora francuskih seljaka blokirale su autoputove koji vode prema Parizu, približivši se na tridesetak kilometara 'najljepšoj aveniji na svijetu', Elizejskim poljanama. Istih tih dana seljaci su protestirali i u Belgiji, Njemačkoj, Nizozemskoj, Rumunjskoj i Španjolskoj. Malo nakon što su se oni razišli, pridružili su im se seljaci u Grčkoj, kojih su se tisuće, zajedno s traktorima, okupile na glavnom atenskom trgu, a istoga dana protestirali su i međimurski i slavonski seljaci. Poljoprivrednici u Poljskoj ponovno su blokirali granične prijelaze prema Ukrajini, odakle od prošlog proljeća na evropsko tržište stižu goleme količine jeftinog, mimo evropskih standarda proizvedenog žita. Na čelu poljske traktorske kolone istaknut je transparent kojim se ruskog predsjednika VLADIMIRA PUTINA poziva da 'uvede reda u Ukrajinu, Bruxelles i među naše dužnosnike'.

Osim na ukrajinsko žito, koje EU uvozi bez carina, evropski seljaci žale se i na Zajedničku poljoprivrednu politiku (CAP), unatoč tome što gotovo trećina svih evropskih subvencija odlazi upravo na taj sektor koji kontinentalnom BDP-u doprinosi sa samo 1,4 posto. Smetaju im i evropske zelene politike, nebrojeni standardi i regulative, beskrajna papirologija koja prati subvencije, rastuće cijene energenata i umjetnih gnojiva i trgovinski ugovori sa zemljama u drugim dijelovima svijeta, kojima će se dodatno oboriti cijene poljoprivrednih sirovina. Osim što je jedna od najskupljih, evropska poljoprivredna politika jedna je i od najkompliciranijih, pa se i protesti seljaka neupućenom Evropljaninu mogu činiti neartikulirani i teško razumljivi zbog niza interesa i interesnih skupina međusobno isprepletenih iako suštinski suprotstavljenih. Jer iako se na prvi pogled čine kao protesti evropskih

Michael Fakhri (Foto: Screenshot/YouTube)

seljaka, ne postoji zajednički interes poljoprivrednika ni na evropskoj razini ni unutar pojedinih članica. Ono što se obično percipira kao tipičan seljak zapravo je isturena maskota koja prikrija interese lobija velikih poljoprivrednih proizvođača, prerađivača i trgovaca. Pritom su protesti seljaka i idealna meta desnopopulističkih stranaka i pokreta, a kada se sve stavi u kontekst skorašnjih evropskih izbora dobije se eksplozivna smjesa čija je glavna žrtva upravo ono od čega ne žive samo poljoprivrednici nego i svi ostali ljudi – priroda.

Francuski predsjednik EMMANUEL MACRON odlučio je da će obustaviti pregovore o slobodnoj trgovini koje je vodio s članicama južnoameričkog trgovačkog bloka MERCOSUR, a predsjednica Evropske komisije (EK) URSULA VON DER LEYEN u jeku protesta najavila je ukidanje niza planiranih zakona koji su trebali biti doneseni u sklopu Evropskog zelenog dogovora, čiji je cilj postizanje ugljične neutralnosti na kontinentu do 2030. godine. Time je pokrenula deregulacijsku utrku prema dolje čije bi ekološki štetne posljedice mogle biti nesagledive. Zajednička poljoprivredna politika EU-a osmišljena je 1962. s ciljem osiguravanja dostupnosti hrane građanima Evrope, a poljoprivrednicima dostojnog standarda života. Kvote na pojedine proizvode uvedene su 1984. kako bi se izbjegli viškovi i rasipanje, a od 1992. subvencije su se počele isplaćivati direktno poljoprivrednicima. U posljednjih dvadesetak godina dodatno se subvencioniraju farme koje udovoljavaju ekološkim standardima i očuvanju bioraznolikosti, a CAP je 2013. reformiran kako bi se način proizvodnje još više uskladio s potrebama zaštite klime, ali i s pravednijom raspodjelom sredstava.

No kako navode kritičari, CAP već desetljećima novcem evropskih poreznih obveznika disproportionalno subvencionira najveće zemljoposjednike i kompanije. Tako je od ukupno 378 milijardi eura subvencija namijenjenih za period od 2021. do 2027. od onoga što je dosad dodijeljeno 80 posto otišlo na račune 20 posto proizvođača, i to najvećim entitetima koji ne predstavljaju interese cijele populacije. Zbog te politike favoriziranja velikih proizvođača, u posljednjih 15 godina nestala je oko trećina evrop-

skih farmi, a jedna trećina seljaka starija je od 65 godina. Sektor ima i natprosječne stope samoubojstva i bolesti izazvanih trovanjem pesticidima. Aktualna verzija CAP-a, koja je kanila u potpunosti integritati ciljeve propisane klimatskim politikama, na snazi je trebala biti do 2027. godine, no ta se verzija pod utjecajem industrijskih lobija posljednjih nekoliko godina kontinuirano razvodnjava.

UJEKU protesta Von der Leyen je početkom veljače najavila povlačenje planirane regulative za održivu upotrebu pesticida, kao i produljenje suspenzije pravila prema kojemu bi se, u cilju očuvanja bioraznolikosti, četiri posto obradive zemlje u svakom trenutku trebalo 'odmarati'. Početkom veljače Evropski parlament, u kojemu dominiraju pučani, većinom glasova podržao je i prijedlog parlamentarne izvjestiteljice za poljoprivredu, Švedanke JESSICE POLFJÄRD, prema kojemu će se nova vrsta genetski modificiranih organizama tretirati jednako kao i konvenci-

Zajednička poljoprivredna politika EU-a već desetljećima nejednako subvencionira zemljoposjednike, pa je od ukupno 378 milijardi eura subvencija za period između 2021. i 2027. od dosad dodijeljenih sredstava 80 posto otišlo na račune 20 posto proizvođača

Prema istraživanju progresivnog Oakland Instituta, čak trećina od 33 milijuna hektara obradive zemlje u Ukrajini u vlasništvu je male skupine domaćih oligarha i američkih i evropskih investicijskih fondova te državnog fonda Saudijske Arabije

onalno uzgojeno sjeme. U pitanju je nova tehnologija preciznog editiranja genetske sekvence bez unošenja stranog DNK, takozvani NGT organizmi, za koje međutim ne postoje znanstveni dokazi da nisu štetni za okoliš i koji su u suprotnosti s nizom međunarodnih dokumenata o biološkoj sigurnosti i raznolikosti.

Zakon o smanjenju upotrebe pesticida (SUR) bio je jedan od ključnih elemenata CAP-a, a njime se do 2030. godine trebala prepoloviti upotreba pesticida štetnih za okoliš i ljudsko zdravlje. Iako je EK u svojoj analizi bio došao do zaključka da se time neće ugroziti dostupnost hrane niti će se povećati troškovi proizvodnje, Komisija je sada učinila potpuni zaokret. Pučani (EPP), kao najbrojnija politička grupacija u evropskim institucijama, pod utjecajem korporacija i nadolazećih izbora počeli su promovirati znanstveno neutemeljenu tezu da će napuštanje pesticida dovesti do smanjenja dostupnosti hrane. U lipnju prošle godine više od stotinu različitih organizacija civilnog društva, uključujući i neke vjerske zajednice, uputilo je otvoreno pismo Komisiji u kojemu upozoravaju da je nužno oduprijeti se nasrtajima na ekološke kriterije CAP-a. Naveli su i da su stavovi koje EPP sada zastupa u potpunoj kontradikciji s njihovim manifestom 'Budućnost kršćanske demokracije' u kojemu jasno naglašavaju potrebu adresiranja ekološke krize.

Kako navodi neprofitna organizacija Corporate Europe Observatory (CEO) u svom istraživanju iz 2020. godine, 'lobistička skupina agrobiznisa Copa Cogeca, zajedno s industrijom pesticida i gigantima industrije hrane učinila je sve da zaustavi reformu CAP-a'. Od toga je profitirala mala skupina kompanija, poput Bayera, čiji je profit od 2010. do 2020. narastao za 35 posto. Sada samo četiri kompanije drže dvije trećine agrokemijskog sektora, a Copa Cogeca, koja se predstavlja kao 'ujedinjeni glas evropskih farmera', ustvari je lobistička ruka multinacionalnih korporacija. Podaci CEO-a pokazuju i da su cijene pesticida i umjetnih gnojiva u posljednje tri godine narasle za 116 posto te da je oštar pad prihoda malih farmera u posljednjih 20 godina (46 posto) direktno povezan s rastom cijena pesticida i gnojiva.

Prije tri godine više od 3.600 znanstvenika iz cijelog EU-a također su upozorili

Komisiju da 'ne popušta kratkovidnim zahtjevima agrokemijskih lobija i njihovih političkih saveznika' jer će to biti 'greška povijesnih razmjera'. Apelirali su i da se, u skladu s odredbama Zelenog dogovora, reducira uzgoj stoke s obzirom na to da se skoro dvije trećine žitarica u Evropi uzgaja za potrebe stočarstva. Štoviše, podaci pokazuju da se na teritoriju EU-a čak i zemlja označena kao 'područja ekološkog fokusa' (EFA), koja bi se trebala koristiti za očuvanje bioraznolikosti, zapravo najvećim dijelom koristi za industrijsku proizvodnju monokultura stočne hrane. Austrijske organizacije tako su primjerice otkrile da se u toj zemlji na čak 70 posto EFA-a uzgajaju isključivo kukuruz i soja.

UN-ov specijalni izaslanik za pravo na hranu MICHAEL FAKHRI u svom je izvještaju također naglasio da je problem suvremene poljoprivrede upravo to što ona ovisi o kemijskim pesticidima i gnojivima, koje proizvodi mali broj kompanija. U izvještaju predstavljenom lani UN-ovoj Općoj skupštini, Fakhri je napisao i da postojeći sistem proizvodnje hrane 'dovodi do ekološkog nasilja', a kada se 'uništavaju ekosustavi uništavaju se i ljudski životi'. No s obzirom na to da funkcioniraju kao eksponenti vodećih korporacija, evropske političke elite, predvođene konzervativcima iz EPP-a, odbijaju problem poljoprivrede locirati u nasilnom, odnosno kapitalističkom načinu proizvodnje. To je dovelo do ideološke konfuzije među seljacima koji se sve više okreću ekstremno desnim pokretima i strankama. Ta je konfuzija naročito vidljiva u kontekstu krize oko ukrajinskog žita, pa su tako lani Poljska, Rumunjska i Slovačka bile uvele privremenu zabranu tranzita kroz njihove teritorije. Njihove vlade u predizborno vrijeme instrumentalizirale su krizu kao pogonsko gorivo za nacionalizam, koji se prelio i na same seljake, no u analizama problematike vezane za ukrajinsko žito prešućivano je da je to žito najmanje ukrajinsko. Američki progresivni Oakland Institute objavio je prošle godine istraživanje koje pokazuje da je čak trećina od 33 milijuna hektara obradive zemlje u 'žitnici Evrope' u vlasništvu malene skupine domaćih oligarha i američkih i evropskih investicijskih fondova registriranih u poreznim oazama, te državnog fonda Saudijske Arabije. O namjerno induciranoj ideološkoj konfuziji svjedoči i primjer Nizozemske, gdje je na regionalnim izborima prošle godine najviše glasova osvojio Seljačko – građanski pokret (BBB), više od 19 posto iako se samo 2,5 posto Nizozemaca bavi poljoprivredom. BBB je također ekspozitura kemijske industrije koja se protivila pokušaju vlade da smanji emisije dušika, kojih se većina stvara industrijskom poljoprivredom, odnosno stočarstvom. Na protestima seljaka u Njemačkoj tamošnje sigurnosne službe zabilježile su pak da su se u proteste u nizu gradova ne samo infiltrirale, već su ih i organizirale različite ekstremno desne stranke i identitarni, neonacistički i 'poduzetnički' pokreti.

Budući da se nadmeću s desnim populistima za glasove seljaka, uoči evropskih izbora koji će se održati u lipnju evropski konzervativci ubrzano podilaze tom biračkom tijelu, uvjeravajući ih da su ekološki standardi prijetnja njihovoj egzistenciji i ukidajući jednu po jednu regulativu. No suprotno deklariranoj podršci seljacima, oni time podilaze interesima najvećih poljoprivrednika i kemijske industrije, upravo onima koji najviše ugrožavaju ekosustave, dostupnost hrane i održivu poljoprivredu koja jedina može osigurati opstanak evropskih seljaka. ■

THOMAS GIBERT

Plata poljoprivrednika je pola minimalne

Nedavno nam je predsjednik Makron rekao da je 'slobodno tržište kao Olimpijada u kojoj ima gubitnika i pobjednika'. To je za nas zapanjujući prezir. Poljoprivreda i hrana nisu igra, odbijamo se igrati sa životima stotina hiljada seljaka

THOMAS GIBERT glavni je tajnik francuskog sindikata Seljačka konfederacija (Confédération paysanne). S vrijednošću od oko 83 milijarde eura godišnje i 28 milijuna hektara obrađene zemlje (oko polovice ukupnog teritorija), Francuska spada među članice Evropske unije s najrazvijenijom poljoprivredom. Seljačka konfederacija je treći najveći poljoprivredni sindikat u Francuskoj i članica međunarodne mreže Via Campesina koja se zalaže za prehrambeni suverenitet. S Gibertom razgovaramo o problemima s kojima se susreću mali i srednji poljoprivredni proizvođači u toj zemlji.

Nemogućnost poljoprivrednika da pristojno žive od svog rada nije novost, tako je već desetljećima. Svaki dan barem jedan zemljoradnik počinu samoubistvo, a četvrtina ih živi ispod granice siromaštva. Možete li opisati uvjete rada i života poljoprivrednika i razloge protesta koji su počeli sredinom januara?

Najveći problem su uslovi rada, a posebno premali prihodi, što za mnoge od nas više nije održivo. Neki žive sa pola ili četvrtinom minimalne plate, a rade mnogo duže od radnika u nekim drugim sektorima. U pitanju je latentno nezadovoljstvo koje je kulminiralo u januaru. Kao i kod protesta žutih prsluka, jedna je iskra zapalila požar, jer je pokret krenuo nakon vladinog predloga da se povećava oporezivanje plavog dizela. To je za nas bilo neprihvatljivo, no problem je puno dublji. Delovi ovog pokreta protive se i ekološkim standardima, što se mora razumjeti jer oni doprinose ekstremnoj nesigurnosti naše profesije. Brojne evropske direktive nameću sve oštrije administrativne procedure i ekološke standarde koji doprinose prekarizaciji seljaka, posebno u pogledu zaštite životne sredine, dok su sporazumi o slobodnoj trgovini sve manje zahtevni, a time je strana proizvodnja puno jeftinija u odnosu na evropsku. Važno je shvatiti da poljoprivrednici ne koriste pesticide zato što to žele, već zato što su na to primorani zbog konkurencije na međunarodnom tržištu. Pesticidi su oružje protiv takve konkurencije jer kada ih ne koristimo, povećavamo

troškove proizvodnje i smanjujemo marže. Mi u Seljačkoj konfederaciji smatramo da nam treba pravedniji model koji će odgovoriti na ekološka i društvena pitanja, no za to su potrebne duboke sistemske i strukturne promene.

Velika većina poljoprivrednika gubi u odnosu snaga s onima koji putem oligopola kontroliraju tržište. Kakvu ulogu ima prehrambena industrija u ovoj krizi kada znamo da 80 posto tržišta drži samo pet kompanija?

Pitanje prihoda je usko povezano sa cenom po kojoj se proizvodi prodaju. Cene su definisane konkurencijom na tržištu i ugovorima o slobodnoj trgovini, pa je neophodno dovesti u pitanje sve te ugovore. Štaviše, ne radi se samo o ekološkim standardima, mi se takmičimo i niskom cenom rada, a pogoršanje naših uslova života direktna je posledica toga. Takođe, da bismo mogli da pratimo tržište moramo da koristimo pesticide, a mi smo prvi koji od toga stradavaju. Hiljade po-

ljoprivrednika dobija karcinome zbog pesticida. Mi u Seljačkoj konfederaciji smatramo da nam trebaju alati za regulaciju tržišta i predlažemo jednostavnu stvar – minimalne ulazne cene. To znači da na naše tržište ne sme ući strana roba sa troškovima proizvodnje nižim od onih u Francuskoj. Ovaj protekcionistički zahtev nije nužno suprotan ostalim našim principima, jer se zalažemo za veće marže i u drugim zemljama. Drugi naš predlog je garantovana minimalna cena. Cene koje plaćaju prerađivači trebale bi biti dovoljno visoke da pokriju troškove proizvodnje, naknadu za rad i naknadu za socijalno osiguranje. Nije normalno da seljaci nemaju istu socijalnu zaštitu kao ostatak francuskog društva. Na primer, u slučaju bolovanja dobivamo 24 eura dnevno, dok zamenski radnik košta sto eura po danu. Te troškove trebala bi pokrivati agroindustrija, no postojeći zakoni ne propisuju da veliki distributeri i proizvođači plaćaju ista iznad troškova same proizvodnje. Zbog toga redovno prodajemo sa gubitkom jer zavisimo od tržišnih cena i neravnopravnog položaja.

Foto: Privatna arhiva

Svugde je zabranjeno prodavati sa gubitkom osim u Francuskoj i taj bi problem trebala da reši država.

Postoje dva bloka s različitim stavovima i zahtjevima. Možete li nam dati pregled zahtjeva oba bloka i posebno objasniti ulogu sindikata FNSEA koji direktno pregovara s vladom?

Imamo tri velika sindikata. FNSEA je većinski, a promoviše preduzetnički duh. Drugi je Ruralna koordinacija, koja ima populističke zahteve i povezana je s ekstremnom desnicom. Naša Seljačka konfederacija je grupa različitih levičarskih seljačkih pokreta, okupljenih 1987., a cilj nam je kvalitetna i svima dostupna proizvodnja uz očuvanje životne sredine. FNSEA već decenijama suraduje s vladom u sprovođenju poljoprivredne politike. Toliko su bliski s vlašću da samo što nemaju kancelariju u Ministarstvu poljoprivrede. To osuđujemo jer zbog toga nije zastupljen sindikalni pluralizam, već se u obzir uzima samo liberalna dogma koju zastupa FNSEA, a oni se ponašaju kao lobi agrobiznisa. Štaviše, često čujemo kako nema komunikacije između farmera i ARNOA RUSOA, njihovog predsjednika koji nije poljoprivrednik već agromenadžer. On upravlja ogromnim farmama i svoje je bogatstvo izgradio na špekulacijama poljoprivrednim sirovinama. On nema interesa da dovodi u pitanje slobodnu trgovinu, a vlada je shvatila da bi pokret mogla iskoristiti uz pomoć FNSEA-e jer imaju zajedničku liberalnu i ekološki štetnu agendu. To takođe objašnjava zašto ministar unutrašnjih poslova ŽERALD DARMANIN ovaj pokret nije ugušio kao druge protestne pokrete.

Postoji li način da imamo ekološku poljoprivredu a da ona istovremeno farmerima omogućava dostojanstven život?

Zalažemo se za promenu poljoprivrednog modela koji će nam donositi veće prihode. Godine 1990. u Francuskoj je bilo milion zemljoradnika, a danas nas je samo 380 hiljada. Plata poljoprivrednika je pola minimalne plate, a zemlji treba još farmera. Pritom je naš zahtev 'milion farmera', ali realnost na terenu zahtevala bi 2,5 miliona farmera. Predlažemo i socijalizaciju ishrane po principu zdravstvenog osiguranja, kako bi se svima osigurao pristup kvalitetnoj hrani jer rast naših prihoda nema smisla ako će to morati da plate francuski potrošači.

Vlada je najavila niz mjera, primjerice suspenziju smanjenja upotrebe pesticida i povećanja cijene plavog dizela. Kako vidite ove mjere?

Vlada je najavila nekoliko nezadovoljavajućih mera, među kojima je i napuštanje ekoloških standarda. To je dovelo do ponovne autorizacije pesticida i ukidanja neovisnosti francuske kancelarije za biodiverzitet, OFB. Prošle nedelje smo se sastali s predsjednikom EMANUELOM MAKRONOM, koji nam je rekao zastrašujuću rečenicu da je 'slobodno tržište kao Olimpijada u kojoj ima gubitnika i pobjednika'. To je za nas zapanjujući prezir. Poljoprivreda i hrana nisu igra, odbijamo se igrati sa životima stotina hiljada seljaka. Predsednik je potpuno isključen iz naše realnosti, no naše ideje napreduju u seljačkom svetu. Bili smo jedini sindikat koji je pozvao na nastavak mobilizacije, pa i na zaoštavanje pokreta blokiranjem nabavnih centara. Kolege su shvatili da branimo interese poljoprivrednika jer se jedino mi zalažemo da svi koji se bave poljoprivredom imaju dostojne prihode. ■

Бриселска празна пушка

Европски парламент захтијева међународну истрагу о наводној крађи на про- синачким изборима и увођење санк- ција ако Србија то одбије. Опозиција сматра да је власт тиме гурнута у про- цјеп, а увести санкције је тешко јер би се зауставили инфраструктурни пројекти од којих ЕУ има користи

СРПСКА опозиција увјерена је да је Резолуција Европског парламента о просиначким парламентарним, покрајинским и београдским изборима означила почетак краја власти Вучићевих напредњака. Опорбењаци вјерују да су еуропарламентарци власт гурнули у процјеп из којег се не може извући без тешких посљедица, суочена са захтјевом да се проведе међународна истрага о наводној изборној крађи и увођењем санкција Србији ако захтјев одбије.

Једна од челница коалиције 'Србија против насиља' Биљана Стојковић у изјави за Време тврди да ће 'први корак Европског парламента бити формирање стручне комисије која ће врло брзо доћи у Србију и прикупити све доказе крађе. Ово тело би претходило међународној комисији, чије оснивање зависи од Европске комисије, која би формулисала политичке оквире деловања. Притисак на Србију предвиђен је Резолуцијом у форми опомене да ће претприступни фондови бити укинута ако режим одбије да прими ову

експертску делегацију.' Борко Стефановић из Странке слободе и правде 'очекује да ће, без обзира на 'видљиву нервозу и панику власти', из акта проистећи долазак једне или двеју европских мисија у Србији, састављених од стручњака, које ће допринети промени изборних услова, пре свега када је реч о бирачком списку, медијском представљању политичких актера и смањењу притисака на бираче.' То је, сматра он, најбољи сценарио, а најгори би био 'да се власт дрзне да игнорише еу, јер би то Србију директно увело у политичку, институционалну и сваку другу кризу.'

Александар Вучић и премијерка Ана Брнабић грме да неће пристати на међународну истрагу коју траже еуропарламентарци, али и да ће прихватити извјештај ОЕСС-а и њихове приједлоге промјена изборног система. О евентуалним санкцијама засад се не изјашњавају. Дио опорбених странака (ДС, Нови ДСС, Ми – Глас из народа) успротивио се увођењу санкција, а лидер Зелено-лијевог фронта Добрица Веселиновић од њих се оградио тврдећи да нитко из опозиције није од еуропарла-

ментараца тражио њихово увођење. Иако је ЕП у први план гурнуо захтјев за про-вођењем међународне истраге и увођење санкција ако је службени Београд одбије или се утврди умјешаност власти у изборну крађу, ипак је у њезином тексту и српским властима и Европској комисији оставио могућност да српску постизборну причу заврше сукладно ОЕСС-ову извјештају и његовим препорукама. Европска комисија већ је најавила да ће сачекати ОЕСС-ово извјештај и тек онда одлучити како ће реагирати.

Биљана Стојковић каже: 'Не верујем да ће реакција Европске комисије изостати, али постоји могућност да ће она бити ублажена у односу на Европски парламент, што није исход који желимо. Сигурно је да ће и ек регистровати неправилности у изборима, тражити имплементацију препорука Уреда за демократске институције и људска права (ОДИХР) за следеће изборе и ставити Србију под већи надзор у том смислу, што јесте отежавајућа околност за Вучића, али је нама и грађанима ипак важно да СНС сноси реалне последице и за децембарске изборе. Национални парламент, као и покрајински, београдски и други локални широм Србије, немају легитимитет због невиђених размера крађе, због чега је важно да сви избори буду поништени.'

Најтеже евентуалне посљедице су у 27. точки Резолуције: 'Понављамо свој став да приступни преговори са Србијом треба да напредују само ако земља оствари значајан напредак у реформама које се односе на еу, укључујући пуну примену препорука ОЕБС-а и Венецијанске комисије; позивамо Комисију и Савет да при-мењују строге услове; позивамо Комисију да детаљно прати извјештаје Ревизорског суда и да одмах започне ревизију средста-

ва која су пружена Влади Србије у оквиру Инструмента за претприступну помоћ III (ИПА III) и других финансијских инструмената; подвлачимо, да уколико српске власти нису спремне да спроведу кључне изборне препоруке или ако налази ове истраге указују да су српске власти биле директно умешане у превару бирача, ЕП позива на обуставу финансирања еу-а на основу тешких кршења правила закона у вези са изборима у Србији.'

Но, готово је немогуће да је ек ту точку проведе у дјело. Приступни преговори Србије, али и свих других западнобалканских кандидата за чланство у еу-у, ионако су већ стављени на чекање па је пријетња њиховим заустављањем пуцањ у празно. Обустављањем еуропског финансирања пројеката у Србији, Европска би комисија пуцала у властите ноге јер се увјерљиво највише еуропског новца улаже у инфраструктурне и енергетске пројекте који су важни и самој Унији. Лани су еу и Србија 'заједнички најавили 2,2 милијарде евра вредан финансијски пакет за модернизацију железничког Коридора десет. Пакет се односи на унапређење деонице Београд – Ниш на Коридору.' На тај пројект надовезује се и следећа два. За први се тврди: 'Један од кључних инфраструктурних пројеката је Модернизација и реконструкција железничког коридора Београд – Ниш – Прешево (граница са Северном Македонијом). Овај важан пројекат реконструкције пруге у дужини од 350 километара биће реализован по деоницама; укупни трошкови се процењују на више од три милијарде евра'. О другом је написано: 'Други веома важан пројекат унапређења железничког саобраћаја Србије је Модернизација железничке пруге Ниш – Димитровград (граница са Бугарском). Ово је један од приоритетних пројеката који је подржан бесповратним средствима у износу од 110 милиона евра. Пројекат је од суштинског значаја за електрификацију ове важне деонице железничког Коридора десет, која тренутно није електрификована.'

Слична је прича и с финансирањем енергетских пројеката у Србији за чију је реализацију Унија од 2000. до лани 'инвестирала преко милијарду еура бесповратних средстава'. Прошле године је завршен 'важан пројекат енергетског повезивања Европе и Србије – гасни интерконектор Србија-Бугарска' за чију је реализацију Унија донирала 50-ак милијуна еура. Из еуропске благајне годинама се већ финансира и изградња 'Трансбалканског електро-енергетског коридора'. Његова ће изградња 'повећати сигурност снабдевања и интеграцију тржишта, повезујући регион југоисточне Европе са Италијом. Бесповратна средства у износу од 32,1 милион евра, обезбеђена кроз Инвестициони оквир за Западни Балкан (wвиф), мобилисаће 164 милиона евра инвестиција, стоји на интернетским страницама Делегације еу-а у Србији. И сви други пројекти који су укратко презентирани на тим страницама редом су обиљежени еуроинтеграцијским процесима којима се Србија настоји одвојиво повезати с Унијом и појединим њезиним чланицама. Интерес за њихову реализацију је обостран, па би се и штета која би настала престанком њиховог финансирања и реализације и Србији и еу-у, или барем појединим чланицама, обила о главу. Еуропарламентарцима је изгледа било лако затражити кажњавање Србије обуставом реализације свих тих пројеката, али за Европску комисију била би то немогућа мисија. У Бриселу зато о санкцијама Србији шуте, иако их у Страсбуру многи громогласно најављују. ■

Вучић и Брнабић – не
пристају на истрагу Европског
парламента (Фото: Милош
Теших/ATAImages/PIXSELL)

Kanafanijev izbor

Kanafanijevu posvećenost stvarnosti, preuzimanju rizika i borbi za promjenu te stvarnosti danas prate palestinske novinarke koje pišu tekstove i montiraju snimke dok pod bombama čekaju u redu na komad kruha, kao i književnice poput Lane Bastašić

FOTOGRAFIJE tankih smeđih pečaka, opis ispod njih: 'Kruh u sjevernoj Gazi: mješavina žitarica, stočne hrane i trave'. Par objava dalje video u kojem mladić prstima struže ostatke brašna sa zemlje. U drugom videu, dječak na ulici pokušava prodati sve što posjeduje (ruksak s malo odjeće i igračka), nakon što mu je ubijena većina obitelji. U trećem videu nervozna djevojčica s praznom tečom u rukama čeka podjelu hrane pred izbjegličkim šatorima u Rafi. U zadnjem videu djeca koja spavaju u kavezima na farmi pilića koja im služi kao sklonište govore da im nedostaje odlazak u školu. To je sadržaj koji ovih dana na Instagramu objavljuju profili poput Eye on Palestine, koji svakodnevno izvještavaju o genocidu u Gazi.

Vraća me to mislima u 2016., u Šatilu. Šatila je bila jedan od izbjegličkih kampova za Palestince u Libanonu 1948., tada namijenjen za smještaj tri tisuće ljudi. S vremenom je područje kampa preraslo u geto na jugu Bejruta, u kojem na površini manjoj od kilometra kvadratnog živi oko 30 tisuća ljudi. Ondje su odrasle i ostarjele generacije Palestinaca, zatim siromašni Libanonci izbjegli tijekom građanskog rata, a u zadnjih petnaestak godina masovno su im se pridružili Sirijci. Te sam 2016. u Šatili bila drugi put, na mjesec dana. Uletjela sam kao ispomoc za rad s djecom u improviziranoj školi Centra za psihosocijalnu podršku. U školu su uglavnom dolazila djeca od pet do deset godina starosti, igrati se i učiti. U nastavi se rotirala nekolicina učiteljica, koje su također izbjegle iz Sirije.

Jedna od njih, RAVAN, uzela me u svoju grupu da s djecom radimo osnove matematike i engleskog jezika. Kad su se rješavali zadaci na ploči, djeca pred nju nikad nisu izlazila pojedinačno, nego uvijek u timovima od troje do petero. Brzo sam primijetila i da redovno pišu izvan okvira ploče, rješavaju zadatke po čitavom zidu, kako već tko gdje uhvati prostora. Nekad su nas usred sata pitali imamo li što za jesti, da im damo. Par kesica grickalica uvijek je čekalo spremno pod velikom klupom. Razgovarajući o svemu tome jednoga dana nakon nastave s Ravan, kazala mi je da je takav način rada proizašao iz infrastrukturnih ograničenja i realiteta života u Šatili, ali i želje da se ta ograničenja i realitet nadiđu. Dodala je da se u radu često sjeti GASANA KANAFANIJA, toga koliko je za njega podučavanje djece u izbjegličkom kampu bilo formativno i kako je o tome pisao i politički promišljao.

Znala sam za Kanafanija. Dok su 2014. padale bombe na Gazu, prijateljica iz Palestine slala mi je njegove novele 'Ljudi na suncu', 'Povratak u Haifu' i kratku priču 'Pi-

Gasana Kanafani, pisac,
novinar i marksist

smo iz Gaze', a te sam godine intervjuirala i palestinsko-jordansku pjesnikinju JEHAN BSEISO, koja se u 'Pismu Kanafaniju' između ostalog pita: 'Dragi Gasane, znaš li da su palestinski izbjeglički kampovi sada puni Iračana i Sirijaca?' Pa ipak, Ravan me uputila da čitam dalje i više, tutnula mi u ruke adresu knjižara u Bejrutu u kojima mogu naći ostala njegova djela na engleskom jeziku.

Poznati palestinski pisac, novinar i marksist Kanafani rođen je 1936. u Akri, a 1948. izbjegao je iz Palestine. Živio je u Damasku, pa u Kuvajtu, a od 1960-ih u Bejrutu. Sa šesnaest godina zaposlio se kao predavač u UNRWA-inom izbjegličkom kampu kako bi pomogao uzdržavati obitelj i nastavio školovanje. U tom su periodu života dva događaja na njega ostavila presudan utisak. Prvi je bio taj da je primijetio da mnogi učenici spavaju tijekom sata, što ga je u početku ljutilo. Zatim ih je promatrao i raspitivao se o njihovoj svakodnevnici, doznao da noću do kasno rade na ulici, prodaju maramice i slat-

kiše. 'Shvatio sam da dječja pospanost nije proizlazila iz prezira prema meni ili njihove nesklonosti učenju, niti je imala ikakve veze s mojim učiteljskim sposobnostima. To je jednostavno bio odraz političkog problema', citira KAREN E. RILEY Kanafanija u eseju objavljenom u knjizi 'Djeca Palestine'. U tom se eseju spominje i druga 'točka preokreta' – dan kad se u kurikulumu pojavio zadatak u kojem se tražilo da djeca nacrtaju jabuku i bananu. Kanafani je crtao po ploči i shvatio da predaje djeci koja nikad nisu vidjela bananu i jabuku. Izbrisao je crtež i zatražio da nacrtaju nešto iz svoje svakodnevice. Tih će se momenata prisjećati i pred kraj života, prerano skončanog. Ubijen je sa svojom 17-godišnjom nećakinjom LAMIS u ljeto 1972. u Bejrutu, pod automobil mu je podmetnuta bomba. Prema svjedočanstvu Kanafanijeve sestre, dan ranije Lamis je zamolila ujaka da smanji revolucionarne aktivnosti i usredotoči se na pisanje priča. Rekla mu je da su mu priče prekrasne, a on joj odgovorio: 'Vratiti se pisanju priča? Dobro pišem jer vjerujem u cilj. Onog dana kad napustim te principe, moje će priče postati prazne.'

Kanafani se 1960-ih preselio u Bejrut kako bi se pridružio uredništvu časopisa Al Hurriya (Sloboda) na poziv GEORGEA HABABA, vođe Narodne fronte za oslobođenje Palestine (PFLP). Tih je godina puno novinarski i književno producirao, ali se bavio i organizacijskim političkim radom kroz PFLP. Zbog senzibiliteta kojim je književno obradio povijest palestinske Nakbe, kovanja fraza koje su ušle u palestinski revolucionarni leksikon, raznolikog novinarskog rada i pozicije glasnogovornika PFLP-a, Kanafani je bio zvijezda. Njegove su priče i novele odudarale jer ih se nije čitalo kao obične političke pamflete. Naizgled jednostavne, to su punokrvne priče o životu pod okupacijom, u egzilu i izbjegličkim kampovima. U njima su središnji likovi palestinska djeca,

mladići koji se pridružuju fidajinima, boricima za slobodu. Kanafani povezuje agoniju Palestinaca i drugih potlačenih naroda, a u 'Povratku u Haifu' piše i o patnji Židova pod nacističkim režimom. Pisao je i radove o palestinskoj književnosti ('Književnost otpora u Okupiranoj Palestini, 1948–1966' i 'Palestinska književnost otpora pod okupacijom'), kao i analize o marksističkoj teoriji i praksi u narodnooslobodilačkoj borbi.

Značajan je i danas (itekako i danas!) njegov intervju s australskim novinarom RICHARDOM CARLETONOM iz 1970. u kojem Kanafani odbija igrati medijsku igru po kojoj Palestinci moraju skakati level po level kako bi dokazali da zaslužuju postojati. Novinar ga uporno pokušava uvući u narativ o 'sukobu' koji 'Palestinci mogu riješiti dijalogom', a Kanafani jasno i temeljito odbacuje voditi razgovor jezikom koji dehistorizira, dehumanizira i legitimira nasilje primjenom civilizacijskih metafora. Kakav dijalog uopće poznaju okupirani? Kakve banane i jabuke da crtaju djeca koja jedu kruh od stočne hrane? O kakvom, tj. čijem izboru laprdamo?

Kao i nećakinja dan prije smrti, prijatelji su mu 1960-ih nakon brojnih književnih uspjeha savjetovali da piše 'pravu književnost' i odbaci novinarstvo i politički rad. Njegov odgovor navodi HAJRUDIN SOMUN u knjizi 'Gasana Kanafani: Iz zemlje tužnih narandži': 'Na kraju će, kako oni kažu, novinarstvo razoriti moju umjetničku sposobnost da pišem priče. Uistinu, ja ne razumijem tu logiku. To je ona ista logika koju sam slušao u školi: ostavi se politike i usredotoči se na učenje, ili kasnije u Kuvajtu, okani se pisanja i pobrini se za svoje zdravlje. Jesam li ja zaista imao izbor između pisanja i zdravlja, i sada između žurnalizma i priča? Želim nešto da kažem. Ponekad mogu da govorim u zvaničnim jutarnjim vijestima, ponekad da to pretočim u uvodnik, ili mali članak na društvenoj stranici novina. Ponekad ne mogu da kažem ono što želim, osim da napišem priču. Izbor o kojem oni govore ne postoji. To me podsjeća na nastavnika arapskog jezika koji na početku svake školske godine traži od učenika da napišu sastav o tome sviđa li im se više život na selu ili u gradu – a djeca žive u izbjegličkom logoru!'

Izbor Gasana Kanafanija bio je posvećenost stvarnosti, preuzimanje rizika i borba svim raspoloživim sredstvima za promjenu te stvarnosti. Danas ga u tom izboru prate palestinske novinarke koje pišu tekstove i montiraju snimke dok pod bombama čekaju u redu na komad kruha, kao i književnice poput LANE BASTAŠIĆ koja establišmentu koji je izopćuje zato što se usuđuje reći da je genocid genocid poručuje da ne zna što im uopće znači književnost izuzev networkinga i grantova. ■

Rad s djecom
u Šatili, 2016.

INTERNACIONALA

Ubojstvo i 'kalašnikov-ekonomija'

Aleksej Navaljni nova je žrtva u dugom popisu mrtvih protivnika ruskog predsjednika Vladimira Putina. Usprkos desecima tisuća mrtvih vojnika, Putin je svoju vlast potpuno konsolidirao, a autokratskom vladaru na ruku ide i otporna ekonomija prilagođena ratnim uvjetima

OSAM dana prije druge godišnjice invazije na Ukrajinu, ruska je država 16. veljače, po svemu sudeći, ubila najpoznatijeg protivnika režima. ALEKSEJ NAVALJNI je početkom 2021. u montiranim procesima osuđen na višedesetljetnu zatvorsku kaznu, koju je onedavno služio u kažnjivičkoj koloniji na krajnjem sjeveru. Bez obzira na to je li u pitanju izravno ubojstvo ili smrt koja je nastupila zbog surovog tretmana – službena verzija kaže da se onesvijestio te se uzrok smrti 'ustanovljava' – likvidacija Navaljnog očito je bila PUTINOVA želja. Početkom političkog angažmana 2000-tih Navaljni je zastupao nacionalističke, pa i rasističko-ksenofobne stavove. Kasnije se zbog nekih izjava ispričao te fokusirao na borbu protiv korupcije i sve okrutnije autoritarnosti. Upornošću i hrabrošću stekao je popularnost: na kontroliranim izborima za gradonačelnika Moskve 2013. osvojio je 27 posto glasova, dok je 'Putinovu palaču' – dokumentarac njegove zaklade iz 2021. o mitu koje oligarsi plaćaju ruskom vlastodršcu – u nekoliko tjedana pogledalo više od 100 milijuna ljudi. Nakon što je 2020. u avionu otrovan sovjetskim nervnim otrovom, Navaljni se vratio u Rusiju. Slijedi spomenuti proces koji je izazvao

Cvijeće u čast Alekseja Navaljnog ostavljeno ispred ulaza u rusko veleposlanstvo u Berlinu
(Foto: IMAGO/Volker Hohlfeld/IMATOSTOCK&PEOPLE/PIXSELL)

prosvjede desetaka tisuća građana u više od stotinu gradova.

Udovica JULIJA NAVALJNA najavljuje nastavak bitke za demokraciju iz inozemstva. Njeni izgledi su neizvjesni. Navaljni je potpora dobrim je dijelom bila ograničena na srednju klasu i velike gradove. Analitičarka zaklade Carnegie TATJANA STANOVAJA upućuje na primjer bjeloruske opozicionarke SVETLANE TIHANOVSKAJE, kojoj politička borba vođena sa zapada ne ide najbolje. Zapadne zemlje su zbog Navaljnijske smrti oštro osudile Moskvu te podržale Juliju Navaljnu. No za velik dio ruske javnosti prozapadni stavovi sinonim su izdaje, dok je društvo potpuno pasivizirano, što represijom, a što konformizmom. Prema istraživanjima sociološkog instituta Levada, u veljači 2022. godine 14 posto ispitanika izjavilo je da 'ne zna' tko je Navaljni, dok je godinu poslije to izjavilo 23 posto anketiranih građana. Navaljni je tek posljednji na listi ubijenih kritičara vlasti: na njoj su novinarka ANA POLTIKOVSKAJA i prebjeg iz FSB-a ANDREJ LITVINENKO (oboje ubijeni 2006.) te političar BORIS NEMCOV (ustrijeljen 2015.), kao i dugačak niz drugih pojedinaca, a tu su i oni stradali u raznim 'nesrećama'. Nakon što je prošle godine savladao pobunu grupe Vagner i riješio se njenog vođe VALERIJA PRIGOŽINA te nakon što je eliminacijom Navaljnog demokratska opozicija izgubila predvodnika, Vladimir Putin doima se neprikosnovenim diktatorom. Polovinom ožujka održavaju se predsjednički 'izbori' na kojima je zabranjeno sudjelovanje antiratnim kandidatima. Autokratu je garantiran novi šestogodišnji mandat, a kako je trenutno na vlasti 24 godine, njegova vladavina mogla bi duljinom nadmašiti STALJINOVU koji je Sovjetskim Savezom upravljao 29 godina.

I dok se sudbina ruskog društva doima mračnom, ekonomija unatoč zapadnim sankcijama kratkoročno nije blizu slomu.

Iako su desetine i desetine tisuća vojnika poslani u smrt, siromašni slojevi od činjenice da je Moskva u financiranje agresije na Ukrajinu upregnula trećinu državnog budžeta imaju i neke koristi. U vojno-industrijskom kompleksu trenutno radi 3,5 milijuna ljudi čije su plaće zbog nedostatka radnika znatno porasle. Iz Levade ističu da se pet-šest posto pripadnika radničke klase 'koji prethodno nisu imali dovoljno novca da kupuju potrošačku robu poput hladnjaka sada pomaklo prema srednjim klasama'. Vojna proizvodnja, primjerice artiljerijskih granata, uvelike je nadmašila zapadna očekivanja. Za razliku od profita okrenutih pandana u Europskoj uniji, šest tisuća ruskih tvrtki podložno je izravnim komandama Kremlja. Britanski ekspert RICHARD CONOLLY to je nazvao 'kalašnikov-ekonomijom', koja je 'nesofisticirana, ali izdržljiva, ustrojena za masovnu upotrebu i korištenje u sukobima'. Uputno je koliko će Putinu uspijevati istovremeno financirati vojsku i socijalna davanja te izbjeći otimanje inflacije kontroli. Zasad bi jedini realni izazov mogao biti razdor elita, ali izgleda da je rat i njih konsolidirao. A koliko god osvajanje razorene Avdiivke bilo tek minorna pobjeda, u Moskvi trenutno vlada ne posve neopravdano uvjerenje da se rat preokreće u njenu korist, zahvaljujući i američkom zastoju u financiranju Ukrajine. Bez unutarnjih neprijatelja te uvjeren da vrijeme igra za njega, Putin će vjerojatno biti još agresivniji prema Kijevu. Zasad će morati ili prihvatiti djelomični poraz – svoj i ukrajinski – ili pristati na dugi rat iscrpljivanja s neizvjesnim završetkom.

■ Jerko Bakotin

Njihovo grčko vjenčanje

SA 176 glasova 'za' i 76 glasova 'protiv' grčki parlament 16. veljače izglasao je prijedlog zakona kojim će se istospolnim parovima omogućiti sklapanje brakova i usvajanje djece. Time je, kako se naglašava u medijskim izvještajima, Grčka postala prva pravoslavna i prva jugoistočna evropska država koja je uvela takvu legislativu, pri čemu je na vlasti konzervativna Nova demokracija premijera KIRIAKOSA MICOTAKISA.

Obrazlažući prijedlog Micotakis je u parlamentu rekao da će se tim zakonom 'ljudi koji su dosad bili nevidljivi učiniti vidljivima, a s njima će i mnoga djeca konačno naći domove kakve zaslužuju'. Grčka se tako svrstala u skupinu 35 država svijeta koje su ozakonile istospolne brakove. Od tih 35 država 21 ih je u Evropi, a njih 16 zajedno s Grčkom članice su Evropske unije. Grčke LGBTQ organizacije donosjenjem ovog zakona nazvale su povijesnim trenutkom, dok je Micotakis podršku morao tražiti među opozicijskim strankama. Oko trećine zastupnika Nove demokracije glasalo je protiv ili je bilo suzdržano, a trećina socijalista iz PASOK-a također je bila suzdržana. Pravoslavna crkva u Ateni organizirala je

protestni skup, a nadbiskup atenski i cijele grčke, primas Autokefalne pravoslavne crkve Grčke JERONIMOS II. izjavio je da će taj zakon 'narušiti društvenu koheziju'. U anketi iz 2022. manje od 52 posto Grka tada je podržavalo istospolne brakove, dok je njih nešto manje od 70 posto reklo da crkva ima pravo odbiti obavljati takva vjenčanja. S druge strane, svi osim dvoje članova opozicijske Sirize glasali su za zakon, a jedina primjedba koju je imao šef Sirize STEFANOS KASELAKIS, inače deklarirani homoseksualac, odnosila se na činjenicu da se tim zakonom istospolnim parovima ne omogućava i da postanu roditelji putem surrogat majčinstva. Istu primjedbu u svom je priopćenju naveo i Amnesty International, zatraživši od vlade da u budućnosti ozakoni i izmjenju oznake spola u rodnim listovima. Iako se u kritikama grčkog 'zaostajanja' za ostatkom EU-a kada su u pitanju LGBTQ prava kao osnovni razlog navodi utjecaj Pravoslavne crkve, Grčka je u nekim drugim svjetonazorskim pitanjima liberalnija od nekih katoličkih članica EU-a, primjerice u pravu na pobačaj. Besplatan pobačaj na zahtjev do 12 tjedna dozvoljen je od 1984., a nakon toga u slučajevima silovanja, incesta, fetalnih abnormalnosti i rizika po zdravlje i život žene.

Micotakis je donošenje tog zakona najavio čim je ljetos na prijevremenim izborima po drugi put izabran za premijera te je tom prilikom rekao da je grčko društvo 'sazrelo za legalizaciju istospolnih brakova'. Slično kao i u slučajevima nekih drugih evropskih stranaka, i Micotakisova Nova demokracija time nastavlja trend ulaženja konzervativnih stranka u svjetonazorski teritorij centrista i liberala. Pritom je zakon donesen u vrijeme kada je Nova demokracija izložena teškim kritikama EU-a zbog špijunskog skandala koji traje već nekoliko godina. U takvom kontekstu, donošenje zakona o istospolnim brakovima trebalo bi poslužiti kao PR potez za poboljšanje narušenog imidža vladajućih. Naime, Evropski parlament izglasao je 7. veljače rezoluciju kojom 'izražava veliku zabrinutost zbog ozbiljnih prijetnji demokraciji, vladavini prava i osnovnim ljudskim pravima'. U rezoluciji se naročito naglašava loše stanje medijskih sloboda i odsustvo napretka u rasvjetljavanju ubojstva novinara GIORGOSA KARAIVAZA, koji je istraživao organizirani kriminal i koji je u travnju 2021. ubijen u Ateni.

Europarlamentarci su osudili i 'instrumentalizaciju 'sigurnosnih prijetnji' u cilju prisluškivanja političkih protivnika' te zatražili od vlade da uz pomoć Europolu istraži zloupotrebe špijunskog softvera Predator te ukine zakon kojim je obavještajna služba stavljena pod direktnu kontrolu ureda premijera. Kritizirali su i prekomjernu upotrebu policijske sile, 'defektne kvalitete' pravosudnih institucija, sistemske *pushbackove* migranata i institucionalno maltretiranje aktivista za ljudska prava. U potezu kakav nije uobičajen, Vrhovni sud na rezoluciju je odgovorio službenim očitovanjem u kojemu je te kritike nazvao klevetničkim, a EP optužio za 'nedozvoljeno zadiranje u rad grčkih pravosudnih vlasti'. Osim toga, otkad je u lipnju prošle godine ponovno došla na vlast, Micotakisova vlada intenzivirala je neoliberalne ekonomske politike započete u prethodnom mandatu, naročito one koje se odnose na privatizaciju obrazovanja, zdravstva i drugih javnih dobara.

■ Tena Erceg

Progon antirat- nih aktivista

Od početka ruske agresije na Ukrajinu u Srbiju se doselilo više od 150.000 Rusa. Onima koji se protive ratu Srbija uskraćuje gostoprimstvo bez obrazloženja. Najnoviji je primer Elene Kuposove i njene porodice

'Mir Ukrajini, sloboda Rusiji', s prošlogodišnjeg prosvjeda (Foto: Dejan Kožul)

U DVE godine, otkako je započela poslednja agresija Rusije na Ukrajinu, u Srbiju se doselilo više od 150.000 Rusa, dok ih je nešto više od 30.000, prema zvaničnim podacima MUP-a Srbije, imalo boravišnu dozvolu. Srbija je mnogima jedino rešenje i spas od eventualne mobilizacije, ali i eventualne odmazde režima VLADIMIRA PUTINA zbog antiratnih stavova. Mnogi se javno ne izjašnjavaju, ali sam čin napuštanja Rusije govori o stavu naspram rata. Iskustva onih Rusa i Ruskinja, koji su javno izrekli svoj stav protiv rata, dodatno će pokolebati i ostale. Nakon ILLJE REPOVA, VLADIMIRA VOLOHOVSKOG, PETERA NIKITI-

NA, JEVGENIJA i ELIZABET IRŽANSKI, poslednji u nizu onih kojima je Srbija pokušala ili otkazala gostoprimstvo su ELENA KOPOSOVA i njena porodica, suprug i dvoje maloletne dece. Kao i u prethodnim slučajevima objašnjenja nema. Kuposova je 2. februara dobila rešenje policije kojim se odbija njen zahtev za stalno nastanjenje i nalaže joj se da u roku od 30 dana napusti Srbiju, pod obrazloženjem da predstavlja 'neprihvatljiv bezbednosni rizik'. Nije navedeno zašto, a Peter Nikitin, pravnik i jedan od osnivača Ruskog demokratskog fronta smatra da je jedini razlog činjenica da je Kuposova, još u martu 2022., u prvim danima agresije na Ukrajinu, sa još 25 državljana Rusije potpisala otvoreno pismo kojim se poziva na protest protiv rata u Ukrajini. On je na konferenciji za novinare naveo da svako rešenje mora da sadrži obrazloženje i dokaze, kako

bi se oštećena strana mogla žaliti. Nikakvog obrazloženja zasad nema pa su 19. februara pokrenuli peticiju 'NE proterivanju Elene Kuposove'. U peticiji stoji: 'Književna prevoditeljka Elena Kuposova se sa svojim mužem Jevgenijem Muškinom i dvojicom sinova, Đordem (6) i Mihailom (14) nastanila u Sopotu od 2019. godine. Najveći deo porodične ušteđevine uložili su u kupovinu i izgradnju porodične kuće, deo koje treba da postane hotel. Porodica je naučila srpski jezik, izuzetno dobro se integrisala u lokalnu zajednicu, poštovana je i ima jako dobar ugled kod svih svojih komšija. Deca pohađaju obrazovne ustanove u kraju, uživaju u srećnom detinjstvu sa svojim drugarima i učiteljima i ne vide svoju budućnost van Srbije.'

Nikitin ističe da je izražavanje mišljenja i korišćenje prava na slobodu okupljanja Ustavom zagarantovano strancima. Jedini od navedenih slučajeva koji ima neku vrstu sudskog epiloga je onaj VLADIMIRA VOLOHOVSKOG, kojeg je zastupao MARKO ŠTAMBUK, pravnik Beogradskog centra za ljudska prava, ali čak ni nakon pravosnažne presude kojom je Volohovskom odbijen produžetak privremenog boravka u Srbiji, ne postoji objašnjenje, istakao je Štambuk na konferenciji za novinare.

— Ne raspoložemo najosnovnijim informacijama. Ni Vladimir ni ja nismo mogli da izvršimo uvid u spis jer je proglašen poverljivim — rekao je Štambuk.

Dodao je da svaka država ima suvereno pravo da kontroliše ulazak stranaca i zaštitu ustavnog uređenja, ali to mora da radi u skladu sa zakonima i Ustavom. Tako, napominje on, mora da se obrazloži odluka kako bi se stranka, ako to želi, žalila.

— Mi nismo znali ni ko, ni kako, ni kada, ni zbog čega je njega okarakterisao kao neprihvatljiv bezbednosni rizik — naglasio je on. Advokat se pitao zašto protiv Volohovskog, ako je bezbednosni rizik, a slobodno se kretao Srbijom i slobodno ju je napustio, nije pokrenut krivični postupak.

— To ukazuje da najverovatnije nema dokaza za to da je učinio bilo šta i da je došlo do zloupotrebe mehanizma jer Vladimir nekome očigledno nije bio po volji — zaključio je Štambuk dodavši da je reč o svojevnoj, arbitrarnoj odluci koja je donešena nakon netransparentnog postupka.

Štambuk je istakao da to šta se dešava u Srbiji nije karakteristično samo za nju, navodeći primer Litvanije koja je od početka rata uvela upitnik koji se tiče rata u Ukrajini. — Od trenutka uvođenja tog upitnika, preko 2.000 Rusa i Belorusa je okarakterisano kao bezbednosni rizik. U Evropskoj uniji imamo sistematski lov na veštice, na Ruse i Beloruske. Biće zanimljivo videti da li će neki od tih slučajeva završiti pred Evropskim sudom — rekao je Štambuk.

U javnosti se najavljuje i novi protest povodom druge godišnjice od početka agresije i to u Beogradu i u Novom Sadu. U Beogradu je u toku i suđenje beloruskom novinaru, reditelju i aktivisti ANDREJU GNJOTI koji se već četiri meseca nalazi u zatvoru, a čije su izručenje zatražile vlasti Beolorusije. Nakon prvostepene presude Višeg suda koja je pozitivno odgovorila vlastima Minska, uložena je žalba. Gnjot tvrdi da je pozadina politička te se boji da će, ako ga izruče, završiti kao ruski aktivista ALEKSEJ NAVALJNI.

■ Dejan Kožul

Zimbabve protiv LGBTIQ školovanja

POTPREDSEDNIK Zimbabvea CONSTANTINO CHIWENGA kazao je nedavno da će vlada blokirati sveučilišne stipendije za mlade LGBTIQ+ osobe, najavivši tako nastavak homofobnih praksi u toj afričkoj zemlji. Državnu sveučilišnu stipendiju za osobe između 18 i 35 godina inače sponzorira GALZ, jedna od organizacija za LGBTIQ+ prava u Zimbabveu. Stipendije su počeli nuditi 2018., u želji da omoguće barem malo ravnopravniji pristup državnim sveučilištima za LGBTIQ+ osobe koje su često izopćene iz svojih obitelji i nose veći teret kad je u pitanju plaćanje visokog obrazovanja.

Nedavni internetski oglas koji je pozivao na prijave za stipendiju rezultirao je reakcijom potpredsjednika Chiwenge, samoproglasa velikog katolika i bivšeg generala. U službenoj izjavi Chiwenga je nudenje stipendije opisao kao 'izravan izazov' autoritetu vlade. Kazao je da državne škole i institucije visokog obrazovanja neće upisivati 'osobe povezane s takvim vanzemaljskim, antiživotnim, neafričkim i nekršćanskim vrijednostima koje se promiču, njeguju i praktičiraju u dekadentnim društvima' s kojima Zimbabve 'nema nikakvih moralnih ili kulturnih poveznica'.

Nakon njegove izjave oglašila se koalicija udruga kojoj GALZ pripada, poručivši da je takav potez potpredsjednika još jedan u nizu dokaza o ugroženosti seksualnih i rodničkih manjina u Zimbabveu. 'Izuzetno smo zabrinuti zbog izjave drugog po važnosti ureda u zemlji jer pokazuje netoleranciju, posebno uzimajući u obzir da se radi o oglasu koji mladima otvara toliko mogućnosti', komentirao je WILBERT MANDINDE, programski koordinator Forumu nevladinih organizacija za ljudska prava Zimbabvea.

Poput mnogih afričkih zemalja, Zimbabve ima zakone koji kriminaliziraju LGBTIQ+ osobe. Između ostalog, seks između muškaraca može rezultirati kaznom do godine dana zatvora, a ustav zemlje zabranjuje istospolne brakove. Chiwangina prijetnja i neobuzdani govor mržnje prema LGBTIQ+ osobama ne dolaze ni iznenadno ni izolirano. Bivši predsjednik ROBERT MUGABE, koji je Zimbabveom vladao 37 godina, jednom je LGBTIQ+ osobe opisao kao 'gore od pasa i svinja' i nedostojne osnovnih zakonskih i ljudskih prava. No i ta povijest obespravljivanja ima svoju povijest — većina zakona kojima se kriminaliziraju homoseksualni odnosi u afričkim zemljama potječu još iz kolonijalnih vremena. Govoreći konkretno o Zimbabveu, zakoni protiv istospolnih seksualnih odnosa ondje datiraju iz 1891. godine, kada je slične zakone Britanska južnoafrička kompanija nametnula u više kolonija na jugu afričkog kontinenta.

■ Ivana Perić

PERSONA NON CROATA

Foto: Annegret Hilde/Reuters/PIXSELL

U ovoj rubrici nastavljamo s ovogodišnjim Berlinaleom, jednim od najvažnijih filmskih festivala na svijetu. Ovaj tjedan zbog predsjednice žirija LUPITE NYONG'O, slavne glumice ovjenčane Oscarom. Ona je prva crnkinja predsjednica festivalskog žirija. Na to je trebalo čekati trichetvrt stoljeća. Nyong'o je počašćena time što je predsjednica, a različitost žirija obogatit će odlučivanje o tome tko će biti ovogodišnji pobjednik, što će biti objavljeno 25. veljače.

■ T. P.

Pjesnik oka i stvari

Dragojevićeva poezija naučila nas je gledati, osluškvati, čuditi i diviti se, i sve to na jednom novom jeziku koji nam je u međuvremenu postao blizak i koji se katkad usudujemo nazvati 'svojim', u kojem prepoznajemo sebe i prostor oko nas

VIJEST O SMRTI DANIJELA DRAGOJEVIĆA, jednoga od naših najvećih pjesnika, u sjećanje priziva njegove stihove. Primjerice, iz pjesme 'Kiša': 'Kada te više ne bude, bit ćeš kiša i povremeno padati po Dubrovniku'; ili iz pjesme 'Ove godine u rujnu': 'Ove godine u rujnu tražio sam sliku, misao, prizor, stanje, lice ili nešto slično čega bih se mogao sjetiti kada budem umirao'. Nije naravno slučajno što pjesnikov odlazak osmišljavamo upravo njegovim riječima. To je pravo Dragojevićevo naslijeđe: njegova poezija naučila nas je gledati, osluškvati, čuditi i diviti se, i sve to na jednom novom jeziku koji nam je u međuvremenu postao blizak i koji se katkad usudujemo nazvati 'svojim', u kojem prepoznajemo sebe i prostor oko nas. Cvrkut vrabaca, tutnjanje vlaka pokraj Teatra &td. ili morski oblutak za mnoge će zauvijek nositi pečat njegovih tekstova. Nakon Dragojevića, ni o poeziji više ne možemo razmišljati bez 'praznine' ili 'disanja', ili bez mjesta koje se nalazi 'tamo', uvijek negdje drugdje, 'negdje nigdje'. A ne možemo o njoj razmišljati

Opus koji se gradio kroz neprestano prestupanje granica
(Foto: Hrvatska enciklopedija)

ni na klasičan, 'školski' način, kao o nečem završenom, zaokruženom i uzvišenom. Jer, bacimo li pogled na njegovo cjelokupno djelo, vidimo da se ono gradi kroz neprestano prestupanje granica: između stiha i proze, eseja i poezije, misli i osjećaja, oblika i skice. Dragojevićevo pisanje uvijek se iznova potvrđivalo kao proces koji jednako živi od pamćenja i zaboravljanja, koji djeluje poput ponornice koja nam se čas otvara u svojoj poznatosti i prozirnosti, a čas nas suočava s nečim tamnim i zagonetnim.

Svoju stvaralačku dionicu Dragojević počinje drugom polovicom pedesetih pjesničkim ciklusima u splitskom časopisu Mogućnosti, a prva važna i za njegov opus ključna postaja zbirka je pjesama u prozi 'Kornjača i drugi predjeli' iz 1961. U njezinom je ishodištu heraklitovska situacija, što je ujedno, rekao bih, i ishodište čitave autorove poetike – to je igra suprotnostima, koje se traže i potiču, ali i obuzdavaju u privremenoj točki ravnoteže i pomirenja. Dragojevićevo pismo živi u ovoj napetosti, u težnji da se očuva temeljno dvojstvo jezika i svijeta, o čemu svjedoče i kasniji stihovi: 'Tako se bojim za dva. Više nego za bilo koji broj' ('Strah'). U njegovim ranim zbirkama ta je dvojnost kozmološkog predznaka, ona je elementar-

na i živi u napetosti sila koje oblikuju svijet na prostornoj vertikali između morskoga dna i 'bijele pokrajine' na rubu neba. Između ovih rubnih točaka po zemljinoj horizontali kreće se kornjača, oko koje se pak stječe nova dvojnost: između vanjskoga svijeta po kojem putuje pogled i nutrine oklopa kao simbola samodostatnosti i prisnosti. Rasap i sabiranje, pad koji je obrnuti rast – to su žarišta rane Dragojevićeve pjesničke refleksije, svojevrsne igre obrtanja.

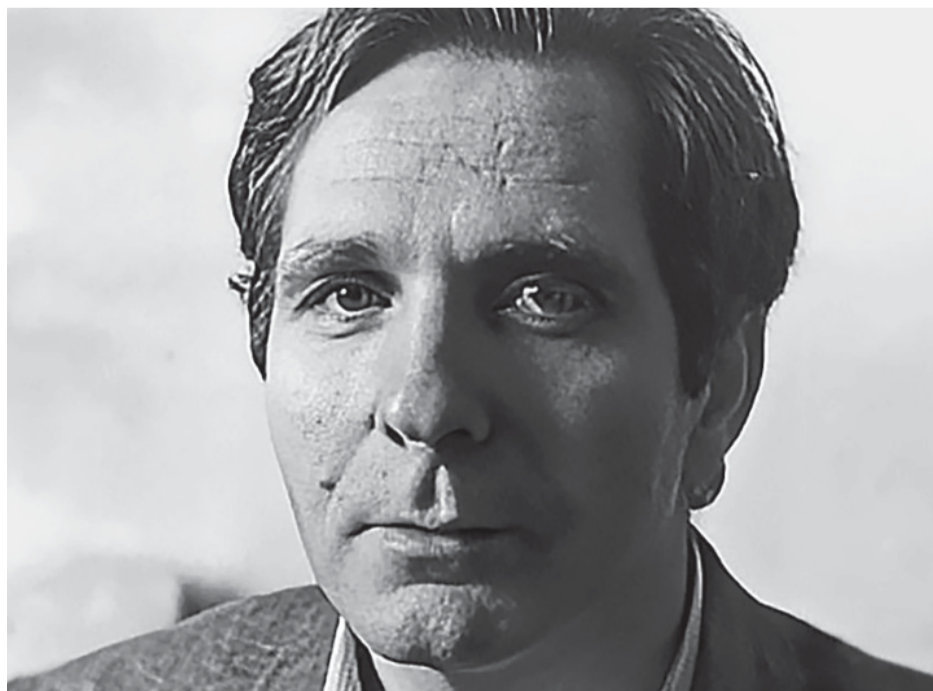
Njegov rani pjesnički izričaj je gust, često neproziran; pojmovi su – karakteristično za poeziju šezdesetih – sastavni dio metafore, koja bježi od izravnog predočavanja. Paradoksalno, Dragojevićeva 'poetika očitosti', kako ju je nazvao ZVONIMIR MRKONJIĆ, isprva nudi vrlo malo očitog: vidimo proces pjesničkog promatranja prije nego samu stvar. U zbirkama koje slijede, od 'Nevremena i drugog' (1968.), kao svojevrsnog obola razlogovskom civilizacijskom pesimizmu, pa preko 'Četvrte životinje' (1972.), 'Prirodopisa' (1974.) i 'Razdoblja karbona' (1981.),

Rasuta dugmad, vodovodne cijevi, čavli, šešir, jabuka, vijci; što je predmet neznatniji i prozaičniji, to su za Dragojevića u njemu snažnije zalihe smisla i poetičnosti. Guljenje krumpira u njegovoj poeziji stječe status metafizičke teme, baš kao i zvuk udaranja drvenih klompi

gusta pjesnička tekstura postupno postaje razgovjetnijom. Ono što su isprva bile tek 'oaze' smisla u zgusnutoj jezičnoj tvari (da posudim izraz ZORANA KRAVARA), sve više postaju prepoznatljivim situacijama, pa čak i anegdotama, iako temeljna napetost nikada ne iščezava – i u 'najsveltijim' Dragojevićevim pjesmama zateći ćemo makar po neki grumen nejasnoće (koja je 'sunce od jasnoće', kako je napisao UJEVIĆ). Ovim se razvojem kristaliziraju dva pjesnikova lica, uvjetno rečeno 'teški' i 'laki' Dragojević – koji često stanuju unutar iste pjesme, koja se od stiha do stiha bistri i zgušnjava. Ipak, udio lakoće i komunikativnosti zamjetniji je od zbirke 'Zvezdarnica' (1994.), u kojoj je karakteristična Dragojevićeva misaonost praćena okretnom i ritmičnom pjesničkom frazom, koja ne zazire od nabiranja i gomilanja, što se naročito intenzivira u zadnjim dvjema zbirkama, 'Negdje' (2013.) i 'Kasno ljeto' (2018).

Dragojević je tako iz knjige u knjigu tražio novi pjesnički registar pa njegovo djelo postaje suptilno tkanje razlika i ponavljanja. Taj se registar s vremenom ne bogati samo novim tonovima, već i novim motivima i zaokupljenostima. 'Očitost' mijenja predznak – proces promatranja i dalje je tu, ali sve više vidimo i obrise samih predmeta. Dragojević se otpočetak osvjedočio kao pjesnik oka i stvari, a od sedamdesetih nadalje ove su stvari konkretni svakodnevni predmeti: rasuta dugmad, vodovodne cijevi, čavli, šešir, jabuka, vijci; što je predmet neznatniji i prozaičniji, to su u njemu snažnije zalihe smisla i poetičnosti. Guljenje krumpira u Dragojevićevoj poeziji stječe status metafizičke teme, baš kao i zvuk udaranja drvenih klompi. Dragojević u duhu FRANCISA PONGEA nepokolebljivo stoji *na strani stvari*, o kojima treba govoriti i promatrati ih. S njima se njegov lirski subjekt povremeno i zamjenjuje – od gledanja dospijeva do prebivanja: 'Ja sam sjena čavla koja se smanjuje, još nekoliko udaraca i posve ću nestati' ('Sjena'). Promatranjem i premještanjem u drugo margina smisla se širi, no heraklitovski duh katkad traži da se uspostave međe i poštuju razlike: 'da svatko ostane na svome mjestu' ('Iguan'). Ili da se upravo zatvaranjem očiju ukaže čast gledanome, da ga se pusti da prebiva u sebi, da se odmori.

Sastavni dio spomenutoga tkanja jesu i Dragojevićevi eseji, neodvojivi od poezije – zajedno tvore jedinstven tok. U knjigama 'O Veronici, Belzebubu i kucanju na neizvjesna vrata' (1970.) i 'Izmišljotine' (1976.) Dragojević je nerijetko moralist i dijagnostičar društvenih problema, on savjetuje i upozorava. Kasnije, u 'Rasutom teretu' (1985.) i 'Cvjetnome trgu' (1994.), nesklad ga raduje, on je ljubitelj slučaja, prolaznik po profesiji. Njegova poetska misao upravo u esejima dobiva puni zamah – pamtimo ih po neočekivanim uvidima, obratima perspektive i spretnim formulacijama. On nas potiče da primijetimo sličnost između kipa i biljke, govori nam da je 'lirska pjesma igračka napravljena od gustog disanja' te zapaža da je riječ duša gotovo nestala iz upotrebe, a jedino još uz što se veže jest duševna bolest. I naravno, podsjeća da je WITTGENSTEIN zapravo umro u Omišu. Neki njegovi eseji postali su dio kulturnog pamćenja. Cvjetni trg za mnoge nije Preradovićev, nego Dragojevićev, jer upravo je on u svojem zapisu sačuvao sjećanje na njegovo intimno i zeleno lice. Kad čitamo riječi kojima opisuje trg, danas ne možemo ne pomisliti na njegovu poeziju, na sve što je napisao i što ostaje s nama: 'U toj točki nema otpora. Ona je vjerojatno prazna, bez dimenzija. Iz nje se (odakle inače?) sluti da je raj moguć, vjerojatan, neminovno.' ■

MAKSIMIR
I MIROGOJIwasaki, Majin
put do Dubravke

PIŠE Sinan Gudžević

Minoru Iwasaki je 'Kulturu laži' Dubravke Ugrešić vidio kao dragocjeno štivo za svoja istraživanja pošasti povijesnog revizionizma u Japanu, onoga oblaka magle i tmuše kojom revizionisti obavijaju zemlju i tako obavijenoj joj poručuju da nije bilo kako je bilo, nego će biti da je bilo onako kako su oni smislili da je bilo

BEZ Japana, Sarajka MAJA VODOPIVEC vjerovatno ne bi upoznala DUBRAVKU UGREŠIĆ. Iako se to poznanstvo nije desilo u Japanu, bez Japana se ono ne bi moglo desiti kako se desilo.

Kad je, aprila 2007. studentica postdiplomskih studija na Tokijskom univerzitetu za strane studije Maja Vodopivec prvi put ušla u kabinet profesora povijesti po imenu MINORU IWASAKI, prva stvar koju je vidjela na njegovu stolu bila je crna ruža, a prvo što je profesor i anarhistički simpatizer učinio bilo je da je iz police s knjigama izvadio knjigu Dubravke Ugrešić 'Kultura laži'. To je bilo prvo izdanje, ono izašlo kod Arkzina u Zagrebu 1996. Onda je izvadio i japanski prevod knjige. Na koricama te knjige bile su fotografija sarajevskog Unisova nebodera u plamenu i srušenog partizanskog spomenika preko Neretve. Japanski naslov knjige bio je 'Balkan blues', knjiga je bila objavljena deset godina ranije, a preveo ju je čovjek koji ju je pokazao studentici Vodopivec, i koga je vidjela prvi put, profesor Iwasaki. A 'Kultura laži', hrvatsko izdanje, bila je prva knjiga Dubravke Ugrešić koju je Maja Vodopivec pročitala. U Japanu, uručenu iz ruke povjesničara mišljenja Iwasakija.

Maja Vodopivec je tada za Dubravku Ugrešić bila samo čula, ali nije ništa njenoga čitala, te ju je iznenadilo postojanje njene knjige u zemlji gdje je došla da nastavi svoje studije. Saznala je da je japanski prevod imao dva izdanja, prvo 20. septembra 1997, a drugo 25. februara 1998. Japanski izdavači stavljaju i datum objavljivanja knjige. A od japanskog prevodioca Iwasakija saznala je i da autorica Ugrešić živi u Amsterdamu. Tako je stvarni prevodilac povezo stvarnu studenticu sa dalekom autoricom, koja je za stvarnu studenticu bila više apstraktna nego konkretna.

Kad je otvorila japansku knjigu, studentica Vodopivec našla je kratak predgovor daleke autorice za japanske čitaoce, napisan 10. juna 1997. u Amsterdamu. Tu stoji kako je autorica bila zbunjena kad joj je Iwasaki, za zajedničke večere u Amsterdamu, zatražio da napiše nešto kao predgovor. Jer joj je nelagodno da piše predgovor za čitaoce na Dalekom istoku, a ona je do tada najdalje na istoku bila u Buhari, u Uzbekistanu, te da ju je sram i reći da sve što o Japanu zna jeste Hirošima, Nagasaki, KUROSAWA, MISHIMA, kabuki, KAWABATA, KENZABURO OE, Kobe, sushi, kimono, tatami, harakiri, mikado, i kako je Japan – zemlja koja nikada ne spava i u kojoj se stalno radi. Pa nastavlja da će se japanski čitalac na taj njen katalog stereotipa nasmijati i slegnuti ramenima. Pa je napisala da stvar čini još složenijom to što ni japanski čitaoci ne znaju mnogo o autoričinoj domovini, bivšoj Jugoslaviji. Pa je, malo tješeci sebe i čitaoca, zaključila kako nije ni potrebno nešto znati unaprijed da bi se knjiga, kakva je ova njezina, mogla čitati. Jer je knjiga iz roda književnog esaja. Uostalom, zaključila je, književnost ne pripada nijednoj naciji, te o tome možda i nema potrebe da se razmišlja. Autori rijetko kad smatraju da njihovim knjigama treba

Dubravka Ugrešić i Minoru Iwasaki u restoranu Muzeja Van Gogh u Amsterdamu, kraj avgusta 2018. Foto: Maja Vodopivec

dodatnog objašnjenja. Jer, kaže, piše kako bi razumjela svijet oko sebe. I to je bio razlog da napiše knjigu 'Kultura laži'. Pa nastavlja: 'Pisanjem sam htjela da razumijem svijet oko sebe i ono što se dešava, to jest ono što se desilo. A što se desilo jest da je cijela jedna zemlja izbrisana sa geografskih karata, i to je vrlo rijedak slučaj u jednom normalnom životu. Nove nacije su izrasle na mjestu te izbrisane zemlje i isti ljudi su počeli govoriti drugačije i misliti drugačije. Zaboravili su sve što su ikada rekli ili mislili. Počeli su da mrze jedni druge i da se međusobno ubijaju. Susjedi su ubijali susjede, prijatelji prijatelje, i braća braću. Zemlja kojoj sam nekada pripadala postala je nešto kao mitska Atlantida, potonula u moru. Sa druge strane, zemlja u kojoj sad živim u egzilu, Nizozemska, jest zemlja ispod nivoa mora, ali njeni stanovnici imaju svaki po neki imaginarni prst, koji uvijek mogu ubaciti u možebitnu pukotinu, da zadrže vodu kad krene u pukotinu. Ljudi su ovdje svjesni da su uložili mnogo kako bi od mora uzeli malo zemlje. A isto su tako svjesni da more svakog trenutka može uzeti ono što je njegovo. Zato oni stalno guraju taj svoj imaginarni prst u imaginarne pukotine kako bi spriječili kolaps. No, eseji u ovoj mojoj knjizi bave se kulturom sa dijametralno suprotnim procesom. Ta suprotna kultura je vodila premalo računa o činjenici da može udaviti na tisuće ljudi. Pišem ovaj kratki tekst za japanske čitaoce ne u zemlji u kojoj sam se rodila i u kojoj sam živjela četrdeset i pet godina, već u Amsterdamu. To gdje se sada nalazim posljedica je onoga o čemu pišem u ovoj knjizi. Na kraju, prije nego što čitaoci otvore prve stranice ove knjige, želim izraziti zahvalnost profesoru Iwasakiju što je načinio japansku verziju ove knjige. Pisci pišu knjige. Ali oni koji ih povezuju sa svijetom jesu oni koji ih prevode.'

MINORU Iwasaki je politički povjesničar, filozof, hegelovec, i revnosni istraživač japanske revizije povijesti koja je u Japanu uzela maha sa krajem hladnog rata. On je knjigu Dubravke Ugrešić vidio kao dragocjeno štivo za svoja istraživanja pošasti povijesnog revizionizma u Japanu, onoga oblaka

magle i tmuše kojom revizionisti obavijaju zemlju i tako obavijenoj joj poručuju da nije bilo kako je bilo, nego će biti da je bilo onako kako su oni smislili da je bilo.

Biografi Dubravke Ugrešić neka utvrde kad je Iwasaki sreo Dubravku Ugrešić. Meni se čini da se to desilo u Berlinu sredinom devedesetih. Njena knjiga 'Kultura laži' je tada bila objavljena na njemačkom (inače je najprije bila objavljena na holandskom) i Iwasaki ju je preveo s njemačkoga. Iz Dubravkina predgovora japanskom izdanju vidi se da su se ona i prevodilac bili sreli i u Amsterdamu. Poslije izlaska knjige, izgleda da se nisu vidjeli sve do 2018, kada je Iwasaki bio pozvan u Leiden na konferenciju povodom 50. godišnjice studentskog pokreta. Maja Vodopivec je tada već pet godina bila u Holandiji i bila je organizatorica te konferencije. Dvije godine ranije je upoznala Dubravku Ugrešić i redovno se s njom viđala. Iwasakiju (koji je u međuvremenu bio i mentor Majina doktora) Maja je priredila iznenađenje: u Amsterdamu je upriličila susret Dubravke Ugrešić i njenog japanskog prevodioca, onoga koji joj je dao da prvi put pročita 'Kulturu laži'. Slika uz ovaj tekst je načinjena tada, krajem avgusta, u restoranu Muzeja Van Gogh.

Minoru Iwasaki je redovan suradnik japanskog velikog dnevnog lista Asahi Shimbun. Kad se jedne godine među godinama ime Dubravke Ugrešić pojavilo među kandidatima za Nobelovu nagradu, Iwasaki je od svoga lista dobio zaduženje da u danima objavljivanja imena dobitnika bude 'u pripravnosti' i 'odmah dostupan'. On je to i bio, ne samo te godine, već i narednih, i pripravan i dostupan, svakog oktobra, barem deset godina uzastopno. Da za svoj list napiše tekst o autorici knjige koju je preveo i da načini razgovor s autoricom, ekskluzivno za Asahi Shimbun. Prvi put kad nije bio u toj pripravnosti, bilo je prošle jeseni. Jer je njegova autorica knjige esaja o podlosti i hipokriziji nacionalističkih ortodoksija preminula 17. marta 2023. A Nobelova nagrada se ne dodjeljuje djelima autora, već autorima djela. ■

TEA TULIĆ Klasa je za mene uvijek bila društveno pitanje broj jedan

Grozna mi je ideja da netko mora skončati u bijedi da bi svijet profitirao od njegove ili njezine umjetnosti. Da bi se materijalno pokriveni ljudi osjetili produhovljeni i pametni od čitanja dobre literature pa onda još i rekli: neka je patio, isplatilo nam se

SJEĆAM se osjećaja kada sam čitala 'Kosu posvuda', pa 'Maksimum jata'. Oduševljenje. Vraćanje na rečenice, na sintagme, povremeno bih naglas izgovorila ono što čitam. Pa opet iznova. Knjige TEE TULIĆ, svima koji prate regionalnu književnu produkciju, dragocjen su događaj. Kao i ranije knjige, njezin novi roman 'Strvinari staroga svijeta' otvara emotivno i bez fige u džepu pitanje odnosa i gubitka. Roman je to poetskog jezika koji sa svakom rečenicom titra na nekoj potpuno drugačijoj frekvenciji. I zato je tako izniman.

'Strvinari starog svijeta'. 'Maksimum jata'. Ipak, vaše knjige suptilno prizemljuju. Na malo stranica protegne se svemir odnosa, sukobljenih osjećaja i gubitaka. Mogli bismo krenuti od ptica, ali krenimo od mačaka, od Guzane. Mačke i pisanje, mačke i naši davli, kako ste to napisali...

Kad bih pisala o temama o kojima pišem bez davanja neke lakoće svemu tomu, plašim se da bih čitatelja obeshrabrila ili zatukla težinom. Na taj način hrabrim i samu sebe u životu. Važno mi je progovarati o temama propadanja, smrti, gubitka i sukobljenih osjećaja, ali tako da sam ih u stanju zaista sagledati, pa i prihvatiti sukobe i proturječnosti koje povremeno osjetim u samoj sebi. Pokušaj mekšanja, kao i prizemljivanja, u mojim knjigama uvijek je prisutan. Ptice, evo sad i jedna mačka, dodatno to pojačavaju. Meni mačke izgledaju kao neki ljudski demoni (uvijek su uz nas), a ustvari su baš majčinska bića. Eto nečega što izgleda kao proturječnost, a ustvari je normalna slika života.

Kuća. Nešto što mi je i samoj bliskoj, sanjarenje kuće. Nedavno je i Marija Andri-

jašević izdala sjajnu zbirku pjesama 'Temeljenje kuće'...

MARIJA ANDRIJAŠEVIĆ temeljila je kuću u svojoj zbirci na veličanstven način, potpuno se posvetivši toj temi. Ja sam sanjarenje kuće, kao i neka druga sanjarenja, podarila svojoj junakinji u manjoj mjeri, kako bih portretirala nju i njezin kontekst. Bilo mi je zanimljivo dati joj da sanjari kako sam i sama sanjerala još u djetinjstvu – u okvirima logike ovog svijeta. Njene sanjarije nikad ne probijaju tu logiku jer joj je tako lakše povjerovati u njih, osjetiti ih kao mogućnost i u realnom životu.

Imala sam sreću imati dobrog oca. Bio je progresivan, pametan i srčan čovjek. Snažio me u životu. Iako sam imala samo dvije knjige, svojim poznanicima me predstavljao kao umjetnicu. Bio je sretan što krčim svoj put. Kako tu ljubav onda ne utkati u knjigu?

Nježnost teksta. Čini mi se da je upravo to odlika vaše poetske proze. Gusto tkanje jezika. Pišete li i poeziju ili ona samo prilazi u prozi?

Formalno ne pišem pjesme, ali događa se da moje fragmente drugi objavljuju kao poeziju. Ne bunim se. Izgleda da proza najprirodnije kanalizira moju poetičnost. Plašim se ući poezijom u stupac i nisam sigurna što me tu točno muči. Možda mi se učini kao da gradim tornjeve, iako je postupak obrnut, odozgo prema dolje. Puno su mi ugodniji horizontalni slojevi. Tekst koji zapravo izgleda kao more. Tu plivam. Mimo vizualnosti teksta, u poetskoj prozi sam se pronašla jer se tu podjednako radaju i nemir priče i mekoća ili oštrina poetskog iskaza. Muzika i misaonost. Proza i poezija jedna drugu balansiraju i uče jedna od druge. To je u jednoj kritici moje knjige i pisalo: poezija uči o arhitekturi velikih cjelina, a proza o vladanju drukčijim semantičkim, emotivnim prostorom. Moje iskustvo pisanja mi to potvrđuje.

Očevi i nježnost

'Strvinari staroga svijeta' dirljiv su, melanholičan, topao i nježan roman o odnosu kćeri i oca. Sjetim se odmah mnogo književnih majki, od one Handkeove, Ernaux, de Vignana, ali malo očeva se sjetim...

Objavljeno je dosta knjiga o očevima, najčešće pisanih iz vizure muškarca i o sukobu s ocem. Rastakanje oca kao stuba porodice. To je dobra i važna tema. Ja sam pak otišla u nježnost odnosa na relaciji otac-kći jer mi je to iskustveno poznato. Nježnost je temeljni osjećaj koji sam osjećala i koji još uvijek osjećam prema svom pokojnom ocu. Smatram da je dobro kretati u pismo s nečim što poznaješ. Jedan od snažnijih motivatora je bio i taj osje-

ćaj, znala sam da ga mogu fino utkati u priču koja je fikcionalna. Imala sam sreću u životu imati dobrog oca. Bio je progresivan, pametan i srčan čovjek. Kao djevojčicu, a potom i ženu, on me snažio u životu. Iako sam imala samo dvije knjige vani, svojim poznanicima me predstavljao kao umjetnicu, njemu je to što ja radim bilo važno. Bio je sretan što krčim svoj put. Kako tu ljubav onda ne utkati u knjigu? Volim se u pismu baviti i očevima i majkama, ali me oni više zanimaju kao ljudi iza tih uloga, kao osobe.

Margine. U 'Strvinarima' otvarate i bitne teme, poput siromaštva, socijalne isključenosti. Koliko smo danas svjesni nemoći i bezizlaznosti toga? Čini mi se da siromaštvo često ne shvaćamo ozbiljno koliko bismo trebali.

Klasa je za mene uvijek bila društveno pitanje broj jedan. Ja se toj temi u pisanju posvećujem na posredniji način. Onaj tko nema iskustvo neimaštine, rijetko će biti svjestan te bezizlaznosti. Dapače, dogodit će se i da neimaštinu romantizira, gotovo idealizira. Nedavno sam javno govorila o tome kako nekome tko piše i objavljuje trebaju najosnovniji egzistencijalni uvjeti za rad. Koliko god mi se činilo izlišno to uopće spominjati, imalo je smisla. Na tu konstataciju po društvenim mrežama kolao je praktički isti komentar od više različitih ljudi, parafraziram: najbolja umjetnost nastaje natašte i u teškim životnim uvjetima. Grozna mi je ta ideja da netko mora skončati u bijedi da bi svijet profitirao od njegove ili njezine umjetnosti. Da bi se materijalno pokriveni ljudi osjetili produhovljeni i pametni od čitanja dobre literature pa onda još i rekli: neka je patio, isplatilo nam se. Što ćemo onda sa svim genijalnim ljudima koji su svijetu dali sjajnu umjetnost, a nisu imali ugroženu osnovnu

egzistenciju? Eto, to je jedan primjer neshvaćanja problema. Velika je to tema, za puno veći razgovor i prostor.

Kaljinka. Brod je i mjesto susreta, ali i preživljavanja. Riba je nužnost, a brod spas, ali i svojevrsna pobuna. On je i kuća i bijeg...

Da, kućica na ogromnim plućima mora. Za razliku od kuće na kopnu, moji junaci znaju točno što tu kuću ljulja. Kako imaju posla s ribom, njihove su ruke grube i ne mirišu lijepo. Neće im svatko ni htjeti dati ruku. More ne podcjenjuju, ono je za njih bog. Ono im daje, ne ljudi. Za moje junake, Kaljinka jest i pobuna i bijeg. Pobuna u smislu bavljenja vrlo realnim, opipljivim poslom od kakvog većina ljudi danas bježi. Odlazeći na more, oni se sklanjaju od svijeta da bi, paradoksalno, bili posve uronjeni u njega. Lišeni klaustrofobije svog stana, stana kao podsjetnika na sve loše što im se u životu događalo. Materijalno, društveno i emotivno povrijeđeni, na barci čiste krljušt i svoje misli. Obitavaju prostor zaborava, ali ništa nisu zaboravili. Ne pristaju na mnoge iluzije svijeta u kojem žive, život im je to donio.

Atmosfera pridonosi i Grad. Mediteran. Ribe su opipljive, zrak je slan, gust, težak. Živite u Rijeci, i taj je prostor živi organ vaše proze. Razmišljate li o tome kada pišete? Ili se grad samo prišulja?

Promišljam grad i mimo pisanja, a pogotovo u pisanju. Gotovo sve što se nađe u mojim knjigama tamo je s intencijom. Što se tiče pisanja o gradu, važna lektira mi je bila knjiga 'Leica format' DAŠE DRNDIĆ. Prostor u kojem obitavamo utječe na nas na sve moguće načine. Gazimo te ulice svaki dan, a grad nam se katkad i prišulja. Tvoj grad je grad koji će te pratiti, gdje god da pođeš, fino o tome piše KAVAFIS. Kao što će te pratiti i tvoja dječja soba, dodajem. Meni su se gradovi, kao i manja mjesta, oduvijek činili kao živi organizmi. Čak i kad ih napuštene posjetimo, često se prema njima odnosimo kao prema bićima. Tako i lutajuće planete zovemo siročad.

Kako izgleda vaš proces pisanja? Između knjiga imate značajne pauze, od po nekoliko godina. Kako vas pronalaze iduće knjige koje pišete? Koliko dugo ste pisali ovaj roman?

Sve tri knjige sam napisala u relativno kratkom periodu od otprilike devet do deset mjeseci, ali su se one duže akumulirale u meni. Puštala sam dvije do tri godine da rastu u meni sve dok ne bih osjetila spremnost.

Nije mi važno simbolično održavati društveni status spisateljice, važno mi je napisati knjige koje su organski moje. Ako u nekom periodu nemam što za reći – nikakav problem. Cijenim i njegujem prostor za akumulaciju

Nekad su me i neke životne okolnosti sprječavale da im se i prije posvetim. Svejedno bih na početku pisanja svake tapkala u mraku. Kao kad uđeš u mračnu sobu u kojoj netko spava pa moraš, da ga ne probudiš, sve napipavati u mraku. Pipaš, pipaš pa nađeš pidžamu. Nadaš se da je u mraku nisi odjenula naopako. Imala bih duboko osjećanje svog teksta, njegovu atmosferu i likove, ali ne i sve detalje, motive, simboliku, radnju. U procesu pisanja prođem sve faze: od ekstatičnosti i zaljubljenosti u neku ideju, do spomenutog tapkanja u mraku, sreće što u nekom trenutku sve ima smisla i sve se fino uvezuje, pa do totalne nesigurnosti i pitanja: 'Što ti sad opet hoćeš?' Nije mi važno simbolično održavati društveni status spisateljice, važno mi je napisati knjige koje su organski moje. Ako u nekom periodu nemam što za reći – nikakav problem. Cijenim i njegujem prostor za akumulaciju. Zbog tog stava mogu opuštenije pričati pisanju, sa svakom knjigom donekle imati onaj dobar osjećaj početništva.

Mi smo vremenske mašine

Gubitak. Oproštaj, bilo da je s onima koje smo već pustili, ili s onima koji odlaze od nas. Divan je odnos junakinje i Buge i Volge. Potvrda da s onima koji su nas napustili ipak možemo zadržati odnos, oni su uvijek pored nas...

Jesu, pored nas su kao i gomila izgovorenih i neizgovorenih rečenica. Kao da tekst (rečnice) i umrli obitavaju isti međuprostor. Čini mi se da možemo s njima zadržati odnos tako da ih ne mrcvarimo. Da prihvatimo da nisu više tu, iako i dalje možemo prakticirati ljubav prema njima, a sa sobom. Ako u svom umu nekad vodimo razgovor s nekim nama bliskim umrlim, naše tijelo može reagirati kao da se to zaista događa. Neko sjećanje nas može rasplakati kao da se ono odvija tu i sada. Sve mi to izgleda kao da smo mi vremenske mašine, sposobne savijati prostor i vrijeme na taj način. To jest naše putovanje kroz vrijeme – dovođenje prošlosti ili budućnosti u sadašnji trenutak na način da nam i tijelo to doživljava. I naše knjige su vremenske mašine.

Rekla bih da roman pokazuje i nešto što često previdimo, a to je nepatvorena vjernost, lojalnost onima koje volimo. Čini mi se da često zaboravimo da je ljubav takva...

Možda nismo više u tolikoj mjeri odani ni konceptu ljubavi općenito. Ljudi žele smanjiti rizik od povređivanja pa i zaboravljaju da je ljubav nešto u što se treba dati sto posto, bez obzira na to hoće li se ta ljubav u nekom trenutku slomiti ili transformirati. Samo tako je možemo graditi. Ne s jednom nogom unutra, a s drugom van. Tako se ništa, ni jedan posao, a kamoli odnos ne može graditi. Pod uvjetom da pred sobom imamo nekoga tko zdravo percipira ljubav, tko ne radi na našu, a time i svoju štetu. Smatram i

da je iskaz ljubavi važan. Kako ALAIN BADIOU napominje da se ljubavna izjava upisuje u strukturu događaja i zato je bitna. On također kaže i da ljubav ne može biti dar postojanju ako je rizik u potpunosti odsutan. Lojalnost jest silazak vječnosti u vrijeme, a vječnost nas istovremeno privlači i plaši. Čovjek često ne zna biti lojalan ni samom sebi. Odan odnos između oca i kćeri bio je neminovan u ovom romanu. Zbog nekih izvanjskih i unutarnjih neprilika i odluka imaju samo jedno drugo.

Tko su vaši sugovornici i sugovornice iz književnosti? Filma? Glazbe? Je li vam bitno podraživanje svih osjetila? Trčite li ili dugo hodate, ili plivate, da uhvatite svoje misli? Ili nešto jednostavnije?

Trčim samo ako moram, ali zato volim dugo hodati. U hodu bistrim misli. Um najčešće opuštam rješavanjem sudokua. Muzika mi je iznimno važna. Volim i filmsku umjetnost. Ukus mi je eklektičan. U svom umu često razgovaram s Dašom Drndić. MARIJA ČUDINA mi je škola za osjećanje vlastitog pisma. S Marijom Andrijašević puno razgovaram o pisanju i umjetničkom i ljudskom djelovanju. Učimo jedna od druge. Tu su također i STAŠA ARAS i BOJAN KRIVOKAPIĆ. To su moji stvarni sugovornici. Čak su i neke naše objavljene knjige pisane na istim laptopima. I to dijelimo među sobom. To su ljudi koji su duboko svjesni realnosti, preko grla uronjeni u život, ne plaše ga se, ali i iznimno maštoviti. Bilježenjem postojećih svjetova sposobni su stvarati nove svjetove. ■

Stranci (r: Andrew Haigh)

(2023.)

Andrew Scott
i Paul Mescal kao
Adam i Harry

PIŠE Damir Radić

Stvarnost ljubavi

Film koji nas dirljivo podsjeća koliko je roditeljska ljubav važna

ENGLJSKI sineast ANDREW HAIGH jedan je od najpoznatijih suvremenih predstavnika onog što se zna nazivati *gay* ili *queer* kinematografijom. U ultraniskobudžetnom dugometražnom debiju 'Grk Pete' iz 2009., na dokumentaristički način bavio se muškom gej prostitucijom kroz lik naslovnog protagonista, ali i njegovim ljubavnim odnosom s *escort* kolegom, da bi ga dvije godine potom ostvarenjem 'Vikend', pričom o 48-satnom erotskom odnosu dvojice mladića, *mainstream* aklativno prihvatio. Taj uspjeh odveo ga je u nešto drugačije vode, pa se narednim filmom, još bolje primljenim '45 godina' (2015.) bavio umirovljenim bračnim heteroseksualnim parom i nenadano otkrivenom ljubavlju iz prošlosti koja donosi ozbiljne poremećaje ovoj sadašnjoj. Uslijedio je 'Moj prijatelj Pete' (2017.) o ljubavi nježnog tinejdžera i plemenitog konja, a onda se Haigh posvetio televiziji. Filmu se vratio još jednom pričom o erotskoj interakciji dvojice mladih muškaraca, no ovaj put ne u realističkom modusu nego fantazijsko-onirički stiliziranom, s dodatkom problematiziranja odnosa ljubavi roditelja i djece. Ljubavi koja je više nego ravnopravna protuteža ovoj erotskoj, pa zapravo potonja ispada dodatkom prethodnoj, a ne obratno. Taj aktualni film, 'Stranci', adaptacija je romana TAICHIJA YAMADE i nominiran je za pregršt uglednih nagrada, a našao se i na podosta kritičarskih lista najboljih prošlogodišnjih filmova.

Glavni lik usamljeni je muškarac znakovita imena Adam (ANDREW SCOTT), koji, takoreći sam na svijetu, u izolaciji stana u neboderu u kojem ne stanuje gotovo nitko osim njega pokušava pisati filmski scenarij. Jedini drugi vidljivi stanar zgrade alkoholu je sklioni Harry (PAUL MESCAL), koji upoznavajući se s Adamom odmah daje do znanja da je erotski zainteresiran za njega. Pokazat će se da je interes obostran pa njih dvojica započnu seksualni odnos s ljubavnim ten-

dencijama, no taman kad se činilo da će elaboracija tog odnosa biti u središtu, u radnju ulaze Adamovi roditelji. Njegovi otac i majka (JAMIE BELL i CLAIRE FOY), doduše, odavno su pokojni, ali on ih, kao da se našao u svijetu MIZOGUCHIJEVE 'Legende o Ugetsuu', prilikom posjete svom bivšem obiteljskom domu susreće žive i u onoj dobi u kojoj su bili kad su poginuli u prometnoj nesreći. Adam je tada imao dvanaest godina, a sada ima otprilike onoliko koliko su oni imali tada, odnosno imaju sada, pa se uspostavlja neobična situacija da se oni obraćaju svojem vršnjaku kao djetetu, jer on naravno jest njihov sin. Pokaže se da je za Adama smrt roditelja bila silna trauma od koje se nikad nije oporavio, a roditeljsko-dječja ljubav čini se snažnijom od erotske. Svakako, ona je autoru bila inspirativnijom i to filmu donosi lijepu dozu svježine jer se dosta rijetko s takvom motivikom u (suvremenoj) kinematografiji susrećemo. Inače, sva zbivanja sagledana su iz Adamove perspektive, a priroda realnosti je nestabilna i postoje barem dva različita realiteta; naposljetku, može se posumnjati i u Harryjevo postojanje, ali u krajnjoj liniji to je nevažno, jer baš kao u spomenutom Mizoguchijevom remek-djelu, stvarno je sve što lik vidi i osjeća kao stvarnost.

'Stranci' nisu onoliko dobar film kakva im je reputacija – ima u njima nepotrebnih općih mjesta o recepciji homoseksualnosti nekad i sad, *queer* kritika bi mogla izvući interpretaciju po kojoj film gej likove autohomofobno slika kao nesretne usamljenike, a ima tu i trenutaka sentimentalnosti na rubu patetike. Međutim, isto tako je to ostvarenje koje u svojim najboljim momentima na rijetko dirljiv način podsjeća koliko nam je roditeljska ljubav i ljubav prema roditeljima nekad bila važna i koliko ona nikad ne prestaje. Središnji je to i dragocjen sastojak filma zbog kojeg, u paru s profinjnim stilom, 'Stranci' zaslužuju poštovanje. ■

Lawrence Kiiru i Vilim Matula, *Black/White is my color*

(HKD Napredak)

Neobavezna igra sličnostima
i razlikama (Foto: Marko
Ercegović)

PIŠE Bojan Munjin

Sedam kapi dobrote

Predstava o solidarnosti koja progovara o napeto- stima dodira različitosti i nakupljenih trauma

ČOVJEK u susretu s ljudima druge boje kože ili ljudima različitih kultura i aspiracija može biti ili tolerantna osoba ili rasist. Ipak, vrlo često se događa da ljudi koji za sebe kažu da su dobronamjerni izgovaraju istu rečenicu kao i istinski rasisti: 'Ja sam dobar kao kruh, ali neka oni koji su se među nas doselili samo odu odakle su došli.' Otprilike ovim problemom kontakta među različitim ljudima i kulturama bavi se predstava 'Black/White is my color' ('Crno/bijelo je moja boja'), nastala prema motivima komada 'Crnci' JEANA GENETA, koja je nedavno premijerno izvedena u prostoru Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Zagrebu. Predstavu su osmislili i izvode glumac VILIM MATULA i LAWRENCE KIIRU, kazališni redatelj iz Kenije, koji u Zagrebu živi već više od četrdeset godina. Nema ni aktualnije teme ni pogodnijeg pisca ni adekvatnijih izvodača za pitanje odnosa 'bijelih' i 'crnih', koje danas u svijetu vrišti iz svakog ugla.

Dramski pisac Jean Genet još je 1910. u Parizu započeo svoj život kao odbačena osoba, sin prostitutke, odrastavši na socijalnom rubu. U mladosti je krao, varao i živio promiskuitetno, više iz očaja nego iz potrebe, da bi na kraju njegov dramski opus, koji je obilježio povijest kazališta 20. vijeka, bio nazvan ne samo teatrom apsurdna nego i kazalištem ogorčenja – ogorčenja koje je Genet osjećao u prvom redu prema 'civiliziranim' malograđanima svoje zemlje Francuske, iz koje je cijeli život htio pobjeći, da bi na kraju umro u Maroku. Takvi njegovi sunarodnjaci 's desne obale Seine' u Parizu uživali su u imperijalnoj poziciji Francuske države, kao i u svojoj nedjeljnoj juhi, a preko tjedna zastupali su ideju da, ako već 'obojeni' trebaju živjeti 'među nama', onda neka žive u getu. Takve ljude je Genet prezirao. A danas, 40 godina nakon njegove smrti, rasizam se nalazi na vrhu jezikovnog vremena i daleko je manje umiven nego

tijekom 'tri desetljeća sreće' zapadne Evrope nakon Drugog svjetskog rata.

Međutim, predstava 'Black/White is my color' nema namjeru da bijesno svijetu saspe u lice sve što ga danas ide, već se tom svijetu obraća rafiniranim humorom, želeći plasirati stav u koji Vilim i Lawrence vjeruju: nacionalna, kulturna, religijska i svaka druga jednoobraznost je oskudna – različitost obogaćuje. Još od PLATONA, smijeh je neka vrsta *odmora duha*, a na pozornici takav suptilni smijeh je i opasan, reći će THOMAS HOBBS, jer 'kroz smijeh se upućuje najoštija kritika koja sramoti više od sramote'.

U svojim monodramama i *stand-up* nastupima Matula je u pravilu birao taj intelektualno glumački pristup ironijskog 'čudenja pod vješalima', daleko manje želeći gurati prst u oko problemima i ljudima. U lijeku protiv zla mora postojati i sedam kapi dobrote. Tako se Lawrence i Vilim neobavezno igraju sličnostima i razlikama svojih jezika i narječja, koja potječu iz Kenije, odakle dolazi Lawrence, odnosno iz Blaguše, sela u Prigorju kraj Zagreba, u kojem je djetinjstvo proveo Vilim.

Idila izmiješanosti kenijskih užarenih dolina, u kombinaciji sa pitomim brežuljcima Prigorja djeluju u ovoj predstavi, u odnosu na kose poglede koji se u stvarnosti danas upućuju strancima, otprilike kao 'Sanjao sam san' MARTINA LUTHERA KINGA. U ovoj predstavi nižu se problemi, od toga kako radnici iz Nepala danas prolaze u Hrvatskoj, što se može dogoditi redatelju iz Kenije u zagrebačkoj policijskoj stanici, do ogorčenog pitanja robova može li možda Bog biti i crn, uz sve napetosti takvog dodira različitosti i nakupljenih trauma. No ključno je da 'Black/White is my color' nije predstava o rasizmu nego predstava o solidarnosti. Hvala Lawrenceu i Vilimu na ovakvom izboru. ■

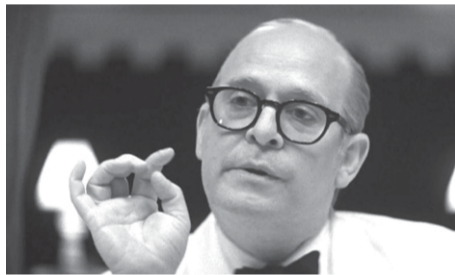

PREPORUKE: SERIJE

Feud: Capote
vs. The Swans

(FX)

SEDAM godina nakon vrlo uspješne prve sezone antologije koja se bavila čuvenom zavodom BETTE DAVIS i JOAN CRAWFORD, RYAN MURPHY vratio se novom raskošno stiliziranom produkcijom prema scenariju JONA ROBINA BAITZA, tematizirajući zavadu između TRUMANA CAPOTEA i njegovih prijateljica iz njujorškog visokog društva, koje je nazivao svojim labudicama. Do raskola slavnog američkog pisca s labudicama došlo je nakon 'La Côte Basque' iz 1965., priče s ključem koju je Capote sredinom sedamdesetih objavio u Esquireu kao *teaser* za svoj nadolazeći roman 'Uslišane molitve'. Roman je na koncu izašao tek nakon njegove smrti, no odlomak je postao čuven po skandalima koje je izazvao. U nelinearnoj priči koja se pomiče naprijed-natrag kroz dekade promatramo kako su se njihova in-

timna prijateljstva kalila i raspadala, ali zahvaljujući elegantnim izvedbama zvjezdane postave (TOM HOLLANDER, DEMI MOORE, NAOMI WATTS, DIANE LANE, CHLOË SEVIGNY, CALISTA FLOCKHART, JESSICA LANGE) i sugestivnoj režiji GUSA VAN SANTA (u dvjema epizodama i MAXA WINKLERA i JENNIFER LYNCH), uspijevamo prodrti i iza njihovih pomno dotjeranih, glamuroznih fasada. Premda se na površini čini da se u seriji pokušava humanizirati narcisoidnost bogatih i slavni, ovo je zapravo oduvijek bila priča o boli i ponosu, nesigurnostima i društvenim pritislima koji spadaju u univerzalno ljudsko, a pogotovo žensko i *queer* iskustvo. Unatoč komičnom, povremeno i rubno karikaturnom prikazu američkog 'plemstva', to je tragedija čiji se akteri utapaju u sitničavosti i strahovima, progonjeni prošlošću, traumama i pogrešnim odlukama koje im se objaju o glavu poput bumeranga, što je ponajbolje vidljivo u pseudodokumentarnoj, crno-bijeloj epizodi koja, tobože rekreirajući stvarni dokumentarac o Capoteovom književnom usponu iz 1966., intruzivnom, voajerskom kamerom poetično uspijeva uloviti upravo onu bol koja im razjeda živote i prijeti pokvariti imidž u društvu.

One Day

(Netflix)

LJUBAVNI bestseller DAVIDA NICHOLLSA iz nultih, nakon hollywoodskog filmskog hita dobio je i znatno uspješniju televizijsku iteraciju britanske autorice NICOLE TAYLOR. Zbog specifične strukture romana, kojemu se radnja u rasponu od dvadeset godina u svakom poglavlju odvija na isti datum – 15. srpnja, dan kada se protagonisti upoznaju na vlastitoj fakultetskoj promociji – serija se pokazala prikladnijim

formatom koji pruža dovoljno prostora da se tako ambiciozna priča razvije i stvori zanimljive studije karaktera. Životi Emme i Dextera isprepliću se i oni kroz svoj odnos rastu i mijenjaju se, razvijajući dugotrajno prijateljstvo i ljubav, no gledatelj ne vidi sve načine na koji se taj međusobni utjecaj odvija; likove kroz četrnaest epizoda susrećemo istrnute iz života uvijek na taj isti, njima značajan datum, a mladi talentirani glumci AMBIKA MOD i LEO WOODALL sinergijski izvršavaju zahtjevan zadatak da sve ta unutarnja previranja likova, koja proizlaze iz odluka koje gledatelj ne vidi, suptilno nijansiraju kroz neverbalnu glumu. Rezultat je elegantna melodrama koja ostaje vjerna sentimentalnim i romantič-

nim elementima romana, lišena patetike kojom je film obilovao. Klasni aspekt priče, sublimiran u klasičnom tropu privilegiranog momka i djevojke iz radničke obitelji, odabirom glavne glumice indijskog porijekla produbljen je i rasnim, koji doduše nije predviđen romanom, ali sasvim se prirodno uklopio u ovu životnu, a opet tako poetičnu dramu natopljenu potresnom ljubavlju i muzikom koja evocira odrastanje u devedesetima.

True Detective:
Night Country

(HBO Max)

ČETVRTA sezona kriminalističke antologije, koja je prije deset godina stvorila vojsku poklonika i stekla svojevrstni kulturni status pa se potom rasplinula u prosječnost, podijelila je i javnost i kritiku. Naime, iako je glavna uloga ove horor misterije s elementima magijskog realizma, koju je osmislila i

režirala ISSA LÓPEZ, povjerena JODIE FOSTER, što je donekle garantiralo da će se serija vratiti svojim korijenima, priča zbijena u tek šest epizoda pomalo se gubila pod lavinom mističnih motiva koji su zamaglili pogled na rješenje i omeli gledatelja u dedukciji zločina u kojemu je pod čudnim okolnostima ubijeno sedam znanstvenika iz istraživačke stanice u imaginarnom gradiću na Aljasci. No unatoč zbrzanosti i mnogim nedostacima, 'Zemlja tmine' ipak je triler omamljujuće atmosfere koji se, onako okovan ledom, obavijen polarom tamom i nakrcan zanimljivim likovima, gleda u dah čak i kad se niti priče pogube u metaforama, a gledatelj ima osjećaj da i sam halucinira od sve te bjeline u beskrajnoj noći. ■ Jelena Svilar

Autorice prilagodbe za osobe oštećena vida na izložbi 'Dodirom kroz stvaralaštvo Nadežde Petrović'

ŽELJKA BOSNAR SALIHAGIĆ
i NINA SIVEC Prilagodba
kao korak prema inkluziji

U četvrtak, 22. februara u zagrebačkom Tiflološkom muzeju otvara se izložba 'Dodirom kroz stvaralaštvo Nadežde Petrović'. Predstavite nam ukratko suradnju unutar koje je realizirana.

U povodu 150. obljetnice rođenja umjetnice NADEŽDE PETROVIĆ, u suradnji tri ustanove iz regije – Umetničke galerije Nadežda Petrović iz Čačka, Muzeja savremene umjetnosti Republike Srpske iz Banja Luke i Tiflološkog muzeja iz Zagreba – ostvaren je projekt koji završava otvaranjem izložbe koja je u nešto drugačijem obliku već postavljena u Banja Luci i Čačku. Za realizaciju zagrebačke izložbe zaslužan je SNV iz Zagreba, koji je osigurao financijska sredstva. Umetnička galerija 'Nadežda Petrović' iz Čačka posudila je četiri slike koje smo prilagodile za slijepce i slabovidne osobe. Suradnja na prilagodbi između spomenutih ustanova nije slučajna, nju je još prije desetak godina inicirala prof. dr. sc. SARITA VUJKOVIĆ, direktorica Muzeja savremene umjetnosti RS-a, s kojim je Tiflološki muzej dosad realizirao više projekata. Svoj obol ovom projektu u grafičkoj pripremi dao je MSURS-ov dizajner NEMANJA MIĆEVIĆ, koji je doprinio značajnom iskoraku ovakve prilagodbe. Važno je naglasiti i da je izložbu podržao Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH.

Opišite nam postupak prilagodbe Petrovićinih slika slijepim i slabovidnim osobama.

Za svaku sliku izrađeni su prijedlozi za izradu taktilnih prikaza u tri dijagrama, kratak opis svakog pojedinog predmeta dostupan na brajici te pojedinačne audiodeskripcije. Svaki zvučni zapis sadrži osnovne podatke o predmetu, kratak opis originalnog predmeta i verbalni opis taktilnih prikaza. Razumljivost potonjih ovisna je o verbalnim opisima, koji pružaju povijesne informacije i daju detaljan opis stvarnog djela, svojevrstan su prijevod izložbe i vizualnih slika na taktilni jezik. Prvi od tri taktilna

Željka Bosnar Salihagić i Nina Sivec (Foto: Privatna arhiva)

prikaza ilustrira pozadinu, drugi ilustrira objekte, bez pozadine i prednjeg plana, dok treći i posljednji dijagram povezuje prva dva prikaza u kompozitni dijagram koji se sastoji od pozadine, objekata i prednjeg plana. Korisnik slaže prikaze u svojoj svijesti poput dijelova slagalice ili gradi sliku sloj po sloj.

Našem kontekstu ne manjka doprinosa promišljanju pristupačnosti muzejskih prostora slijepim i slabovidnim osobama, poput vašeg priručnika 'Pristupačnost za sve'. Kako je s praksom?

Prilagodba odabranih umjetničkih djela Nadežde Petrović još je korak bliže konceptu sveobuhvatnije inkluzije koji osobama oštećena vida omogućuje upoznavanje s umjetničkim djelima za čiji su doživljaj bili zaključeni. Posljednjih desetak godina se na našim prostorima mijenja svijest o prilagodbi, pa tako imamo Balkansku mrežu muzeja, koja je na tom području napravila velik iskorak, te pojedine muzejske ustanove koje nekako idu ukorak s vremenom. Važno je spomenuti edukaciju muzejskih djelatnika i djelatnika u kulturi 'Pristupačnost za sve' te bijenalni stručno-znanstveni skup 'Kultura različitosti', oboje u organizaciji Tiflološkog muzeja. ■ Lujo Parežanin

KVADRAT

Nakon gotovo četveromjesečnog zatvaranja, Palestinski muzej u Birzeitu, jedna od ključnih palestinskih kulturnih ustanova, vratio se radu trima izložbama. Nazvane 'Ovo nije izložba', 'Nestali' i 'Žene Gaze', obuhvaćaju gradnju od suvremene umjetnosti do etnografskih predmeta, ukazujući na bogatstvo kulturnog života koji prkosi izraelskom nasilju. ■ L.P.

Otpor uništavanju kulture (Foto: Ahmad Badarneh/Palestinski muzej)

Blago i teret autentičnosti

Pjevanje na romskom jeziku, prethodno rezervirano za privatno okruženje, u Mađarskoj je destigmatizirano početkom sedamdesetih, kada su Romi počeli nastupati u radničkim hostelima u Budimpešti. Folklorna glazba otad je doprinijela prihvaćanju prava i statusa romske manjine

MAĐARSKA nam je tako blizu, no kod nas je njihova folk glazba više-manje potpuna nepoznanica, posebice folk glazba tamošnjih Roma, koja je po mom mišljenju najljepša glazba na svijetu: nevjerojatno evokativna, prožeta emocijama, nekom posebnom nostalgijom i čežnjom. Sjajan primjer je pjesma 'Keren chave' benda Ando Drom, koja sadrži mnoge karakteristike tipične za ovu glazbu: upotrebu sinkopa, višeglasje, pljesak rukama raznolikog ritma, neortodoksnu strukturu gdje se tečna, složena melodija kontinuirano kroz pjesmu ponavlja deset puta, i to tako da ostaje svježija i zanimljiva...

Korijeni današnje glazbe mađarskih Roma sežu u posljednja desetljeća socijalističkog razdoblja, kada su Romi razvili novi žanr zvan folklornom glazbom za ansamble (*folklór*), koji je na početku bio izrazito stigmatiziran, ali je postupno prihvaćen kao legitimna umjetnička forma. GUSZTÁV VARGA, voditelj folklornog ansambla Kalyi Jag (Crna vatra), opisuje taj žanr kao reinterpretaciju tradicijske glazbe sa suvremenim autorskim pečatom: 'Te smo pjesme (tradicionalne sesoske obiteljske napjeve, op. a.) postavili uz instrumentalnu pratnju. Aranžirali smo ih; ako je bilo moguće izbacili pokoji stih, dodali

neki naš vlastiti. Malo smo promijenili pjesme, ali one su se vratile romskom narodu.'

Mađari Romima priljepljuju naziv *müveletlen*, što doslovno znači 'bez kulture'; osoba bez obrazovanja i profinjenosti govora, manira i ukusa. Kao reakcija na takvu stigmatizaciju, mnogi Romi odgovorili su prikrivanjem svoje različitosti koliko god su mogli. Svojim su jezicima i dijalektima govorili prvenstveno doma, izbjegavali su na njima pjevati ili razgovarati u situacijama u kojima su ih sumješteni mogli čuti. Tako je čak i izvodenje glazbe rezervirano za privatno okruženje.

Pjevanje na romskom jeziku destigmatizirano je početkom sedamdesetih, kada su Romi počeli nastupati u novom okruženju – radničkim hostelima u Budimpešti. Mnogi Romi sa sela napustili su svoje tradicionalne zanate kako bi radili kao fizički radnici na velikim građevinskim projektima i u tvornicama u Budimpešti. Nije im bilo dopušteno da se tamo trajno presele sa svojim obiteljima, pa su veći dio tjedna živjeli u spavaonicama zvanima 'radnički hosteli', koji su bili etnički mješoviti; bilo je tamo i mnogih Mađara niže klase. U takvom okruženju održavali su se spontani glazbeni nastupi.

Hosteli su također privlačili disidentske aktivnosti. Upravo je ta aktivnost najuže povezana s pojavom glazbenog ansambla

Monszun (Monsun), mladih glazbenika iz mađarske inteligencije. Svirali su mađarski 'beat' – glazbu u stilu 'British Invasiona' iz 1960-ih. Bili su zainteresirani za maoizam i zajedno s nekoliko drugih beat skupina pisali su tekstove političkog sadržaja. U nastojanju da saznaju više o glazbi mađarskih nižih klasa, počeli su posjećivati radničke hostele. Tamo su odmah naišli na Rome i počela su druženja i glazbene suradnje, u početku ograničene na male univerzitetske klubove i domove kulture, a kasnije popularizirane kroz *talent showove* za mlade.

Mađarski intelektualci primjenjivali su vrlo jak skup estetskih standarda na narodnu glazbu, u smislu što je manji utjecaj popularnih stilova, to je glazba autentičnija. Glazba romskih folklornih ansambala ima mnoge karakteristike koje mađarska inteligencija smatra jasnim oznakama jedinstvenosti i autentičnosti. To uključuje ruralno podrijetlo mnogo ranog repertoara folklornih ansambala, polifoniju, upotrebu romskog ili bajaškog jezika, pronađene predmete kao glazbene instrumente... 'Neautentični' bi pak elementi primjerice bili poneki aranžmani ili upotreba gitare. Grupi Kalyi Jag može se pripisati zasluga za estetsko uzdizanje romskog pjevanja u svijesti mađarske inteligencije, možda i zbog veze s Monszonom. Jedna od Varginih glavnih briga bila je otkloniti dojam da je romsko pjevanje grubo ili bučno (*gajdolás*, odnosno urlanje), pa se usredotočio na 'uglađenije' izvedbe, vokalne harmonije; grupa je dobila pomoć oko nekih aranžmana od profesionalaca i glazbenika školovanih na konzervatoriju. Miješanje romskih i neromskih članova u Kalyi Jagu, kao i kod Monszuna, moglo je također utjecati na glazbenu teksturu, jer su neromi bili naviknuti na homofoniju a ne na višeglasno romsko grupno pjevanje.

Prema mišljenju JENŐA ZSIGÉ, vođe grupe Ando Drom, 'sve do početka osamdesetih, Romi se nisu mogli pojaviti ni kao etnička skupina ni kao nacionalnost u mađarskom političkom diskursu. To je značilo da prema

službenoj politici romska kultura nije ni postojala. Nakon nekog vremena, mađarska komunistička partija prisiljena je nešto doraditi u toj potpuno apsurdnoj političkoj, protuustavnoj poziciji. Stoga su dali ustupke u području kulture. Tijekom tog vremena broj ansambala koji čuvaju romsku tradiciju (*hagyományörző*) naglo je rastao'. Premda vlasti nisu službeno priznavale Rome kao politički ili kulturni entitet, umjetničke su aktivnosti bile dopuštene. Unatoč tome, rani romski izvođači folklora prisjećaju se da je pristup standardnim izvedbenim forumima poput festivala, muzičke industrije i kampova za mlade zahtijevao veliku borbu. Folklorna glazba doprinijela je prihvaćanju ideje, kasnije kodificirane u mađarskom zakonu o manjinama iz 1993., da Romi imaju prava i status jednak onima drugih etničkih manjina u istočnoj Europi.

Albumi Kalyi Jaga 'O suno' iz 1991. i 'Gypsy Folk Songs from Hungary' iz 1995. prva su prava diskografska remek-djela mađarske romske glazbe; oni su bili prvi bend koji je široj populaciji predstavio tradicionalne pjesme koje su prethodno Romi samo pjevali među sobom. Palicu zatim preuzimaju Ando Drom sa sjajnim albumima 'Phari Mamó' iz 1998. i 'Kaj Phirel o Del?' iz 1995. Njihov glazbeni voditelj je već spomenuti Jenő Zsigó, aktivist koji je jedno vrijeme radio kao socijalni radnik, a kasnije je postao predsjednik mađarskog romskog parlamenta. Budući da članovi dolaze iz različitih segmenata mađarske romske populacije, skupina predstavlja širok raspon stilova i varijacija unutar romske glazbe i kulture. Spajaju tradiciju i modernost: rade i nove skladbe i aranžmane kako bi opisali osjećaje i život današnjih Roma, predstavljajući tako živući folklor. Vrlo emotivne skladbe pjevaju se na romskom jeziku, uz pratnju gitare, mandoline, tambure i harmonike: za udaraljke koriste žlice, vrčeve, glinene posude i govore o boli, razdvojenosti, čežnji za ljubavlju...

'Danas se glazba komercijalizira, oni koji poznaju folklor počinju svirati isprazne šlagere, slijede modu i to ozbiljno narušava ono što je još uvijek živa kultura', kaže Zsigó. Ando Drom želi se vratiti onome što smatra 'autentičnim' korijenima glazbe, čak ima za cilj eliminirati instrumente, koji prema Zsigi nisu bili potrebni Romima koji su se nekad bavili samo pjevanjem.

Od 1995. do 2003. pjevačica MÓNKA JUHÁSZ MICZURA bila je članica Ando Droma. Njezin jedinstven i vrlo ekspresivan način pjevanja značajno je definirao ansambl, a nakon napuštanja benda bavi se fuzijom tradicionalnih zvukova s elektronikom u bendu Mitsoura. Zovu je i mađarskom BJÖRK. 'Živim u velikom gradu, slušam suvremenu glazbu koja utječe na mene i volim te utjecaje inkorporirati u vlastito stvaralaštvo. Bilo bi lažno i pretenciozno da svoje pjesme i dalje pjevam u šarenoj suknji, lupajući u kotlić, uz pratnju mandoline. Što nešto ili nekoga čini autentičnim? Koliko stotina godina mora proći prije nego što se nešto može nazvati autentičnim? ...Za mene tradicija nije prašnjavi ostatak nekog prošlog vremena, već prilika za aktualne oblike izražavanja. Meni je problematično što, prema mišljenju stručnjaka, Romi mogu svirati samo romsku glazbu, jer je to ono u čemu su autentični... Štoviše, jedan od pozitivnih stereotipa koji se vežu za Rome jest da nam je 'glazba u krvi'. Što nije točno, kao ni bilo koji drugi stereotipi, a to nekima može biti uvredljivo', izjavila je za mađarski portal Telex. Opisuje svoju negativnu reakciju, još u djetinjstvu, na tada popularan stereotip 'o tome kako je dobro Romima koji žive u šatorima, kako skupljaju mrtve kokoši da nahrane svoje mališane, o tome kako je život lutilica najljepši na svijetu, i zato Romi nemaju stalne domove'. ■

Zaslužni za popularizaciju romske glazbe u Mađarskoj – bend Kalyi Jag (Foto: Lysy/Wikimedia Commons)

TV RAŠETANJE

Prva punda

PIŠE Boris Rašeta

Glavni lik u seriji o Jovanki Broz i tajnim službama maestralno je utjelovila Snežana Savić, a uvjerljivo- sti izvedbe pridonio je i naglasak. Jovanka, naime, nije govorila Tito, kratko i energično, nego zavijajući Tito. Autori su konzultirali pouzdane izvore i intervjuirali meritorne sugovornike, pa seriji možemo samo dići palac

Jovanka Broz i tajne službe, RTS, 13. veljače, 21:52

UDOKUMENTARNO-IGRANIM serijama, koje su zbog niže cijene proizvodnje od igranih postale prilično popularne na audiovizualnom tržištu, dvije stvari načelno budu oči. Jedna je proizvodljivo čitanje povijesti. Naime, bivša se zbivanja kroje i prekravaju prema mjerilima današnjih konjunktura pa laži postaju istine, gubitnici postaju pobjednici i obratno. Druga poteškoća su glumci. Ako se u središtu drame nalazi neka karizmatična povijesna osoba, glumac vrlo često neće uspjeti dosegnuti snagu nje-gova karaktera. TITO, STALJIN, HITLER, DE GAULLE ili KENNEDY u najboljem slučaju ispadaju fotokopije, ali su češće tek karikature povijesnih predložaka. Serija o JOVANKI BROZ i tajnim službama nema tih nedostataka. Glavni lik u seriji, drugaricu Jovanku, maestralno je utjelovila SNEŽANA SAVIĆ, glumica i estradna umjetnica koju znamo iz niza uloga ('Pad Italije', 'Život je lep', 'Bolji život', 'Stižu dolari', 'Tajna porodičnog blaga' itd.). U svim elementima svoga nastupa bila je fascinantna – maska, kostim i najpoznatija punda Jugoslavije, sve je kao u izvorniku, a uvjerljivosti izvedbe je pridonio i naglasak. Jovanka, naime, nije govorila Tito, kratko i energično, nego dugo, zavijajući Tito. Autori su konzultirali pouzdane izvore, intervjuirali meritorne sugovornike (među ostalima i 103-godišnjeg IVANA MIŠKOVIĆA BRKA, šefa KOS-a kojega je Jovanka toliko mrzila da ga je Tito morao penzionirati), pa ovoj seriji možemo samo dići palac, ter pohvaliti i odlikovati njene tvorce, naročito Snežanu Savić.

Novi dan, N1, 17. veljače, 9:00

DOMAGOJ NOVOKMET pozvao je u studio izvrsnog gosta, smirenog profesora IVANA RIMCA, koji je komentirao prosvjedni skup na Markovu trgu. On je ocijenio kako 'tema TURUDIĆ' ima lijep marketinški potencijal. Trakavica se nastavlja i HDZ je imenovanjem državnog odvjetnika upao u živo blato iz kojega se sad teško izvuci. Govornici su izrekli nekoliko dojmljivih rečenica koje su odjeknule, napuštajući katkad sferu pristojnosti. 'PLENKOVIĆ je napravio nešto što nije ni KHUEN-HÉDERVÁRY, iselio je svakog šestog Hrvata', rekla je KATARINA PEOVIĆ. 'Ovu zemlju su poharali mnogi, ali nitko, ama baš nitko nije poharao ovu zemlju kao HDZ', rekla je ANKA MRAK TARITAŠ, dok je IVICA PULJAK predložio zabranu stranaka koje su osuđene za korupciju (koje li su to?). Što kažu brojke? Ako je na skupu bilo više od pet, a manje od deset tisuća ljudi, to je puno, ali po svemu sudeći nedovoljno da bismo mogli zaključiti kako u široj populaciji sve ključa od nezadovoljstva i da će izlaznost (u koju se opozicija uzda više nego u koaliranje) biti dostatno visoka da sruši HDZ. Na beogradskim skupovima, u tri puta većem gradu, pojavljivalo se i pet do šest puta više prosvjednika, a VUČIĆ je prilično glatko pobijedio. Ukratko, zamešateljstvo je pred Plenkijevim golom, a hoće li biti zgoditka, nitko ne zna. Moguće

Snežana Savić i Nebojša Dugalić kao Jovanka i Tito (Foto: Screenshot/RTS)

je i da umjesto visoke izlaznosti HDZ-ovo biračko tijelo demonstrira ogorčenje vlastitom strankom, pa tako doprinese porazu HDZ-a. Izbori će biti – lutrija!

Točka na tjedan, N1, 18. veljače, 9:00

NATAŠA BOŽIĆ ŠARIĆ izvisno je sročila uvodni komentar ovotjednog TNT-a, u kojemu je izrekla dvije važne stvari: izlazak građana na zagrebački prosvjed bio je dovoljno masovan da zabrine Plenkovića, ali oporba i dalje nema formulu kojom bi statičnu energiju mase pretvorila u kinetičku energiju visoke izlaznosti na izborima, plus, nema formule koaliranja. Usto, Plenković vraća HDZ na pozicije TOMISLAVA KARAMARKA. GORAN PENIĆ iz Jutarnjeg lista procjenjuje kako je prosvjed uspio. 'Deset tisuća ljudi, jedanaest stranaka, je li to uspjeh?' zapitala je ipak Nataša Božić u ulozi đavoljeg odvjetnika. 'Andrej Plenković na prošlim izborima bio je uspješan u imobilizaciji birača centra i lijevog centra, koji su mislili kako 'uljudeni' HDZ nije opasnost koja ih može izvući na izbore. No sada imamo logiku 'glas za Andreja Plenkovića je glas za Turudića je glas za ZDRAVKA MAMIĆA je glas za JOSIPU RIMAC', rekao je MARKO BIOČINA s Nove TV dodajući da je, po njegovom mišljenju, Rubikon prijedan. Kao dokaz tome naveo je i zaoštrenu retoriku A. P.-a koji se u jednoj rečenici pohvalio rehabilitacijom STEPINCA, spašavanjem Trećeg maja i borbom protiv PUTINA. To je simptom straha, možda i panike. Pa ipak, osim što ne može suvislo koalirati, oporba zapravo – dobro je to uočio Penić – nema ideju kamo s Hrvatskom. Njihove su politike u osnovi negativne, znaju da nisu za korupciju, nisu za krađu, nisu za Tomu, za Turuda, za Khuena, ali kakve su njihove politike, zbog kojih bi im građani dali glas, ne znamo, a pribojavamo se da ne znaju ni oni.

Aleksandar od Jugoslavije, Balkanteka

KOLIKO košta ta srpska krv? Da platimo, pa da budemo mirni', grmi u jedanaestoj epizodi 'Aleksandra od Jugoslavije' SVETOZAR PRIBIĆEVIĆ, vođa prečanskih Srba, koji Srbijance u perverznoj mašti scenarista VUKA DRAŠKOVIĆA naziva 'varvarima'. Kakav falsifikat! To je

pitanje PUNIŠI RAČIĆU u Narodnoj skupštini u Beogradu postavio jedan zastupnik HSS-a, netom prije atentata, a ne Pribićević, ali općepoznatost te činjenice Draškovića ne smeta da je pripíše Pribićeviću, koji inače u ovoj seriji kotira kao 'ustaša istočnog obreda', pravaš, banijski stekliš, izrod koji 'proda veru za večeru' i sl. Na Pribićevića je prosuta tona crnila, ubačen je u vreli katran i uvaljan u perje. Drašković ga očito vidi kao izdajnika, premda je bila riječ o razumnom političaru, koji je u nekom momentu odbacio svoje iluzije. 'Aleksandar' (o kojemu smo već pisali) nepodnošljiva je šećerlema, zbirka tendencioznih povijesnih falsifikata, upakiranih – iznimnim vizualnom talentom veterana ŠOTRE – u scenografski i kostimografski – vrhunski okvir. Draškovićev i Šotrin kralj ALEKSANDAR je Supermen koji se u Srbiju spustio sa Kriptona. On je premudri arhijugoslaven koji je prinuđen živjeti u leglu ljutica, mladić oko kojega ocvali ordonansi, stari oficiri, samo trepću i kimaju u znak snishodljive poslušnosti. Ničeg se on ne boji, nema te prepreke koju ne može savladati. Pogledamo li 'Krunu' (o britanskoj, malo starijoj i nešto utjecajnijoj dinastiji), vidjet ćemo da autori serije traže dramske pukotine, sukobe, podjele, unutarčnosti i društva, ukratko realnosti i život, dok naši antijunaci – Šotra i Drašković – udarnički glancuju spomeničku broncu...

Ova je serija duboki pad čak i u odnosu na serije o Titu iz vremena jednoumlja. Kao što je 'Odlazak ratnika, povratak maršala' SHAKESPEAREOV 'Henrik VI.' u odnosu na ovo čudo srpske naive. Zdravko Šotra odličan je režiser, pa je šteta što se nije zadržao na 'Ivkovoj slavi' i 'Zoni Zamfirovoj', koje predstavljaju najveći tribute našoj malograđanskoj kulturi u proteklih stotinu godina. Draškovićev je uradak toksičan, krivotvornički, šovinistički, autošovinistički i šteta je što je poduprt talentom tog veterana režije, majstora sladunjavih slika, kojima u povijesnim rekonstrukcijama ne bi smjelo biti mjesta. 'Jedna je stvar biti primaš ciganski i guditi slatko uz dlakave uši pandura, a drugo je pisati ozbiljno i mrko kao što se piše na zelenom stolu tribunala gdje je sve tiho i mrtvački neutralno. A bude li tko pisao o nama kao takvima, on treba da piše mrko, okrutno i neumoljivo', zabilježio je KRLEŽA. Baš tako – pisati i snimati treba mrko, okrutno i neumoljivo, ali i faktično, a ne fantazmagorijski i lažno. ■

366

12

7

24